

Kulturminner og verdiskaping i Norden

Nordisk workshop, Oslo, 2.-3. mai 2007

Omland, Atle, Birgitte Skar og Knut Fageraas (red.)

Kulturminner og verdiskaping i Norden

TemaNord 2007:609

Nordisk workshop, Oslo, 2.–3. mai 2007

© Nordisk Ministerråd, København 2007

ISBN 978-92-893-1622-4

Trykk:

Omslag: Kjell Olsson

Omslagsfoto: Atle Omland

Opplag: 350

Trykt på miljøvennlig papir som oppfyller kravene i den nordiske miljøsvanemerkeordning.

Publikasjonen kan bestilles på www.norden.org/order. Flere publikasjoner på

www.norden.org/publikationer

Printed in Denmark

Nordisk Ministerråd

Store Strandstræde 18

1255 Copenhagen K

Telefon (+45) 3396 0200

Fax (+45) 3396 0202

Nordisk Råd

Store Strandstræde 18

1255 Copenhagen K

Telefon (+45) 3396 0400

Fax (+45) 3311 1870

www.norden.org

Det nordiske samarbeidet

Det nordiske samarbeid er en av verdens mest omfattende regionale samarbeidsformer. Samarbeidet omfatter Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige, samt de selvstyrende områdene Færøyene, Grønland og Åland.

Det nordiske samarbeid er både politisk, økonomisk og kulturelt forankret, og er en viktig medspiller i det europeiske og internasjonale samarbeid. Det nordiske fellesskap arbeider for et sterkt Norden i et sterkt Europa.

Det nordiske samarbeid ønsker å styrke nordiske og regionale interesser og verdier i en global omverden. Felles verdier landene imellom er med til å styrke Nordens posisjon som en av verdens mest innovative og konkurransekraftige regioner.

Innhold

Forord	7
Sammendrag	9
1. Innledning. Verdiskaping i Norden basert på kulturminner og kulturmiljøer <i>Atle Omland, Birgitte Skar og Knut Fageraas</i>	11
2. Utfordringer med verdiskaping i et kulturarvsperspektiv <i>Arne Bugge Amundsen</i>	25
 POLICYER I NORDEN	29
3. Norge: Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet <i>Jostein Løvdal</i>	31
4. Danmark: Kulturarvskommunerne <i>Jan Trane Hansen</i>	39
5. Sverige: Riksantikvarieämbetets arbete med kulturarv, regional og lokal utveckling <i>Per-Olof Remmare</i>	47
6. Kulturminnen og værdeskapande på Island <i>Thor Hjaltalin</i>	57
 KONSEKVENSER	71
7. Samfunnsøkonomiske analyser av kulturminnevern <i>Ståle Navrud</i>	73
8. Bærekraftig turisme og verdensarv <i>Harald Bauer Bredesen</i>	83
9. «Turister blant hekkende fugler – er det mulig?» Ærfuglens landskap som ny næring <i>Rita Johansen</i>	89
10. Økonomisk verdiskaping og Røros <i>Karen Ibenholt</i>	97
11. Vår attraktive fortid? Om kulturminnevern og reiseliv på Røros <i>John A. Bryde</i>	105
12. Kulturarv som kapital. Et kulturelt perspektiv på verdiskapingsdiskursen	119
<i>Torgrim Sneve Guttormsen og Knut Fageraas</i>	
 Vedlegg 1–3	133

Forord

Kulturminner representerer store materielle og immaterielle verdier som skal forvaltes både for dem som lever i dag og dem som kommer etter. Like fullt er det en utfordring å bevare og integrere kulturminnene i dagens samfunn. De nordiske land arbeider derfor med strategier som skal bruke kulturminner og kulturmiljøer som samfunnsaktiver. Samarbeid og erfaringsutveksling i Norden omkring utfordringer innen feltet verdiskaping er derfor sentralt.

Verdiskapingsstrategier i Norden reiser likevel spørsmålet omkring hvilke verdier som skal skapes. Skal verdiskaping hovedsakelig generere økonomiske verdier, føre til bedre bevaring av kulturminner eller styrke lokal og forhåpentligvis generell bevissthet om kulturminnene? Verdiskaping kan føre til bedre bevaring og økt støtte fra samfunnet for å ta vare på kulturminner, men strategien reiser også spørsmål om konsekvensene for lokalsamfunn og det endringspress kulturminner kan bli utsatt for.

Et verdiskapingsperspektiv aktualiserer også spørsmålet: for hvem skal verdier skapes? Dette innebærer at kulturverdier må defineres og synliggjøres også gjennom å utfordre samfunnsaktører, slik som næringslivsinteresser og planleggere, men også de som lever i og blant kulturminnene. Verdiskapingsperspektivet kan også bidra til å utfordre forvaltningens verdier når disse møter lokale verdier på kulturminneområdet. Slike møter bidrar i tillegg til å sette spørsmål omkring ekspertenes rolle som forvaltere og hva de identifiserer som viktige kulturminneverdier i forhold til lokal verditilskrivelse.

Carsten Paludan-Müller

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU).

Carsten Paludan-Müller er arkeolog og direktør ved Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU).

Sammendrag

De nordiske kulturminneforvaltningenes verdiskapingsstrategier var fokus for en nordisk workshop som ble arrangert i Oslo av Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), 2.–3. mai 2007. Workshopen og denne rapporten er finansiert med bidrag fra Riksantikvaren (Norge) og Nordisk Ministerråds Arbejdsgruppe for Natur, Friluftsliv og Kulturmiljø. Trettini forskere, kulturminneforvaltere og lokale aktører fra de nordiske landene deltok for å diskutere problemstillinger knyttet til verdiskapingstemaet. Elleve av innleggene fra workshopen er publisert i denne rapporten.

I rapportens innledende kapittel refereres og kommenteres de hovedtemaene som ble berørt i foredragene og diskusjonene. Deretter følger åpningsforedraget, som fra en kulturhistorikers ståsted reflekterer rundt forvaltningens policyer om at kulturminner skal brukes som ressurser i verdiskaping. En oversikt over hvordan de fire nordiske landene Norge, Sverige, Danmark og Island tilnærmer seg feltet verdiskaping basert på kulturminner gis i en egen bolk i rapporten.

I hoveddelen av rapporten diskuteres noen konsekvenser av verdiskapingsstrategier. Forfatterne, som inkluderer både forskere og forvaltere, problematiserer hva verdiskaping er og hvilke konsekvenser en slik strategi har for lokalsamfunn og bevaring av kulturminner. Flere av de presenterte casene tar utgangspunkt i verdensarvsteder, steder som det ofte knyttes økonomiske forventninger til. Spesielt verdensarvstedene Røros og Vega blir behandlet, men også prosjekter i utviklingsland.

Det er ønskelig at workshopen og rapporten kan være et bidrag til en erfaringsutveksling mellom de nordiske landene omkring utfordringer knyttet til verdiskaping. Forhåpningen er at arbeidet også stimulerer til et videre arbeid nasjonalt, nordisk og internasjonalt innen feltet, og i tillegg at samfunnsinteresser knyttet til kulturminnene vedblir å være et aktuelt tema innen kulturminneforvaltningen og -forskningen.

1. Innledning. Verdiskaping i Norden basert på kulturminner og kulturmiljøer.

Atle Omland, Birgitte Skar og Knut Fageraas
Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Er verdiskaping en bærekraftig strategi for å sikre bevaring av kulturminner, og hvilke verdier skapes gjennom denne strategien? Dette er to av spørsmålene som ble belyst på en nordisk workshop holdt i Oslo 2.–3. mai 2007. Workshopen var arrangert av Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) og finansiert med bidrag fra Riksantikvaren (Norge) og Nordisk Ministerråds Arbejdsgruppe for Natur, Friluftsliv og Kulturmiljø. Workshopen samlet trettini forskere, kulturminneforvaltere og lokale aktører, hovedsakelig fra Norge, men også Danmark, Sverige og Island. Med utgangspunkt i deltagerens varierte bakgrunn ble det diskutert ulike perspektiv omkring mulighetene for, og utfordringer ved, policyer i de nordiske landene som har som målsetning at kulturminner skal kunne brukes som ressurs for økonomisk, kulturell og sosial verdiskaping.

I denne innledningen gis det et referat av innlegg og diskusjoner fra workshopen. I tillegg settes tematikken omkring verdiskaping inn i en større ramme ved at det formuleres noen utfordringer innen feltet verdiskaping basert på kulturminner.

Policyer om verdiskaping i Norden

Bakgrunnen for workshopen er at flere av de nordiske landene i de senere år har lagt til grunn en policy som innebærer at kulturminner og kulturmiljøer skal brukes som ressurs for verdiskaping. Tilnærminger til denne strategien varierer mellom de nordiske landene, og det er hovedsakelig i Norge at begrepet verdiskaping benyttes.

I Norge legger Stortingsmelding nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner*, vedtatt av Stortinget i 2005, til grunn en nasjonal bevaringsstrategi om at kulturminner bør anvendes som en ressurs for sosial, økonomisk og kulturell verdiskaping gjennom bærekraftig og kreativ bruk. I den forbindelse lanserte miljøvernministeren i 2005 et Verdiskapingsprogram. Elleve pilotprosjekter har siden 2006 mottatt økonomisk støtte gjennom dette programmet for å styrke lokal verdiskaping basert på kulturminner og kulturmiljøer (kapittel 3).

I Danmark iverksatte Kulturarvsstyrelsen i 2006 et forsøksprosjekt hvor fire kulturarvskommuner ble utpekt. Tilnærmingen har flere likheter med den norske strategien ved at det utprøves hvordan kulturarven kan brukes som løftestang for utviklingen av kommunene, slik som å tiltrekke seg flere beboere og turister, eller å bedre bomiljøet. Begrepet verdiskaping benyttes imidlertid i liten grad i Danmark, men det er en lignende målsetningen som kommer til uttrykk når det snakkes om hvordan kulturarv kan brukes i utviklingen i de utvalgte «kulturarvskommuner» (kapittel 4).

I Sverige benytter Riksantikvarieämbetet begrepet *regional utvikling* istedenfor verdiskaping (kapittel 5). Kulturarvens samfunnsrolle for regional utvikling er basis for mye av Riksantikvarieämbetets arbeid, hvor kulturminner ikke i så stor grad som i Norge og Danmark knyttes til prøveprosjekter for verdiskaping. Kulturarvens samfunnsrolle uttrykkes blant annet gjennom Riksantikvarieämbetets visjon og strategi for 2004–2006, *Kulturarv i tiden – angeläget, tillgängligt, användbart*. Her påpekes det at kulturarven er en ressurs «för regional och lokal utveckling och ger människor möjlighet att påverka utvecklingen av sin livsmiljö. (...) Detta innebär ett förhållningssätt där bevarande och utveckling inte står i kontrast till varandra, utan snarare kan ses som sammanhängande delar i förvaltningen av kulturarvet» (s. 7).

På Island knyttes også flere kulturminneprosjekter til verdiskaping og utvikling (kapittel 6). Tiltakene kan sies å være basert på en strategi, som det finnes spor av i alle de nordiske landene, ved at de handler om hvordan kulturminner og kulturmiljøer tydeligere kan operasjonaliseres som betydningsfulle i lokal, regional og nasjonal samfunnsutvikling.

De nordiske lands strategier innen verdiskaping sammenfaller med et økt internasjonalt fokus på at kulturminner aktiviseres som verdifulle for dagens samfunn; i motsetning til tidligere policyer med sterkere fokus på bevaring og vern og som slik sett ofte har fremstått som en kontrast til utvikling. Verdiskapingsstrategien, som tilsikter å skape verdier basert på kulturminner, er likevel ikke ny. Spesielt har utpekingen av UNESCOs verdensarvsteder ofte vært motivert av økonomiske hensyn. Begrep som «bevaring gjennom bruk» har tidligere også vært anvendt av kulturminneforvaltningen. Parallellen til dagens fokus på verdiskaping kan i tillegg trekkes til langt eldre tilnærminger som har vurdert kulturminner som en ressurs.

Kulturminner som ressurs

Når kulturminner og kulturmiljøer betegnes som «ressurser», omtales de nærmest på linje med naturressurser. I denne forstand er «ressurser» noe som kan utnyttes i nåtiden og i framtiden, men som må forvaltes på en forsvarlig og bærekraftig måte for ikke å bli uttømt.

Det finnes stater som anvender et slikt ressursbegrep innenfor kulturminneforvaltningen. Som eksempler på dette kan det nevnes at USA, Storbritannia og Australia gjerne benytter begrepene «cultural resource management» og «archaeological resource management» (eks. Cleere 1984, Hunter og Ralston 1993). En slik språkbruk har likevel vært kritisert av urbefolkninger, som tolker det som en kolonisering av deres fortid, og de frykter at deres kulturarv skal brukes, utnyttes og uttømmes av andre (eks. Smith 2004: 6).

I de nordiske landene er kulturminneressurs et lite anvendt begrep. Publikasjoner med titler som NIKUs *Kulturminner en ressurs i tiden* (Paludan-Müller og Gundhus 2005) er likevel et uttrykk for at kulturminneforskere og -forvaltere også i Norden ønsker at kulturminner skal være en ressurs i bred forstand for samfunnet.

Synspunktet at kulturminner er en ressurs går også i Norden tilbake til den tidlige antikvariske virksomheten. Eksempelvis omtaler norske topografiske beskrivelser fra 1700-tallet både natur og historie, med monumenter og antikviteter, som ressurser som kan anvendes til nytte for landet (Eriksen 2007: 29; Omland 2007: 87). Etter historismens gjennombrudd på 18- og 1900-tallet ble kulturminner vurdert som en vitenskapelig kunnskapsressurs, men også som viktige element i nasjonsbyggingen. Fra 1990-tallet ble kulturminner i sterkere grad framhevet som en ressurs for bruk og opplevelse for allmennheten. Verdiskapingsstrategier etter 2000 kan tolkes som et ønske om å utvide kulturminners anvendbarhet som ressurs ved ikke alene å plassere dem i den historiske sfæren, men også i den økonomiske.

Dagens strategier om at kulturminner er en ressurs har altså en historisk forankring. Kommersiell bruk av kulturminner diskuteres likevel kritisk internasjonalt, spesielt i Storbritannia (eks. etter Hewison 1987). En innvending er at det legges til grunn et for stort nytteperspektiv ved at det er ensidig økonomiske verdier som skal bli målestokk for kulturminners samfunnsmessige verdier. Flere problemstillinger innen verdiskaping i Norden berøres derfor i denne rapporten. Spesielt viktig er spørsmålet om hva slags verdier en verdiskaping skal kunne skape.

Verdier som skapes

Spørsmålet om hvordan verdiskaping basert på kulturminner defineres eller forstås er en omfattende diskusjon, og dette innebærer en analyse av begrepene «kulturminne» og «verdiskaping». Folkloristen Arne Bugge Amundsen gikk i sitt åpningsforedrag inn i problemstillingens kjerne (kapittel 2). Amundsen påpeker at slik begrepet kulturminne brukes i policyer om verdiskaping reflekterer dette et 1800-talls essensialistisk syn om at kulturminner finnes som en gitt størrelse, og perspektivet om at kulturminner istedenfor kan ses på som noe flyktig som stadig isceneset-

tes over tid og av mange legges ikke til grunn. Samtidig forfekter strategien en nyliberal instrumentell tilnærming ved at disse faste størrelsene skal kunne brukes til å skape (økonomiske) verdier.

Selv om kulturminnebegrepet er omdiskutert, var det hovedsakelig verdiskapingsbegrepet som ble diskutert på workshopen. I Norge har kulturminners verdier forut for verdiskapingsstrategien blitt knyttet til kunnskap, identitet, opplevelse, estetikk (eks. Holme 2001: 13–15; Riksantikvaren 2001). I forbindelse med verdiskapingsstrategien påpekes det at kulturminner også kan bidra til *økonomisk, kulturell og sosial verdiskaping*. Hva betyr så disse verdiene og hvordan relaterer de seg til hverandre? En operasjonell tilnærming er en kategorisering av verdiskapingsbegrepet som skiller mellom (1) skaping av økonomiske verdier, (2) verdiskaping av kulturminner og kulturmiljøer, og (3) immateriell verdiskaping (etter Baadsvik og Daugstad 2003: 7).

Skaping av økonomiske verdier

Skaping av økonomiske verdier kan skje gjennom bruk av kulturminner for produksjon av varer og tjenester der økonomisk gevinst kan måles. Det kan skilles mellom direkte verdiskaping knyttet til selve kulturminnet og indirekte verdiskaping knyttet til produksjon av andre varer og tjenester (økonomiske ringvirkninger).

På workshopen var det konsensus om at kulturminner skal kunne brukes til økonomisk verdiskaping, men det var divergens i hvor stor grad dette bør være et mål i seg selv. Miljø- og ressursøkonomen Ståle Navrud satte i sitt innlegg størst fokus på økonomisk nytteverdi, og han stilte spørsmålet om det er samfunnsøkonomisk lønnsomt å bevare alle kulturminner (kapittel 7). Navruds samfunnsøkonomiske perspektiv har som utgangspunkt at kulturminner er et fellesgode som, selv om kulturminnene ikke har en markedspris, så er det politiske ønsker om at de skal verdsettes. Kostnytteanalyser og undersøkelser av folks betalingsvillighet for å ta vare på kulturminner ble fremholdt som viktig for å dokumentere verdi – og dermed kunne begrunne bevilgning av penger til å bevare dem.

Navrud fremholder at økonomiske argumenter vil kunne bli viktigere i framtiden for å overbevise myndigheter og samfunnet generelt om å bevilge midler til kulturminner (se også Lehtovuori og Schmidt-Thomé 2007). Et slikt forvaltningsregime kritiseres av andre fordi det for ensidig er målbare økonomiske verdier som blir målestokk for kulturminners samfunnsmessige verdier. Det økonomiske perspektivet utløste derfor ikke uventet en diskusjon på workshopen om i hvilken grad betalingsvillighet og økonomiske verdier skal ha betydning for beslutninger på kulturminnefeltet. Kulturminners betydning for tilhørighet og identitet ble fremholdt som eksempel på immaterielle verdier som også må tas i betraktning. En svakhet ved undersøkelser av betalingsvillighet er også at

de er statiske og tidsmessige og dermed vil gi helt andre resultater om tjue år enn nå, mens en grunnleggende utfordring for forvaltningen er at beslutninger om bevaring må gjøres i dag uten kjennskap til framtidig verdsetting. Det ble også noe humoristisk påpekt at betalingsvillighetsundersøkelser i seg selv har store økonomiske kostnader som burde vurderes i et kostnytteperspektiv.

På workshopen ble det stilt spørsmål om i hvilken grad kulturminner faktisk genererer økonomiske verdier. Studier av økonomiske ringvirkninger er ikke entydige. I et pågående forskningsprosjekt om verdensarvstedet Røros undersøkes det hvilke verdier kulturminnene genererer for næringslivet (kapittel 10). Studien stiller spørsmål om forventningene om økonomisk verdiskaping basert på kulturminner er overdrevne (Bowitz og Ibenholt 2006). Den foreløpige analysen av situasjonen på Røros samsvarer til dels med andre studier av UNESCOs verdensarvsteder. UNESCO har en tommelfingerregel som tilsier at turiststrømmen kan øke ca. 40% de første årene etter at et område er innskrevet på listen (kapittel 8). Likevel har det blitt hevdet at godene ved å bli verdensarv er synkende, fordi antall lokaliteter på verdensarvlisten øker raskt og prestisjen forbundet med å stå på listen minsker. Samtidig har flere av verdensarvstedene nådd sin potensielle turistkapasitet allerede før de ble verdensarv (van der Aa et al. 2005: 18–19).

Det ble også reist spørsmål omkring de konsekvenser turisme og kommersielle interesser kan få for lokalbefolkninger. Rita Johansen påpeker at det på den norske øygruppa Vega, som ble innskrevet på UNESCOs verdensarvliste i 2004, har vært et stort lokalt engasjement for at deler av kommunen skulle bli verdensarv (kapittel 9). Johansen understreket også betydningen av at befolkningen fortsatt må være aktivt bestemmende for utviklingen av verdensarvstedet og ikke kun passive tilskuere til kommersielle krefter utenfra.

På Røros, som ble innskrevet på UNESCOs verdensarvliste i 1980, kan man vise til at kulturminnenes betydning i markedsføringen har blitt svekket etter at hotellene fikk kjedetilknypning, i motsetning til da hotellene var frittstående selskaper med lokal forankring. John A. Bryde, direktør ved Røros museet, påpeker at hotellene på Røros i perioden 1980–2000 deltok i oppbyggingen av det lokale museet og samtidig brukte kulturminnene aktivt i egen profilering. Etter 2000 har hotellene i mindre grad brukt kulturminner som en attraksjon når de har rettet seg mot et bredere kundesegment, deriblant «tut-og-kjør» gjestene. Bryde etterlyste et langt tettere samarbeid generelt mellom kulturminneforvaltningen og turistindustrien, og han fryktet at kulturminnene kun blir en råvare i reiselivet eller en kulisser omkring annen moro (kapittel 11).

Slitasjeproblematikk og desimering er dessuten en trussel for kulturminner som gjøres til gjenstand for omfattende turisme. Dette kan sies å representere baksiden av medaljen for verdensarvstedene og andre kulturminnebaserte verdiskapingssatsinger.

Verdiskaping av kulturminner og kulturmiljøer

Verdiskaping av selve kulturminnet kan skje gjennom vern, pleie, restaurering, skjøtsel og liknende. Generering av økonomiske verdier blir i et slikt perspektiv hovedsakelig et ledd i å nå det egentlige målet: å ta vare på kulturminner eller å styrke en lokal eller regional forankring. Ønsket er også at en slik strategi skal kunne minimere konflikten mellom vern og utvikling.

En slik forståelse av verdiskapingsbegrepet ble i stor grad vektlagt i innleggene om de nordiske lands policyer. Det ble likevel stilt spørsmål om denne strategien tar høyde for kulturminners egenverdi, eller om kulturminnene alene er viktige på grunn av deres potensial for å generere andre verdier. Kulturminneforvaltere i de nordiske landene understreket imidlertid at verdiskapingsstrategien er viktig for å sikre bevaring der hvor kulturminnene også har en form for egenverdi, men det ble i liten grad diskutert hva som utgjør en slik egenverdi.

Like fullt kan en stille spørsmål om hva de bevaringsmessige konsekvensene er når kulturminneforvaltningen i økende grad legger til grunn verdiskaping som bevaringsstrategi. Tjener strategien kulturminner og kulturmiljøers bevaring, og ivaretar den en bærekraftig bruk av dem? I Nordisk Ministerråds strategi om bærekraftig utvikling påpekes det at kulturminner og kulturmiljøer, i likhet med naturmiljøet, skal tas vare på i et bærekraftperspektiv og som en ressurs for samfunnet (Nordisk Ministerråd 2004: 29–31, 53–55, 69–71). Verdiskaping basert på kulturminner vil ofte medføre en del endringer av dem for å gjøre dem attraktive for bruk, og kulturminnene kan gjennom bruken utsettes for slitasje og desimering. Grunnet denne bevaringsutfordringen fikk innledeerne i forkant av workshopen noen spørsmål om bærekraft og kulturminner:

- Hvordan kan kulturarven gi økonomiske effekter uten at det forringer kulturminneverdier som er sårbare og ikke-fornybare ressurser?
- Hva er kulturminneverdiens tålegrense for økonomisk verdiskaping og hvordan kan dette måles?
- Hvordan påvirker behovet for kulturell og økonomisk verdiskaping forvaltningen av kulturminner og hva er de bevaringsmessige konsekvenser?

Disse spørsmålene ble tatt opp i den avsluttende diskusjonen, men de ble kun i liten grad berørt kritisk i foredragene på workshopen – hva kan dette skyldes? Kanskje bunner det i en reell erkjennelse av at hovedproblemet er at kulturminner desimeres fordi de *ikke* er i bruk. Flere innledere var også opptatt av at verdiskaping er en policy som har til hensikt å styrke bevisstheten om kulturminner og kulturmiljøer i lokalsamfunnet og dermed deres bevaring. Kanskje man ikke ønsker å fokusere på mulige

negative konsekvenser, fordi disse kan overskygge de positive mulighetene ved en verdiskapingsstrategi?

Spørsmålene om de bevaringsmessige konsekvenser er også nært forbundet med utfordringen om hvilke kulturminner det er som egner seg for verdiskaping. Alle kulturminner er ikke nødvendigvis egnet til å skape verdier, hva skjer da med de kulturminner som ikke har slike egenskaper? Det kan gjelde vanlige kulturminner som eldre bolig- eller uthus som fremstår som lite pene eller spektakulære, og som i dag har liten funksjonalitet. Det gjelder også en stor del av de arkeologiske kulturminner som i Norden ofte er lite synlige. Det ble også reist spørsmål om arkeologiske kulturminner ikke trenger et verdiskapingsfokus fordi de krever mindre vedlikehold i forhold til stående bygninger. Arkeologiske kulturminner representerer dog ofte viktige kunnskapsverdier om landskapets handlingshistorie. Slike fortellinger har et potensial for formidling både lokalt og til turister, selv om kulturminnene i seg selv ikke nødvendigvis er veldig synlige for den som ferdes i landskapet med et utrent øye. Dette var også kjernen i innlegget fra Island, hvor nettopp landskapet med arkeologiske kulturminner ble fremhevet som viktig for å formidle fortellinger om fortiden og gi en mulig kopling til sagaene (kapittel 6).

Immateriell eller sosial verdiskaping

Immateriell, eller sosial, verdiskaping kan omhandle aktivisering av ulike verdier for mennesker. Dette er den vanskeligst gripbare dimensjon ved verdiskapingsbegrepet, er vanskelig å måle i økonomisk forstand, og det kan være vanskelig konkret å definere kulturminnets betydning i en slik sammenheng.

Sosiologen Jens Kr. Steen Jacobsen, Transportøkonomisk institutt (TØI), påpekte i sitt innlegg at uttrykket sosial verdiskaping ser ut til å ha sammenheng med det ofte brukte, men diffuse begrepet «sosial kapital». Begrepet er trolig popularisert av Verdensbanken, som har søkt etter ikke-økonomiske forklaringsvariabler for vekst.

I samfunnsforskningen er begrepet sosial kapital utviklet av teoretikere som Pierre Bourdieu, James Coleman og Robert Putnam. Bourdieu knytter sosial kapital til tillit, håndheving av sosiale normer og sosiale relasjoner som gir tilgang til ressurser i nettverk, for eksempel gjennom å skaffe seg arbeid. Jacobsen satte spørsmålstegn ved hvor fruktbar Bourdieus oppfatning av sosial kapital vil være for studier av verdiskaping innen kulturminnefeltet. Teoretikere som Coleman og Putnam ser i høyere grad på sosial kapital som en kollektiv ressurs, både i lokale samfunn og storsamfunnet. Slik sett passer deres tilnærminger kanskje bedre for å oppnå forståelse av hvordan kulturminner kan være ressurser for lokal- samfunn.

Basert på egen turismeforskning tilførte Jacobsen gjennom sitt innlegg flere perspektiver på hva sosial verdiskaping eventuelt kan innebære i kulturminnesammenhenger. Han påpekte at det foregår sosial reproduksjon av enkelte turismeattraksjoner, slik som kulturminner, når folk bruker severdigheter til å gi uttrykk for en stolt stedlig historie. Kulturminner som blir turismeattraksjoner kan bidra til konstruksjon av lokal identitet, idet man ser at lokale ressurser også blir verdsatt av utenforstående – gjennom det man kan kalle et utenfraperspektiv på lokale verdier.

Immateriell og sosial verdiskaping ble også diskutert av Torggrim Guttormsen og Knut Fageraas. Samspillet mellom økonomisk og kulturell verdiskaping må ses i sammenheng, men for å forstå samspillet må kunnskapen om kulturarven og de verdiorienteringer som finnes blant de ulike aktørene undersøkes. Guttormsen og Fageraas har kartlagt forskjellige tilnærminger til kulturminneverdiene på Røros og poengterer at en *kulturarvskapitalanalyse* kan bidra til å ta hensyn til lokale forhold og den kunnskapsprosessen og verditilskrivelsen som skjer lokalt i forbindelse med verdiskapingsprosjekter (kapittel 12).

Øygruppen Vega er både verdensarv og del av Riksantikvarens Verdiskapingsprogram. Rita Johansen viste i sitt innlegg at det er et samspill mellom de ulike formene for verdiskaping på Vega (kapittel 9). Det forventes at Vegas status som verdensarv skal få økonomiske ringvirkninger, at kommunen skal bli mer attraktiv for besøkende, men også at den skal bidra til å opprettholde et levende lokalsamfunn. Verdiskaping knyttes videre til restaurering og skjøtsel av bygninger og kulturlandskap. Framfor alt er det positive forventninger om å kunne opprettholde en særegen næring og livsstil forbundet med å holde ærfuglen som husdyr og å produsere dyner av ederdun. Vega er derfor et godt eksempel på samspillet mellom en økonomisk, kulturell og immateriell verdiskaping. Det å bo i værene og å holde ærfugl var tidligere forbundet med lavstatus, men knyttes nå til stolthet, fordi dette nå har blitt selve grunnlaget for verdensarven. Vega fremstår dermed som et godt eksempel på verdiskapingens mulig positive sider for lokal utvikling. Likevel er det fortsatt usikkert hva som er de langsiktige konsekvensene av verdensarvstatusen i form av konkret økonomisk verdiskaping.

Verdiskaping og lokal deltakelse

Verdiskaping formuleres i dag som en strategi som skal kunne medvirke til at bevaring av kulturminner får en større lokal forankring. Utfordringen er dog hvilke implikasjoner verdiskapingsstrategien får for lokalsamfunnene. Det kan stilles spørsmål om lokalbefolkninger blir aktive medspillere når verdiskaping blir bevaringsstrategi, eller om de blir passive tilskuere til bevaringsaktørenes handlinger?

Flere innledere berørte utfordringen for lokalsamfunnene, spesielt i forhold til UNESCOs verdensarvsteder. Som ledd i å utvikle bærekraftig turisme på verdensarvsteder i utviklingsland argumenterte Harald Bauer Bredesen fra Nordic World Heritage Foundation (NWHF) for at lokal deltakelse ofte er avgjørende for om et prosjekt lykkes (kapittel 8). Prosjektene til NWHF foregår i stor grad i utviklingsland hvor turisme basert på natur- og kulturminner er viktig for landenes økonomi. Utfordringene er delvis knyttet til å få inntekter tilbake til lokalsamfunn, og at satsing på turisme skal kunne føre til bedre ivaretaking av natur- og kulturverdier. Det ble fremholdt i diskusjonen etter Bredesens innlegg at flere av erfaringene til NWHO kanskje kan overføres til en nordisk kontekst hvor det er behov for tettere samarbeid mellom ulike interesseparter.

Kulturminneforvaltningen har tradisjonelt sett vært toppstyrt, og det er fagfolk som har bestemt hva som skal vernes og hvordan. Kan verdiskapingsstrategien også bidra til å endre forholdet mellom forvaltningen og brukere/eiere av kulturminner? Konflikter mellom eiere og forvaltningen skyldes ofte uoverensstemmelser om hvilke endringer som skal kunne utføres på kulturminner for at disse fortsatt skal kunne beboes, leies ut til turister eller benyttes til næringsdrift. Skal eieres ønsker om endringer i større grad vektlegges når verdiskaping legges til grunn? Er dette i så fall en bevaringsmessig utfordring, eller bidrar det til å bevare kulturminner siden endringer medfører at de kan brukes?

På workshopen ble det påpekt at de ulike verdiskapingsstrategiene i Norden skal kunne bidra til et større lokalt engasjement for kulturminnene. Samtidig ble det understreket at kulturminneforvaltningen fortsatt har en avgjørende myndighet. Med referanse til den norske verdiskapingsstrategien ble det påpekt at forvaltningen noen ganger må si nei til tiltak, selv om inngrepene kan være ønskelige fra et lokalt synspunkt om bruk og integrering av kulturminner. Man kan derfor stille spørsmål om i hvilken grad strategien har bidratt til å knytte sammen behovene for både bevaring og lokale utviklingsønsker, og i hvor stor grad den bidrar til lokal medbestemmelse eller egenrådighet.

Hvilke verdier og for hvem?

Verdiskapingspolicyer reiser også spørsmålet om hvilke verdier som fremheves som viktige og hvem som egentlig trenger et verdiperspektiv. Arne Bugge Amundsen setter dette på spissen når han påpeker at det kanskje er næringslivet, planleggerne og turistene som trenger et verdiperspektiv som kan føre til ydmykhet i møte med kulturminnene. Faren er istedenfor at det er kulturminnene som «ydmykes» eller direkte ødelegges (kapittel 2).

Som et eksempel på at kulturminner kan bli uttømt når divergerende verdier er tilstede vil det her tas et utenfraperspektiv langt borte fra Nor-

den. I Zimbabwe var det på 1990-tallet planer om at utenlandsk turisme skulle finansiere store deler av kulturminneforvaltningen og museene. Kulturminnene ble da framholdt som en viktig vare. Bergkunstlokaliteten Domboshawa, like utenfor hovedstaden Harare, er et eksempel på at verdiskapingsstrategien slo feil. Lokaliteten ble tilrettelagt for turister, blant annet gjennom å bygge et museum. De lokale verdiene, knyttet til bruk av stedet for regnseremonier, ble i denne prosessen ignorert. Resultatet ble at lokalbefolkningen i mai 1998 malte over deler av bergkunsten. Ved å ødelegge bergkunsten ønsket de at deres seremonier kunne fortsette, siden de nå fjernet grunnlaget for at bergkunsten var et nasjonalmonument som kunne brukes til å tiltrekke seg turister. Hendelsen fikk likevel et positivt utkomme da store deler av skadene var reversible, samtidig som en tettere dialog ble initiert mellom museum og lokalbefolkning for å avklare interessemotsetningene (Taruvunga og Ndoro 2003: 8; se også Omland 1999: 89; Sætersdal 2000: 171-172).

Geografisk er det langt fra Zimbabwe til Norden. Kjernen i verdiskapingen er likevel den samme: ønsket om aktivering av økonomiske verdier knyttet til kulturminner. Tilfellet Domboshawa er et eksempel på at når noen verdier fremheves, kan dette bidra til ekskludering eller reduksjon av andre verdier. Eksempelen tjener som en påminnelse om at kulturminner tilskrives et mangfold av verdier – noe som kan føre til konflikter dersom det ikke tas hensyn til dette verdimangfoldet.

Utfordringer

Utfordringer knyttet til verdiskapingspolicyer ble diskutert i gruppearbeid og i en plenumssamling på siste del av workshopen (vedlegg 1). Diskusjonen tydeliggjorde behov for nordisk samarbeid og erfaringsutveksling på feltet gjennom nettverksarbeid og samarbeidsfora. Selv om landene har ganske forskjellige tilnærminger til problemstillingen, noe som vanskeliggjør en felles formulering av policy, er det interessant å diskutere noen overgripende felles mål for verdiskapingssatsingene. Hva legger man i begreper som regional utvikling basert på kulturminneverdier, verdiskaping, satsing på kulturarvsverdier, og så videre? Er det likevel, tross bruk av forskjellige virkemidler og formuleringer, et fellesskap av formål og felles hensikter med satsingene i de nordiske landene? Ligger formålet først og fremst i det å skape økonomisk vekst eller i det å bidra til lokal forståelse, kunnskap og legitimitet i forhold til kulturminner?

Gruppearbeidet avdekket behovet for erfaringsutveksling omkring oppfølgingssystemer i forhold til gjennomføring av verdiskapingstiltak basert på kulturminner. Dette inkluderer overvåkingssystemer som bidrar til å måle effekter på kulturminnene, endrete holdninger eller konkret økonomisk utkomme. Det ble synliggjort et behov for et sett med målekriterier som kan bidra til å evaluere betydningen av verdiskapingssat-

singen innen kulturminnevernet. I denne sammenheng kan det være behov for utvikling av metoder for måling og indikatorer for hvordan lokalsamfunn og tilreisende vurderer satsingene. Slike systemer er lite utarbeidet i de nordiske landene, men Sverige har kommet et stykke på vei.

Forvaltningsplaner kan være et virkemiddel for oppfølgingen av verdiskapingssatsinger, slike bør også i noen sammenhenger omfatte forretningsplaner for hvordan kulturminner og kulturmiljøer tenkes integrert i for eksempel turismesatsing. Det er også behov for mer kunnskap om preferansene til de som oppsøker kulturminner, nærmere bestemt kundegruppen «de kulturelle utforskerne».

Gjennom diskusjonene kom det frem at verdiskaping handler om mer enn økonomi. Satsing på kulturminner for å underbygge et levedyktig samfunn er ikke nødvendigvis ensbetydende med en forventning om økonomisk vekst. Verdiskapingssatsingene synes også å skulle fange opp og formidle næringshistorie knyttet til områder som er truet av marginalisering. Her brukes kulturminner og kunnskap om kulturarven som en økonomisk innsatsfaktor. Verdiskapingssatsingen får nærmest karakter av en form for avbøting av strukturendringer som har en mer global karakter (rasjonalisering, sentralisering av markeder, effektivisering av produksjon, prisregulering). En viktig diskusjon er derfor hva man anser som god måloppnåelse for slike satsinger. Vil det for eksempel være et godt resultat om man opprettholder et befolkningsgrunnlag og ivaretar en form for multifunksjonalitet som baserer seg på tradisjonskunnskap og kulturminner, uten at dette nødvendigvis innebærer økonomisk vekst?

Som et viktig moment ble det trukket frem at verdiskapingsprosjekter må omfatte en bredere tenkning enn forholdet til utvikling av turisme. Sesongene er korte og trender skifter, samtidig som globale utfordringer, for eksempel klimaendringer, kan påvirke valg av reisemål og den internasjonale turismen. Andre typer varer basert på tradisjonskunnskap og lokale ressurser må trekkes inn, slik som produksjon av matvarer, eller hvordan nye erverv kan skapes på bakgrunn av lokale tradisjoner.

Bærekraft og tålegrenser for kulturminner er komplekse og enda udefinerte begreper som trenger å bli belyst. Taler man her om tallmessige størrelser, eller er det med disse begreper som med verdiskapingsbegrepet at de er åpne for tolkning i en mye bredere kulturell forstand? Et viktig element i verdiskapingen er historiefortellingen – men hvilke historier fortelles, og har de en klangbunn i lokal identitetskonstruksjon? Kan tilrettelegging og formidling av kulturminner for eksempel overskride tålegrensen for lokal tilhørighet til og forståelse av kulturminnene, slik at lokalbefolkningen føler at kulturminnene blir frarøvet dem?

Konklusjoner

Avslutningsvis må en atter vende tilbake til de to innledende spørsmålene: er verdiskaping en bærekraftig strategi for å sikre bevaring av kulturminner, og hvilke verdier skapes gjennom denne strategien?

Workshopen ga ikke noe entydig svar på disse spørsmålene. Gjennom innlegg og diskusjoner ble det tydeliggjort at verdiskaping basert på kulturminner innebærer muligheter for bedre bevaring. Et verdiskapingsperspektiv kan også bidra til å sikre bedre støtte fra samfunnet for å ta vare på kulturminner. Strategien reiser likevel spørsmål om konsekvensene for lokalsamfunn og det endringspress kulturminner derved kan bli utsatt for.

Flere deltakere påpekte at verdiene som vektlegges ikke i for stor grad bør knyttes til den økonomiske sfæren. Det må settes fokus på de mulighetene som ligger i å ta bedre vare på kulturminnene i seg selv, aktivere lokale interesser og å synliggjøre kulturverdier også gjennom å utfordre andre samfunnsgrupper, slik som næringslivsinteresser og planleggere.

Verdiskapingsperspektivet kan også bidra til å utfordre forvaltningens verdier når disse møter lokale interesser på kulturminneområdet. Slike møter bidrar til å sette spørsmål omkring ekspertenes rolle som forvaltere og hva de identifiserer som viktige kulturminneverdier i forhold til lokal verditilskrivelse.

Det synes å være felles utfordring for de nordiske kulturminneforvaltninger å finne balansen mellom den tradisjonelle rollen som verner og den nye rollen som utviklingsaktør. Forvaltningen bruker tilsynelatende en «prøve og feile» tilnærming til denne problematikken. Hvorvidt verdiskapingsstrategien bidrar til å endre kulturminneforvaltningens syn på kulturminner fra statiske objekter (som skal vernes) til dynamiske objekter (som er under endring) er enda uklart og tilsynelatende ikke belyst gjennom noen overordnet diskurs innad i forvaltningen. Såfremt en slik debatt ikke løftes opp ønsker redaktørene av denne rapporten også å stille spørsmålet om brukerne lokalt vil kunne oppleve å komme i klemme mellom forvaltningens tilsynelatende motstridende ideologier: en erklært utviklingsideologi og en mer tradisjonell bevaringsideologi. Såfremt verdiskapingspolicyen reelt sett representerer et paradigmeskifte innen kulturminneforvaltningen er det også viktig at forvaltningens nye rolle i forhold til det tradisjonelle vernet klargjøres.

Referanser

- Van der Aa, Bart J.M., Peter D. Groote og Paulus P.P. Huigen 2005: World Heritage as NIMBY? The Case of the Dutch Part of the Wadden Sea. I *The Politics of World Heritage. Negotiating Tourism and Conservation*, s. 11–22. Redigert av David Harrison og Michael Hitchcock. Current Themes in Tourism. Channel View Publications, Clevedon.
- Baadsvik, Karl og Karoline Daugstad 2003. *Kulturminner og kulturmiljøer som grunnlag for verdiskaping*. NINA oppdragsmelding 783. NINA, Trondheim.
- Bowitz, Einar og Karin Ibenholt 2006: Kulturminner og økonomisk verdiskaping: Overdrevne forventninger? *Fortidsvern* (4): 22–23
- Cleere, Henry 1984 (red.) *Approaches to the archaeological heritage. A comparative study of world cultural resource management systems*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Eriksen, Anne 2007: *Topografenes verden. Fornminner og fortidsforståelse*. Pax, Oslo.
- Hewison, Robert 1987: *The heritage industry. Britain in a climate of decline*. Methuen, London.
- Holme, Jørn 2001 (red.): *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse*. Bind I. Økokrim, Oslo.
- Hunter, John og Ian Ralston 1993: *Archaeological resource management in the UK. An introduction*. Institute of Field Archaeologists/Alan Sutton.
- Lehtovuori, Panu og Kaisa Schmidt-Thomé (red.) 2007: *Economics and Built Heritage. Seminar proceedings. Built heritage – value adding sector*. TemaNord 2007:525. Nordic Council of Ministers, Copenhagen.
- Nordisk Ministerråd 2004: *Hållbar utveckling. En ny kurs för Norden. Reviderad utgåva med mål och insatser 2005–2008. Politiska huvudpunkter*. Nordisk Ministerråd, København.
- Omland, Atle 1999: Kulturminnevern og demokrati: problematikk omkring meningskontroll og vestliggjøring av kulturminner. *Primitive tider*: 82–98.
- Omland, Atle 2007: *Stewards and stakeholders of the archaeological record. Folklore, local people and burial mounds in Agder, South-Norway*. Acta Humaniora 305. Faculty of Humanities, University of Oslo, Oslo.
- Paludan-Müller, Carsten og Grete Gundhus (red.) 2005: *Kulturminner en ressurs i tiden*. NIKU, Oslo.
- Riksantikvaren 2001: *Alle tiders kulturminner*. Riksantikvaren, Oslo.
- Smith, Laurajane 2004: *Archaeological theory and the politics of cultural heritage*. Routledge, London.
- Sætersdal, Eva M. Walderhaug 2000 Ethics, politics and practices in rock art conservation. *Public Archaeology* 1(3): 163–180.
- Taruvunga, Pascal and Webber Ngoro 2003: The vandalism of the Domoboshava rock painting site, Zimbabwe. Some reflections on approaches to heritage management. *Conservation and Management of Archaeological Sites* 6(1): 3–10.

Atle Omland, Birgitte Skar og Knut Fageraas er alle forskere ved Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Oslo. De er utdannet som henholdsvis arkeologer og etnolog.

2. Utfordringer med verdiskaping i et kulturarvsperspektiv

Arne Bugge Amundsen
Universitetet i Oslo

Verdiskaping: en nyliberalistisk nytale?

Å komme som utenforstående til en konferanse som dette kan raskt gjøre at man ender som en uforstående. Jeg har imidlertid forsøkt å forstå hva som er rammen og intensjonen for en konferanse om «verdiskaping, verdier og bærekraft» på kulturminnefeltet. Så langt jeg har kunnet forstå dette, handler det om en konferanse preget av et positivt ønske om å finne og skape koblinger mellom på den ene siden kulturminne- og kulturarv-sarbeidet og på den andre siden aktiviteter knyttet til såkalt verdiskaping, som i denne sammenhengen særlig ser ut til å dreie seg om turisme og næringsliv med sikte på å utvikle levende lokalsamfunn. Jeg må innrømme med en gang at jeg synes denne retorikken virker ganske ugjennomtrengelig, og for en som kommer utenfra minner den om en slags «nyttale», et sprog og et vokabular som gir mening først og fremst fordi det virker nytt og samlende på interessentene, men egentlig ikke har så mye substans i forhold til eldre diskusjoner om forholdet mellom ulike verdsett og ekspertsystemer.

Jeg har imidlertid ikke latt forundringen ta overhånd, men i stedet forsøkt å lete aktivt etter den mer konkrete bakgrunnen for denne måten å tenke og tale på. Og bakgrunnen virker ganske konkret og nærliggende, nemlig et politisk dokument – nærmere bestemt den såkalte kulturminnemeldingen (St.meld. nr. 16 2004–2005, *Leve med kulturminner*) – og et konkret prosjekt i regi av Riksantikvaren, det såkalte *verdiskapingsprosjektet* lansert i 2006. Alt er imidlertid ikke sagt med dette.

Tre uforenlige tilnærminger til kulturarvsbegrepet

Leser man kulturminnemeldingen nøye og oppmerksomt, blir den i mine øyne et ganske komplekst dokument. Den forståelse som her legges til grunn av kulturarvens innhold, funksjon og mening beveger seg fra en nesten essensialistisk 1800-tallspreget forståelse av kulturminner og kulturarv som objektive og udiskuterbare størrelser, via en slags opplevelsese- og mangfoldsdimensjon som har sine røtter i 1970-årenes kulturbegrep og

til en nyliberal instrumentell tilnærming. Denne siste instrumentelle tilnærmingen innebærer påstanden om at kulturarven kan brukes til noe annet, nemlig til å skape verdier. Det er av dette siste elementet at Riksantikvarens verdiskapingsprosjekt er oppstått.

I mine øyne er disse tre tilnærmingene til kulturarvsbegrepet vanskelige å forene. Én ting er at de stammer fra ulike idéhistoriske perioder, en annen ting er at de rent tankemessig kan virke uforenlige. Den 1800-tallspregede oppfatningen om at kulturarv er noe umistelig kollektivt og historisk gitt som nærmest objektiverer det sosiale fellesskapet er det vel de færreste som hyller i ren form i dagens politisk korrekte multikulturelle klima, men retorikken fra denne tenkningen er fortsatt sterk og klinger med i kulturarvsmeldingen. Den 1970-tallsinspirerte tenkningen om at kulturarven kan brukes til å skape identitet for ulike grupper og således kan fungere demokratisk og inkluderende kan fortsatt ha elementer av 1800-tallsessensialismen i seg, men under de siste tiårenes postmoderne regime har identitetstenkningen i mange tilfeller gått over til å bli ganske instrumentell. Kulturarven kan brukes for å skape *ønsket* identitet og ikke minst for å avmystifisere flertallets kvelertak på de såkalte minoritetene og makthaverne. Det er kanskje ikke så lang vei likevel fra denne 1968-inspirerte instrumentalismen til de nye verdiskapingsperspektivene i det nyliberale forbrukersamfunnet. Men mens 1968-instrumentalismen ikledde seg en moralsk opphøyet patos, står nyliberalismens verdiskapingsperspektiv tilsynelatende uten behov for en moralsk begrunnelse: Det kan virke så enkelt som at verdiskapingsdimensjonen handler om at bruk av kulturminnene skal skape inntekter til kommuner og lokalt næringsliv.

Underveis fra 1800-tallsessensialismen til nyliberalismens verdiskapingstenkning virker det imidlertid som om selve saken – altså kulturarven – er blitt snudd på hodet. Kulturarven har beveget seg fra å være en verdi (i seg selv) til å være noe som kan brukes til å skape verdier. Verdiskapingsprosjektet ser rent faktisk ut til motstandsløst å rendyrke det siste perspektivet.

Er kulturminner faste størrelser som kan skape verdier?

Nærmere betraktet har imidlertid alle de tre forståelsene av kulturarvens egenart noe felles. De er sammen om å se på kulturminnene eller kulturarven som en «ting», som noe fast og objektivt som kan bidra til å manifestere seg selv som selvfølgelig eller til å skape verdier på et annet felt. Denne objektivering av kulturarven dreier seg om at man gjerne identifiserer den med fysiske miljøer og gjenstander. Slikt er taktilt og håndterbart.

Men lar kulturarven seg fange slik? Selv et verdiskapingsperspektiv kan etter min vurdering ikke unnslippe kulturarvsbegrepets kompleksitet. Denne kompleksiteten kan gjøres ganske enkel vel å stille spørsmål om

hvilken kulturarv, *hvis* kulturarv og *hvilke dimensjoner* ved kulturarven eller kulturminnene er det som skal skape verdier i lokalsamfunnet.

La meg ta et eksempel som jeg av ulike grunner kjenner en del til, nemlig Vestfold-byen Larvik. Det er en by og en region som kulturhistorisk sett siden grunnleggelsen i 1600-tallets siste tiår har vært preget av et sivilisatorisk og administrativt kvantesprang. Byen ble til som del av opprettelsen av det dansk-norske eneveldets lensadel. Som ett av to nyopprettede norske grevskaper var byen bygget opp på standsbaserte privilegier, standsmessig bebyggelse og en representativ offentlighet. Kirke, handel, kommunikasjon og rettssystemer bar preg av dette, og effektene av privilegiesamfunnet strakk seg langt utover den nåværende byen Larviks grenser.

Etter 1814 ble denne kulturhistorien – eller kulturarven, om man vil – radikalt omdefinert. «Grevskapstiden» ble synonymt med den ypperste undertrykkelse, med det fremmede, med det onde. Selve kjernen i det hele, herregården, ble stående, men tatt i bruk som skolebygning og prestegård, og den tiden og arven bygningen var et symbol på, ble glemt og ikke bevart – den ble stående som et slags negativt kulturminne i byens midte.

Helt glemt ble imidlertid ikke denne delen av Larviks kulturelle arv. På ruinene av grevskapet Laurvigen oppsto i første del av 1800-tallet noe typisk norsk, nemlig et oppkomlingsaristokrati, en nasjonal nykapitalisme, som i dette tilfelle hadde gevantene til familien Treschow som sikret seg grevskapets næringsgrunnlag og bokstavelig talt bygde videre på byens føydale og eneveldige tradisjoner. Dette grepet førte til at grevskapstiden i transformert utgave ble med på ferden videre, og med dette besto tvetydigheten i lokale minner og forestillinger rundt de føydale arbeidsplassenes diffuse velsignelser.

Delvis uavhengig av dette ble tidlig på 1900-tallet selve ursymbolet for grevskapstiden, herregården i Larvik, løftet ut av glemselspolitikken og gjort til gjenstand for musealisering og romantisering blant en liten byelite. Kulturarven ble objektivisert og institusjonalisert på varig vis. Denne metamorfosen har gjort det mulig for Larvik kommune de senere årene å utvikle ambisiøse prosjekter som har som mål å gjenskape grevskapstiden som «byens idé». I lys av dagens konferanse vil man kanskje si at man her finner gode ansatser til verdiskaping på grunnlag av kulturminnene i lokalsamfunnet, og det er mulig at det er rett sett.

Flyktige og herreløse kulturminner

Men selv ikke det gode eksempel i Larvik unnslipper de grunnleggende spørsmålene om hva nå denne kulturarven eller disse kulturminnene egentlig består av. Er det et reservoar av historiske kunnskaper, er de fysiske gjenstander, er de lokale fortellinger, er de avleirede konflikter –

eller er de bare spøkelser i offentlig ansatte planleggeres hoder? Antagelig er de en kombinasjon av alt dette, og det er det som gjør kulturminnene og kulturarven så vanskelig å operasjonalisere eller instrumentalisere.

Den engelske historikeren Raphael Samuel har i sitt verk *Theatres of Memory* (1994) som ett av mange spennende perspektiver at ingen eier kulturminner, kulturarv eller minner. I stedet er det slik at de iscenesettes – stadig, over tid og av mange. Fortiden er til stede i nåtiden gjennom mange, ulike og til dels kontrasterende fortolkninger og iscenesettelser av den. Om vi følger Samuels perspektiv her, vil det føre til at det blir vanskelig å oppfatte kulturarv eller kulturminner som noe statisk, de er ikke fysisk håndterbare, men knyttet til offentlige, konfliktfylte og ofte smertefulle kulturelle prosesser.

Dermed er kulturarven og kulturminnene verken ekspertenes, planleggeres eller publikums – de er «ingens». Dette «urolige» ved kulturarven gjør at et utvendig verdiskapingsperspektiv ganske enkelt blir inkompatibelt. Hvordan kan man skape (økonomiske) verdier av noe som både er flyktig og herreløst? Kulturarven og kulturminnene yter motstand mot slike enkle, nyliberale grep, de er del av komplekse prosesser og sammensatte kulturelle og sosiale felt. Kulturarven og kulturminnene kan ikke reduseres til noen objektiverbare gjenstander eller artefakter som kan brukes til merkevarebygging, identitetsindustri eller regionalutvikling.

Hvem trenger et verdiskapingsperspektiv?

Jeg foretrekker å sette dette på spissen ved å si at skal det snakkes om verdiskaping i forbindelse med kulturminner og kulturarv, må det primært dreie seg om en verdiskaping som yter motstand og stiller spørsmålstegn ved alle planleggeres og økonomers forsøk på å gjøre virkeligheten instrumentell og målbar. Kanskje burde man nok en gang vende på begrepene, og spørre om det er næringslivet, turismen og regionalplanleggerne som trenger et verdiperspektiv? På den måten kan man håpe på at næringsliv og regionalutviklere blir mer ydmyke av et møte med kulturminnene. Ellers er faren stor for at kulturarven blir ydmyket av et møte med en verditenkning av en annen verden.

Arne Bugge Amundsen er professor i kulturhistorie ved Institutt for kulturstudier og orientalske språk (IKOS), Universitetet i Oslo. Han har tidligere vært førstekonservator og avdelingsleder ved Borgarsyssel Museum i Sarpsborg.

POLICYER I NORDEN

3. Norge:

Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet

Jostein Løvdal
Riksantikvaren

I Norge ble verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet lansert i Stortingsmelding nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner*. Verdiskapingstenkning er fremtredende i meldingen. Et par sitater viser dette:

Regjeringens kulturminnepolitikk baserer seg på at kulturminner har *egenverdi* og er viktige *ressurser*. Politikken skal stimulere til aktivt å *ta vare på og bruke* disse verdiene og legge grunnlag for å *utvikle levende lokalsamfunn og næringsliv*. (...) Regjeringen mener at kulturarven er en viktig ressurs som kilde til kunnskap og opplevelse, og for *utviklingen av lokalsamfunn og verdiskaping innenfor næringslivet*. (s. 6 og 10, mine uthevinger)

Verdiskaping som mål og strategi

Verdiskaping er både et *mål* og en *strategi* i kulturminnepolitikken. Det er et mål at kulturarven skal bidra til samfunnsutviklingen: kulturarven skal danne grunnlag for arbeidsplasser, lønnsomme bedrifter, attraktive steder og gode lokalsamfunn. Hypotesen er at bevaring og bærekraftig bruk av kulturminner, kulturmiljøer og landskap gir *merverdier* av forskjellig art – økonomiske, sosiale, kulturelle og miljømessige.

Samtidig er verdiskaping en strategi. Gjennom å synliggjøre merverdiene ved bevaring, håper man å oppnå økt *oppslutning* om, slagkraftige *allianser* for og mer *ressurser* til kulturminnetiltak.

Med verdiskapingsprogrammet vil regjeringen

- bidra til at kulturminner og kulturmiljøer blir *tatt i bruk* i utviklingen av lokalsamfunn og næringsliv,
- utvikle *modeller for samarbeid* mellom eiere, rettighetshavere, næringslivet, offentlige aktører, museer og frivillige organisasjoner,
- spre *kunnskap* om hvordan en bærekraftig bruk av kulturminner og kulturmiljøer fremmer næringsutvikling og styrker lokalsamfunn og regioner, og
- klargjøre hvilke *forutsetninger* som må være til stede og avdekke hvilke *flaskehalser* som må fjernes, for å fremme verdiskaping

Verdiskapingsprogrammet 2006–2010

Det overordnede målet med verdiskapingsprogrammet er å medvirke til at kulturarven brukes som ressurs i samfunnsutviklingen. Programmet har tre delmål:

- Verdiskaping – bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner
- Bevaring – ta bedre vare på kulturarven
- Kunnskap – utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs

Miljøverndepartementet har det overordnede ansvaret for programmet. Riksantikvaren har ansvaret for gjennomføring. Aktivitetsområdene er pilotprosjekter, nettverksutvikling, kunnskapsutvikling og informasjon. Fase 1 startet opp i 2006 og skal pågå ut 2010. Deretter vil det bli tatt stilling til hvordan programmet skal videreføres, blant annet på grunnlag av erfaringene fra fase 1.

Grunnbevilgningen til programmet kommer fra Miljøverndepartementet, kanaliseres via Riksantikvaren og Norsk kulturminnefond, og den var på 13 mill kr i 2006 og 20 mill kr i 2007. Midlene går hovedsakelig til utvalgte pilotprosjekt og brukes til lokal forankring og mobilisering, istandsetting og tilrettelegging av kulturminner for verdiskaping, næringsutviklingstiltak, stedsutvikling, dokumentasjon, formidling og prosjektdrift. Pilotprosjektene skal ha minst like stor finansiering fra andre kilder, og bidragene kommer både fra private og offentlige aktører, lokalt og regionalt.

Etter to søknadsrunder ble elleve pilotprosjekter valgt ut:

- Nærøyfjorden verdsarvpark, Sogn og Fjordane
- Porto Franco – Kristiansands kulturelle frihavn, Vest-Agder
- Perler i Nordsjøløypa, Hordaland
- Pilegrimsleden, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Oppland
- Odda – industrisamfunn i omstilling, Hordaland
- Norsk Tradisjonsfisk, seks bedrifter i fire fylker
- Hammerdalen – byutvikling i Larvik, Vestfold
- Fiskeværer Hamningberg, Finnmark
- Reiselivsstrekningen Bud-Kristiansund, Møre og Romsdal
- Nord-Gudbrandsdalen og Valdres, Oppland
- Den verdifulle kystkulturen i Nordland – Lofoten og Vega

Nettverksutviklingen i programmet foregår på ulike arenaer. Innenfor det enkelte pilotprosjektet utvikles relasjoner og samarbeid mellom grunneiere, næringsliv, myndigheter, frivillige organisasjoner og kunnskapsmiljøer. De elleve pilotprosjektene danner nettverk seg imellom der de utveksler erfaringer om arbeidsmåter, problemer og løsningsmuligheter, sukses-

ser og fiaskoer. Riksantikvaren arrangerer årlig flere samlinger med pilotprosjektene for erfaringsutveksling og kunnskapspåfyll. Riksantikvaren arrangerer også en årlig, åpen konferanse der erfaringer fra programmet formidles og diskuteres, sammen med andre innslag som omhandler kulturarven som ressurs for lokalmiljøet. Fylkeskommunen, som både er regional utviklingsaktør og kulturminnemyndighet, er i en god posisjon til å bygge arenaer og nettverk regionalt. Vi ser for øvrig flere eksempler på at verdiskapingsprogrammet bidrar til styrket samarbeid mellom verne- og utviklingsetater innad i fylkeskommunen.

Kunnskapsutviklingen i programmet foregår først og fremst i pilotprosjektene. Og flere av prosjektene har knyttet til seg eller integrert forskningsbasert rådgivning for å styrke læringen.

Norges forskningsråd har ansvaret for følgeevaluering av programmet som helhet. Fram til utgangen av 2008 utføres følgeevalueringen av Nordlandsforskning og Telemarksforskning. Riksantikvaren forutsetter at også den resterende del av programmets fase 1 (2009–10) blir gjenstand for følgeevaluering.

Det er neppe tilfeldig at verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet gjennomføres i en tid hvor det også i andre sammenhenger er en økende oppmerksomhet om dette og beslektede tema. Dette viser at det er en voksende interesse for å se på kulturarven som ressurs, ønsker om å styrke koblingen mellom kultur og næring, stedsutvikling og spørsmål om hva som gjør lokalsamfunn og regioner attraktive og konkurransedyktige. Mye foregår i denne sammenheng og det finnes en rekke nettverk som det er nyttig for verdiskapingsprogrammet å knytte seg til. Eksempelvis har Miljøverndepartementet og Kommunenes sentralforbund etablert nettverket *Livskraftige kommuner* der flere av kommunene har valgt å konsentrere seg om kulturarven som lokal ressurs.

Parallelt med programmet pågår andre relevante forskning- og utviklingsaktiviteter som vil kunne styrke utviklingen av kunnskap om hvordan kulturarven kan være ressurs for verdiskaping på en bærekraftig måte. Forskningsrådets programmer Miljø 2015 og Arealprogrammet er to eksempler. Riksantikvaren og ABM-utvikling har samarbeidsprosjektet *Kulturarv – forskning og forvaltning*, som skal styrke forvaltningsrelevant forskning på kulturarvsområdet. Det skjer også en kompetanseoppbygging i flere kunnskapsmiljøer, for eksempel i NIKU.

Mer informasjon om verdiskapingsprogrammet finnes på Riksantikvarens nettsider (www.ra.no). Riksantikvaren har også laget en brosjyre om programmet og faktaark om pilotprosjektene. Flere utgaver av Riksantikvarens tidsskrift *La stå!* inneholder stoff om verdiskapingsprogrammet.

Fire utvalgte pilotprosjekt

Kort om innholdet i og medvirkende parter i fire av de elleve pilotprosjektene.

Fra filosofisk tankerangling i Hamningberg. Foto: Torgrim Halvari.

Hamningberg – med varsomhet som forutsetning

Hamningberg er et fraflyttet fiskevær som ligger ytterst på Varangerhalvøya i Båtsfjord kommune. Hensikten med pilotprosjektet er å utvikle fiskeværet til et kulturbasert reisemål.

Dette skal bidra til en bærekraftig næringsutvikling basert på fiskeværets kulturminner og posisjon i Finnmarks nyere historie. Viktige elementer er stedsutvikling, næringsutvikling og utvikling av håndverkskompetanse.

Det er ønskelig å legge til rette for økt reiselivsaktivitet gjennom å høyne attraksjonsverdien for Hamningberg. Utvikling av reiselivsprodukter som overnatting, mat, opplevelser, lokalhistoriske produkter er sentralt. Kulturmiljøet har høy kulturhistorisk verdi med bebyggelse tilbake til 1800-tallet. Det er et stort behov for å sette i stand bygningene.

Arbeidet med prosjektet i Hamningberg skal ha overføringsverdi til lignende steder, med og uten fast bosetting.

Noen av fartøyene som er med i Porto Franco.

Porto Franco – Kristiansands kulturelle frihavn

Prosjektets ansikt utad er en betydelig flåte godt bevarte kulturhistoriske fartøy. Disse er et blikkfang og en sentral del av havnebildet. Med i prosjektet er også et kulturhistorisk senter på Odderøya, hvor det finnes en omfattende samling forsvarsminner fra ulike tidsepoker, de eldste helt tilbake til da Kristiansand ble grunnlagt i 1641.

Prosjektet tar utgangspunkt i de lokale aktørene og ressursene og skal videreutvikle og foredle disse gjennom et tettere nettverk og et mer forpliktende samarbeid.

De mange fartøyene skal samles fysisk i en museumshavn. Dette er utgangspunkt for å utvikle Kristiansands kulturelle frihavn som en felles arena for ulike opplevelser, og for å formidle landsdelens maritime kulturarv gjennom forskjellige aktiviteter, som spenner fra praktisk seilas og kulturhistoriske tematokt, til digital formidling og kunstneriske opptrinn.

Prosjektet legger vekt på at de flytende kulturminnene er en nødvendig del av helheten og en ressurs for å vitalisere den maritime kulturarven og skape en levende og attraktiv havn. Målet er å vise i praksis hvordan bærekraftig bruk av kulturminner og kulturmiljø kan fremme næringsutviklingen i området.

Bak prosjektet står Vest-Agder fylkeskommune, Kristiansand kommune, Bragdøya kystlag, fullriggeren Sørlandet, D/S Hestmanden, M/S Sjøkurs, Bredalsholmen dokk- og fartøyvernsenter, Stiftelsen støy og Vest-Agder museum.

Odda med smelteverkstomta midt i sentrum. Foto: Odda kommune.

Odda – industrisamfunn i omstilling

Odda er et industrisamfunn i omstilling. Fortsatt et levende og sterkt industrisamfunn, men et samfunn som trenger flere bein å stå på. Hjørnesteinsbedriften Odda smelteverk ble lagt ned i 2003, etter nærmere hundre års drift. Arealet etter smelteverket utgjør 160 dekar, mens resten av Odda sentrum legger beslag på 140 dekar. Bare selve bygningsmassen er på rundt 40 000 kvadratmeter.

Den tidligere smelteverkstomta byr på spennende muligheter for byutvikling og verdiskaping. I prosjektet er det viktig å ta vare på nasjonale og internasjonale natur- og kulturverdier, samt å legge til rette for et mer attraktivt og variert samfunn. Kulturminner og historie skal være basis for ny vekst.

Odda kommune kan sies å være en pioner innen satsing på kultur, som bibliotek og kulturminner. Nå satser kommunen videre på reiseliv og utvikling av kompetanse, gjennom tilbud om utdanning, ulike aktiviteter og nye arbeidsplasser. Stedet skal også utvikles som kompetansesenter for real- og miljøfag, reiseliv og omstilling. Det vil ta vare på ulike industrielle håndverkstradisjoner, styrke det internasjonale samarbeidet på området og legge til rette for en industriell rute i Norge, ved å bruke portalbygget på smelteverkstomta til arbeidsbase og tenketank. Kjernen i satsingen er Oddas rike kulturarv og industrielle kulturminner. Men Odda har også en rik naturarv og ligger mellom to nasjonalparker med lett tilgang til fjord, foss og bre.

Bak prosjektet står Odda kommune og Norsk Vasskrafts- og industristadmuseum, med støtte fra blant annet Hordaland fylkeskommune og NHO. Prosjektet er godt forankret i lokalsamfunnet.

Tradisjonelle foredlingsmetoder kan være utgangspunkt for produktutvikling og merkevarerbygging i fiskeribedrifter. Foto: Mittet foto, Riksantikvarens arkiv.

Norsk tradisjonsfisk – kulturarven i bruk for merkevarerbygging og bedriftsutvikling

Prosjektet har utgangspunkt i Norsk tradisjonsfisk, som er et program for innovasjon og nyskaping omkring matkulturen for fiskerisektoren. Seks av medlemsbedriftene ønsker å sikre handlingsbåren kunnskap knyttet til fiskeri og foredling for å bruke denne kunnskapen aktivt i den videre merkevarerbyggingen og bedriftsutviklingen.

Prosjektet skal utvikle og etablere et nettverk av Verdiskapings- og Visningssentra (VV-sentra) for håndverksmessig produksjon, kunnskapsformidling, kulturopplevelser og profilering av norsk tradisjonsfisk.

Lokalsamfunnene rundt de seks bedriftene er aktivt med i arbeidet, og fiskarlagene og fiskematbedriftenes organisasjoner vil bli trukket med i prosjektet, som vil sikre den utsatte kulturarven langs kysten, både den materielle og den immaterielle, gjennom å ta den aktivt i bruk.

Geografisk nedslagsfelt for prosjektet er Seløy i Herøy kommune i Nordland, Leinøy i Herøy kommune i Møre og Romsdal, Haugesund i Rogaland, Sandviken i Bergen kommune i Hordaland og Kårhamn i Hammerfest kommune i Finnmark.

Utfordringer

Verdiskapingsprogrammet står overfor en rekke utfordringer:

- Innarbeide kulturarven på viktige plan- og utviklingsarenaer
- Forankre og mobilisere lokalt – hos politikere, eiere, næringsliv og frivillige
- Effektivisere samvirket med andre statlige aktører – koble virkemidler
- Måle, beskrive og formidle resultater og årsakssammenhenger
- Balansere de sosiale, kulturelle, miljømessige og økonomiske aspektene – «humanisere» verdiskapingsbegrepet

Verdiskapingsprogrammet og vektleggingen av dette tema i kulturminnepolitikken som helhet innebærer også utfordringer for kulturminneforvaltningen i videre forstand. Vi trenger nye samarbeidsrelasjoner, ny kompetanse og trolig nye arbeidsmåter. Kulturminneforvaltning settes inn i andre samfunnsmessige sammenhenger. Fører det til at vi endrer tenkning om vern og bruk? Blir verdiskapingsmålet et incitament for å i større grad enn tidligere å finne bruksmåter for kulturminnene? Vil det påvirke hvordan vi vurderer kulturminners tålegrenser for endringer? Eller hvilke kulturminner kulturminneforvaltningen bruker ressurser på? Det er ikke godt å svare på dette nå, blant annet fordi vi er i en tidlig fase av arbeidet. Men jeg er ganske sikker på at verdiskapingselementet vil stimulere diskusjonen om hva som er god kulturminneforvaltning, og hva som er riktige avveininger mellom vern og bruk.

Jostein Løvdal er seksjonssjef i seksjon for sektorrettet planlegging, Riksantikvaren, Norge

4. Danmark: Kulturarvskommunerne

Jan Trane Hansen
Kulturarvsstyrelsen

I Kulturarvsstyrelsen i Danmark er der, som hos Rigsantikvaren i Sverige og Norge, sat projekter i gang for at øge opmærksomheden på kulturarven som ressource for regional og lokal udvikling. Perspektivet er lidt forskelligt i det danske, svenske og det norske initiativ.

Danskerne tror på kulturarven som ressource

Initiativet til at bruge kulturarven som en aktiv ressource i kommunen har baggrund i de positive resultater fra undersøgelsen *Kulturarv en værdifuld ressource for kommunernes udvikling*. Undersøgelsen viser, at:

- 71 % af borgerne og 68 % af virksomhederne mener, at kulturarven kan støtte den lokale udvikling.
- 92% af borgerne og 76% af virksomhederne mener, at den lokale kulturarv skaber lokal identitet.
- 82% af danskerne ønsker en bolig med kulturarvsværdier – og de er indstillet på at betale en højere husleje for disse værdier.
- 53 % af virksomhederne ønsker en bygning, der har kulturarvsværdier – og vil gerne betale mere i husleje for at opnå det.
- 92 % af borgerne og 83 % af virksomhederne mener, at kulturarven tiltrækker turister. 82 % af danskerne vil tage weekendophold i områder, der er rige på kulturarv – selv om det gør besøget dyrere.
- 82 % af borgerne og 70 % af virksomhederne mener, at kommunen bør tage hensyn til kulturarven i forbindelse med nybyggeri. Således prioriterer 93 % af borgerne og 88 % af virksomhederne hensynet til kulturhistoriske værdier højere end kortere transporttid ved anlæg af veje.

Fire kulturarvskommuner

For at gøre opmærksom på de positive resultater fra analysen, og få udarbejdet metoder til på at bruge kulturarven aktivt som en ressource i kommunernes planlægning, besluttede Kulturarvsstyrelsen og fonden Realdania i 2006 at iværksætte et initiativ, hvor kommunerne kunne blive udpeget til „Kulturarvskommune“.

Målet med Kulturarvsstyrelsens og fonden Realdanias initiativ er, at få kulturarven aktiveret som udviklingsressource i kommunernes planlægning, og dermed bruge kulturarven som løftestang til udvikling af kommunens profil, tiltrækning af borgere, erhverv og turisme.

Der var massiv interesse fra kommunerne: 54 af Danmarks 98 nye kommuner søgte om at blive „kulturarvskommune“. Der blev ud fra ansøgningerne givet støtte til fire forsøgskommuner: Haderslev, Hjørring, Hvidovre og Aalborg.

Det er formålet med forsøgene, at der:

- I kommunerne udarbejdes forskellige eksempler, indgangsvinkler og metoder, der anvender kulturarven som en aktiv ressource for lokal udvikling.
- Udvikles et netværk mellem kommunerne, der giver baggrund for videndeling om kulturarvens muligheder.
- Udarbejdes et inspirationsmateriale om „Kulturarv i planlægningen“ (arbejdstitel) ud fra kommunernes erfaringer, der udsendes november 2007.
- Kulturarven indarbejdes i kommunernes kommunestrategier og på sigt kommuneplaner.

Forsøgene blev igangsat i foråret 2006 og løber til udgangen af 2007. Hver af de fire kommuner får ½ mio. kr. i støtte.

Perspektiv for kommunerne

Der viste sig fra kommunernes side – ud over den ½ mio. kr. der kunne opnås i støtte – en markant interesse for at blive udnævnt som kulturarvskommune, og den øgede opmærksomhed det giver.

Projektet giver kommunen mulighed for at perspektivere og prioritere kulturarven i forhold til udviklingsmuligheder – og ikke først og fremmest bevaring. Kommunen har til hvert projekt tilknyttet en rådgiver, der har kompetencer inden for planlægning eller oplevelsesøkonomi. Ligesom der afholdes fælles seminarer på tværs af projekterne med mulighed for gensidig inspiration.

Projektet viser, at kommunerne har et potentiale indenfor kulturarv, en struktur, områder, en historie, der kan bruges. Potentialet er forskelligt i kommunerne og kan i varierende grad bruges til at styrke kommunens identitet, tiltrække virksomheder, borgere, turister og investeringer.

Indholdet i de fire kulturarvskommuneprojekter er udarbejdet af kommunerne. Det kendetegnende ved projekterne er deres forskellighed. Hovedindholdet i de fire projekter er:

Haderslev Kommune

Kommunen vil skabe et folkeligt engagement om kulturarven, hvor det klart definerede mål er udvikling af egnens turisme. Der tages udgangspunkt i områdets kulturarv, som består af „klassiske“ emner såsom domkirke, historiske bykerner og slotte, men også repræsentanter fra industriens udvikling. Kommunen vil udpege en række „fyrtårne“, der skal skabe opmærksomhed om områdets uudnyttede potentiale, og herunder også den mere upåagtede del af kulturarven. Haderslev har som vision, at de i 2017 er det naturlige center mellem Norden og Europa for udvikling og formidling af en levende og interaktiv kulturarv.

Hjørring Kommune

Kommunen vil afprøve nye metoder og planprocesser, der kan udnytte kulturarven i forbindelse med bæredygtig turisme og oplevelsesøkonomi. Det samlede tema „Kulturen mellem kyst og land“ sætter fokus på en række centrale vinkler for behandling af kulturarven. Hjørring har som vision, at være en kommune, hvor kulturarven og landskabet bruges aktivt som del af udviklingen af attraktiv bosætning, bæredygtig turisme og oplevelsesøkonomi, et nyskabende erhvervsliv og en fælles identitet.

Hvidovre Kommune

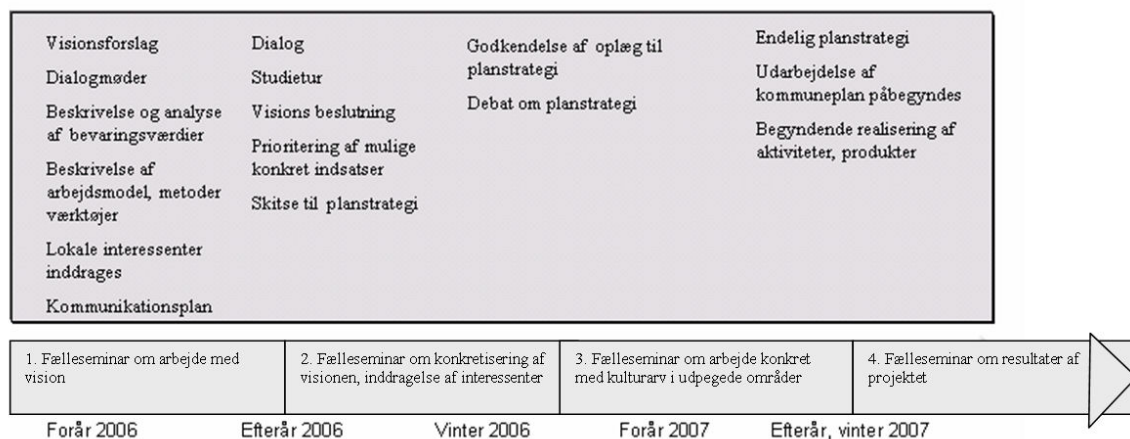
Kommunen opfatter forsøget som en kickstart til den nødvendige nyfortolkning af bevaringsinteresserne i forstædernes bygningsmasse og kulturhistorie. Kommunen vil i forsøgsperioden se sig selv som et laboratorium, der skal udvikle metoder til at arbejde med den nære historie, som står på tærsklen til at blive betegnet som kulturarv. Hvidovres vision er, at Mellemligstidens parcelhuse, 50'ernes blokbebyggelser og 70'ernes storskalaplanlægning bliver tænkt ind som en kreativ ressource i områdernes fremtidige udvikling. Projektet skal samtidig introducere nye måder at tænke samfundsudvikling og kulturarvsbevaring sammen på.

Aalborg Kommune

Kommunen har et særligt fokus på de overflødiggjorte industrikomplekser. Aalborgs vision er, at opfange og kvalificere de tendenser til storytelling og udvikling af kulturelle helheder, der er indeholdt i fortidens industribygninger. Resultatet skal anvendes som strategisk input til eksempelvis en overordnet erhvervs- og turismestrategi, rekreativ strategi og lignende overordnede plantyper, markedsføring og branding for den nye Aalborg Kommune.

Projektets milepæle

Projekterne har hver især arbejdet med følgende sammenfattende milepæle:

Der er en videndeling på tværs af projekterne. Der har været fælles introduktionsseminar, besøg og besigtigelse i de fire kommuner, to af dem med kulturministeren.

Kulturarvsstyrelsen har afholdt 4 fælles seminarer i løbet af projektperioden, i de fire kulturarvskommuner. Seminarerne anvendes til videndeling, sikre fremdrift samt få udarbejdet materiale, der kan anvendes til at inspirere andre kommuner. Der er følgende temaer for de fire seminarer:

1. Kulturarvskommunernes arbejde med visioner (afholdt november 2006)
2. Sammenhængen mellem projekternes vision og projekternes udpegning af konkrete områder samt interessentanalyse (afholdt januar 2007)
3. Udviklingen af konkrete områder, hvor der indgår kulturarv (afholdt maj-juni 2007)
4. Opsamlingsseminar med præsentation af resultater (afholdt september 2007).

1. seminar. Erfaringerne fra kulturarvskommunerens arbejde med visioner

På det første seminar blev den visionsproces, de fire kulturarvskommuner har været igennem drøftet. Seminaret blev gennemført af konsulenterne fra Mandag Morgen, der også sammefattede dagens drøftelser. Erfaringerne fra seminaret viser, at:

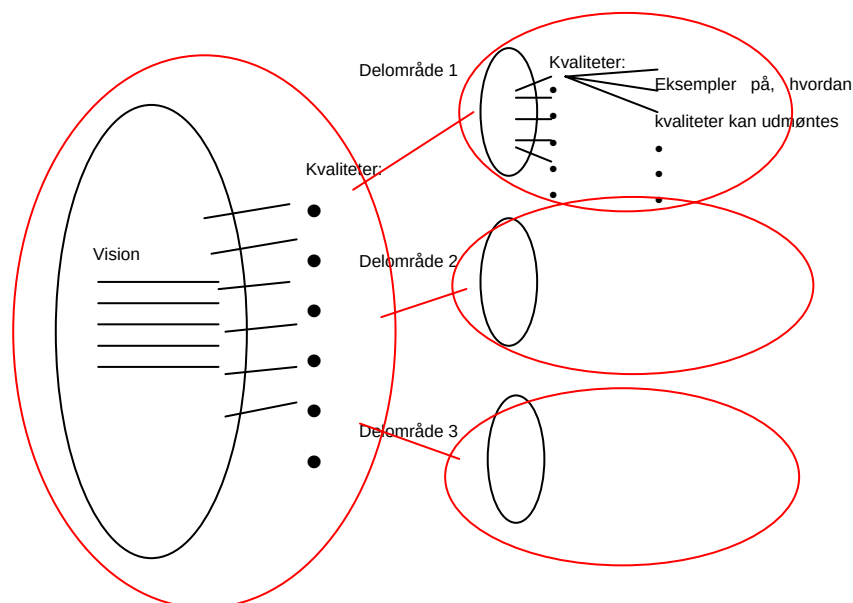
1. Kommunalreformen i Danmark giver et enormt arbejdspress. Omvendt kan timingen ikke være bedre i forhold til at aktivere kulturarven i realiseringen af kommunale strategier og kommuneplaner.
2. Det kræver nytænkning, at tænke kulturarven som et aktiv. Nytænkning kræver åbenhed over for alle typer af aktører inden for kommunegrænsen – inddragelse og dialog – nye teknologier.
3. Redefinering af kulturarvsbegrebet – både bevarelse og udvikling. Kulturarven kan være mange ting alt efter hvem der spørges – optimal anvendelse af kulturarven kræver en fælles opfattelse af 'hvad kulturarv er for os' på tværs af faglige skel i kommunen. Visionen skal være præcis, visionær, engagerende og kunne visualiseres. Den skal kunne konkretiseres og underbygges, fx statistisk.
4. Borgerinddragelse – målrettet kommunikation. Målgrupper, deres behov og interesser skal klart defineres i forbindelse med udarbejdelse af visionen. Brugere kan med fordel overvejes inddraget i denne proces. Formidlingen af kulturarv skal målrettes udvalgte målgrupper – i den forbindelse kan der være behov for at udvikle begrebet, så kulturarv opleves som noget aktivt og dynamisk.

5. Omsætning af kulturarven – fra vision til virkelighed. Kulturarven vil typisk indgå som et tværgående issue i kommunens strategi. Udfordringen er at omsat potentialet i kulturarven til omsættelige og konkrete strategier og projekter.

2. seminar. Erfaringer med konkretisering af visionen med udpegning af områder og inddragelse af interessenter

På det andet seminar var der fokus på, hvordan kommunerne konkretiserer visionen og udpeger områder/lokaliteter, som indeholder kulturarv og som skal indgå i kommunernes planlægningsproces. Ligeledes blev der arbejdet med, hvordan projekterne forholder sig til deres interessenter.

Kommunerne har udarbejdet en overordnet vision for deres projekt, og i tilknytning til den er der formuleret bestemte overordnede kvaliteter kommunen vil satse på. Projekterne har udpeget lokale konkrete områder, som der igen er udarbejdet visioner for og beskrevet kvaliteter ved. Kvaliteterne kan være af historisk, æstetisk, fysisk-, social-, økonomisk art, osv. Fokus er på, at finde ud af, hvad kommunens fælles kvaliteter er, hvad det er kulturarven kan. Hvad der er kulturarvens karakteristika, hvad er det for en essens, der skal bygges videre på i de udvalgte områder? På det andet seminar drøftes sammenhængen fra overordnet vision til kvaliteter i de enkelte udpegede områder. Et arbejde der kan visualiseres ved hjælp af dette skema som arkitektfirmaet SLA har udarbejdet:

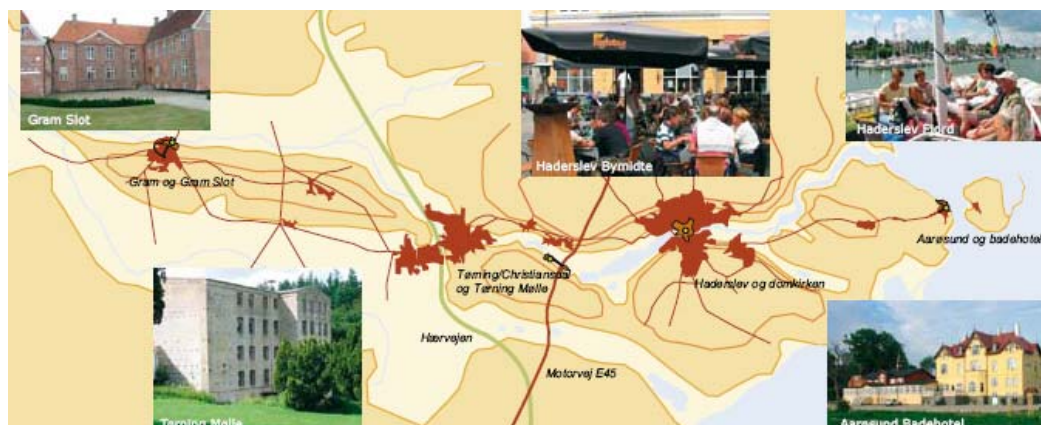
Kulturarvskommunerne fokuserer på forskellige kvaliteter. Erfaringen er, at det er vigtigt at have de overordnede kvaliteter på plads dvs. kvaliteter, der dækker alle de udpegede områder, og som dermed kan være retningsgivende for hele projektet.

Formuleringen af de fælles overordnede kvaliteter sætter rammerne for de udpegede områder og deres kvaliteter.

3. seminar. Arbejde med kulturarv i konkrete områder

Kulturarvskommunerne havde til det 3. seminar udpeget forslag til områder, der kunne indgå i kommunens planproces. På det tredje seminar blev der arbejdet i dybden med de udpegede områders kvaliteter, hvad området skulle anvendes til fx: blandet bolig/erhverv, offentlige/kulturelle formål, beboelse eller enkeltstående attraktioner, hvordan kulturarven i det udpegede område, kunne indgå i kommunens strategi og planlægning, hvilke planmæssige udfordringer, der er i forhold til det udpegede område og for projektet.

Eksempler fra kommunerne er, at man i Haderslev har udpeget fire kulturmiljøområder, Aarøsund, Haderslev By, Tørning Mølle/ Christiansdal og Gram som der skal udvikles et nyt turistkoncept/ turismetilbud af international klasse, som vist under:

I Aalborg ønsker Byrådet, at kulturarven udnyttes strategisk i planlægningen både i forhold til at tiltrække nye borgere og flere turister og til at understøtte det unike miljø. Kulturarven skal derfor synliggøres og sikres i Kommuneplan09.

I Hjørring vil Byrådet lade kulturarven og landskabet danne rammen om initiativer, der kan profilere kommunen såvel indad- som udadtil. Byrådet vil bl.a. udarbejde en arkitekturpolitik for byerne og det åbne land, samt bevarende lokalplaner for særligt udpegede områder.

Hvidovre vil i sit projekt udvikle nye metoder til at arbejde med den bygningsmasse, der nærmer sig betegnelsen „kulturarv“. Mellemløstidens parcelhuse, 1950'ernes etagebebyggelse og -70'ernes storskalaplanlægning skal indarbejdes som kreativ ressource i den fremtidige planlægning og udvikling af områderne.

4. seminar. Resultater og den videre formidling

Det 4. seminar er afholdt i september 2007 som et opsamlingsseminar, hvor kommunerne præsenterede resultaterne af deres arbejde indtil nu.

Afsluttende bemærkninger

Kulturarvskommunerne afslutter først deres projekt ved udgangen af 2007, men allerede i november vil Kulturarvsstyrelsen og Realdania udsende en publikation med erfaringen fra projekterne.

Resultaterne fra de fire kulturarvskommuner er nu så langt fremme og så positive, at kommunerne har indarbejdet kulturarven i deres planstrategi.

Grebet kulturarvskommunerne benytter sig af, er, at ændre perspektivet på kulturarven fra at være noget passivt, der står i vejen for udvikling, til at kulturarven ses som en aktiv ressource, der er udgangspunktet for udvikling.

Der er udarbejdet syv centrale anbefalinger fra kulturarvskommuneprojektet til andre kommuner, der vil arbejde med kulturarv som en ressource i forhold til planlægningen:

- Skab en værdifuld historie.
- Udvælg de rigtige dynamoer.
- Udvikl en vision for kulturarven.
- Find og visualiser de fysiske kvaliteter.
- Arbejd på tværs af kommunen.
- Dyrk de eksterne interessenter og samarbejdspartnere.
- Kommuniker kommunens kulturarv.

Du kan læse mere om anbefalingerne i publikationen, der udkommer i november 2007 og følge projektet på: <http://www.kulturarv.dk>

Jan Trane Hansen er ledelsesskretær i Kulturarvsstyrelsen og projektleder for forsøket med Kulturarvskommuner.

5. Sverige: Riksantikvarie- ämbetets arbete med kulturarv, regional och lokal utveckling

Per-Olof Remmare
Riksantikvarieämbetet

Kultur och kulturarv har kommit att få en allt mer ökad betydelse för hållbar regional utveckling och tillväxt. Sedan cirka 10 år tillbaka har Riksantikvarieämbetet (RAÄ) på olika sätt arbetat med frågor kring kulturarv och regional utveckling. Myndigheten har dels drivit egna frågor inom sakområdet och dels drivit frågor gemensamt med de övriga kultursektorsmyndigheterna, dvs. Statens kulturråd, Riksarkivet och Svenska filminstitutet. Samarbetet har främst rört frågor kring EU:s fonder och program samt utvecklandet av former för en bättre dialog mellan staten och regionerna kring kultur, kulturarv och regional utveckling.

Nedan följer en översiktlig genomgång av några förutsättningar och prioriteringar som är aktuella i RAÄ:s arbete med kulturarv och regional utveckling.

RAÄ:s strategi Kulturarv i tiden

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har utarbetat en strategi *Kulturarv i tiden* för det övergripande myndighets- och utvecklingsarbete för perioden 2004-2006. Rapporten fungerar samtidigt som ett internt styrdokument för myndigheten kopplat till våra nationella mål och uppdrag. Rapporten är indelad i fem delar; mål och uppdrag, vision, verksamhetsidé, processorientering samt fokusområden för perioden 2004-2006.

RAÄ:s ambition är att kulturarvet skall vara angeläget, tillgängligt och användbart. Myndighetens verksamhetsidé bygger på att vi skall vara drivande, inspirerande och samlande samt att vår kunskap och kompetens skall vara välkänd och efterfrågad. För att vi skall kunna svara mot vår vision har fyra fokusområden preciserats i rapporten;

1. Strategisk omvärldsorientering och utvärdering
2. Angelägen kunskap och tryggad kompetens
3. Former för ökad delaktighet och breddat ansvar
4. Effektiva verktyg och system

Det första fokusområdet skall nås genom ett effektivt system för *omvärldsbevakning* följt av vad myndigheten i verksamhetsplanen för 2007 valt att kalla ett *Kulturmiljöbokslut* för uppföljning och *utvärdering* av den egna verksamheten, andras agerande samt tillståndet för kulturmiljön. RAÄ har under våren 2007 – med stöd av en konsultfirma – utvecklat ett verktyg för omvärldsbevakning som för närvarande tillämpas på prov. I Kulturmiljöbokslut för 2007 är ambitionen att visa på måluppfyllelse och resultat samt att rapportera kring tillståndet för kulturmiljön i landet.

Angelägen kunskap och tryggad kompetens nås genom att synliggöra kulturarvet och dess betydelse i samhället samtidigt som myndigheten skall verka för en successiv kunskapsuppbyggnad kring kulturmiljö och kulturarv. Utgångspunkten skall tas i humanistiska värderingar och historiska perspektiv.

Former för ökad delaktighet och breddat ansvar nås genom att RAÄ skall verka för att andra samhällssektorer och enskilda individer också tar sitt ansvar för kulturarv och kulturmiljö. Nyckeln till detta arbete är ett breddat sektorsövergripande samarbete samt ökade satsningar från myndighetens sida på att kommunicera goda exempel, verktyg, styrmedel och resultat från uppföljningar och utvärderingar.

Effektiva verktyg och system har bäring på kulturmiljövårdens lagsystem och ekonomiska styrmedel. Till detta är också kopplat ett mål om att utveckla den egna organisationens effektivitet.

Regional utveckling i RAÄ:s regleringsbrev för 2007

Nationella strategin för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007–2013

I december 2006 antog regeringen en *Nationell strategi för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007–2013*. I denna ingår också hela den europeiska sammanhållningspolitiken (EU) för perioden 2007–2013.

Flera myndigheter – däribland RAÄ – har fått i uppdrag i regleringsbrevet för 2007 att bidra till att genomföra intentionerna i detta övergripande styrdokument för den svenska regionala utvecklingspolitiken. I den nationella strategin har fyra tematiska områden särskilt pekats ut:

1. Innovation och förnyelse
2. Kompetensförsörjning och ökat arbetskraftsutbud
3. Tillgänglighet
4. Strategiskt gränsöverskridande samarbete

RAÄ har redan under framtagandet av den nationella strategin deltagit i förberedande möten och bidragit till att kulturarvet synliggjorts i samtliga

tematiska områden. RAÄ har också fått i uppdrag i regleringsbrevet att till den 2 juli lämna en redovisning till Närings- och Kulturdepartementen över hur myndigheten avser att driva det regionala utvecklingsarbetet. Vi har också fått i uppdrag att redovisa vilka ingångar vi ser i respektive tematiskt område samt redogöra för vad vi samlat drivit och genomfört hitintills kring kulturarv och regional utveckling.

Som förut nämnts ingår också intentionerna i EU:s sammanhållningspolitik i den nationella strategin. Hela Sverige har delats in i 8 geografiska strukturfondsprogramområden på NUTS II nivå (EU:s statistikområden) och omfattas därmed av 8 strukturfondsprogram i enlighet med EU:s regionala fond (ERUF) från Ystad i söder till Haparanda i norr. För dessa strukturfondsprogram kommer tre nationella övervakningskommittéer att bildas och RAÄ har tillsammans med de övriga kultursektorsmyndigheterna, dvs. Statens Kulturråd, Riksarkivet och Svenska filminstitutet erbjudits plats i dessa. RAÄ ser övervakningskommittéerna som ett viktigt incitament för att vara med och påverka hur kulturarv och kulturmiljö kan lyftas fram ytterligare i det regionala utvecklingsarbetet.

Förutom de 8 strukturfondsprogrammen kopplade till EU:s regionala fond omfattas Sverige av ett nationellt program enligt EU:s sociala fond (ESF) med fokus på sysselsättning och entreprenörskap. Därtill finns ett antal gränsregionala och transnationella strukturfondsprogram kopplade till ERUF-fonden. Ett av dessa program berör gränsregional samverkan mellan Sverige-Norge och detta – menar jag – bör vi gemensamt ta tillvara och utveckla för satsningar på kultur, kulturarv och regional utveckling länderna emellan.

Informationsfolder

RAÄ har som ambition att under 2008 – tillsammans med de övriga kultursektorsmyndigheterna – utarbeta en informationsfolder kring EU:s fonder och program. Vi ser detta som en prioriterad fråga för kultursektorn för att underlätta för offentliga och privata aktörer – kulturarvsentreprenörer och andra – lätt skall få information om de olika EU-programmen som finns, vart man skall vända sig med ansökan o.s.v. Vi ser det också som ett viktigt led i kommuniserandet av verktyg och styrmedel som är tillgängliga för kultur- och kulturarvssektorn i stort.

Vad gör RAÄ för övrigt vad gäller arbetet med kulturarv och regional utveckling?

KRUS

Under våren 2007 har kultursektormyndigheterna gemensamt i samarbete med Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) samt Institutet för till-

växtpolitiska studier (ITPS) och Verket för näringslivsutveckling (Nutek) startat ett projekt kring en analys och uppföljning av hur kultur och kulturarv lyfts fram i de regionala utvecklingsstrategierna/ programmen (RUS, RUP). Numera finns sådana dokument för nästan samtliga län/regioner. Projektet har vi valt att kalla KRUS som står för Kulturen i regionala utvecklingsstrategier/program.

Ett syfte med KRUS-projektet är att jämföra tidigare analyser av de regionala tillväxtprogrammen (RTP) som kultursektorsmyndigheterna gemensamt utförde 2005 med motsvarande analys av RUS/RUP-dokumenterna. Ett annat syfte är att se om vår sektor flyttat fram positionerna sedan 2005 i det regionala utvecklingsarbetet eller ej. Om så är fallet – vilket vi tror – vill vi också se på vad sätt som detta skett. Därtill skall vi särskilt studera använda uppföljningssystem och indikatorer. Även de 8 storregionala strukturfondsprogrammen på NUTS II nivå kommer att vara föremål för analys av hur frågor kring kultur- och kulturarv redovisats i dessa program.

Under hösten 2007 kommer det att genomföras 8 regionala dialoger mellan staten och regionerna på NUTS II nivå. RAÄ ansvarar för projektledningen av KRUS-projektet och det är planerat att avslutas under våren 2008. En dokumentation av projektet kommer att ske i rapportform.

Central löpande dialog

RAÄ har sedan länge en löpande dialog på tjänstemannanivå med vårt departement kring kultur- och kulturarvsfrågor kopplade till regional utveckling. Ca 3–4 ggr/år bjuder departementet in till överläggningar kring detta tema. Syftet med överläggningarna är att få till stånd ett ömsesidigt erfarenhets- och informationsutbyte kring kultur- och kulturarvsfrågor och regional utveckling. Vid överläggningarna deltar de fyra kultursektorsmyndigheterna. Departementet har bekräftat det värdefulla i att vi kultursektorsmyndigheter samverkar i den utsträckning som vi redan gör i frågor som just berör kultur- och kulturarvsfrågor kopplade till regional utveckling. Vi ser det som mycket värdefullt att löpande ha denna dialog med kulturdepartementet. Vid något tillfälle har även representanter från andra departement medverkat.

Återrapportering kring utfallet av kulturarvsrelaterade projekt i EU:s fonder och program

Sedan 1997 har RAÄ haft i uppdrag att samordna återrapporteringen till vårt departement av utfallet för kultur- och kulturarvsrelaterade projekt i EU:s olika fonder, program och gemenskapsinitiativ. Fr.o.m. 2007 har detta uppdrag efter 9 år övergått till KUR. För 2006 års återrapportering kan vi konstatera att det skett en ökning av antalet kulturprojekt i förhållande till tidigare år. Detta tros ha en förklaring i att en omfördelning av

ekonomiska medel skett mellan olika åtgärder i programmen och att det funnits störst intresse för just kultur- och kulturarvsrelaterade projekt att komma igång. Det tros till och med ha funnits sådana projekt som bara ”legat och väntat” i förhoppningen om att en omfördelning av ekonomiska resurser skulle komma att ske mot slutet av programperioden. För 2006 kan vi konstatera att 273 svenska projekt med kultur- och kulturarvsanknytning har fått EU-stöd om totalt 210 miljoner kronor. Den totala projektfinansieringen (inklusive offentlig och privat medfinansiering) uppgick till närmare 545 miljoner kronor för samma period.

Återrapportering till NUTEK om samfinansiering i de regionala tillväxtprogrammen – RTP

Sedan ett antal år tillbaka har RAÄ i uppdrag i sitt regleringsbrev att till Nutek redovisa hur medfinansiering ser ut vad gäller kulturarvssektorns ekonomiska styrmedel, anslag 28:25 i budgetpropositionen, ”*Bidrag till kulturmiljövård*” med länens regionala tillväxtprogram – RTP. För 2006 kan vi konstatera att 17 av 21 län redovisat en sådan samfinansiering och att ca 39 miljoner sek från anslag 28:25 bidragit till närmare 190 miljoner kronor i medfinansiering från EU, Arbetsmarknadsstyrelsen, andra offentliga aktörer, näringslivet, privat och ideell sektor. RAÄ ser denna medfinansiering som ett gott exempel på hur kulturarvssektorn kan vara med och stötta/bidra till en hållbar regional utveckling och tillväxt runt omkring i landet. RAÄ har som ambition att verka för att denna medfinansiering skall omfatta samtliga Sveriges län och att medfinansieringen i RTP kan öka ytterligare.

EU:s nya ramprogram ”Culture”

Tillsammans med KUR är RAÄ ansvarigt för förvaltningskontoret för EU:s nya ramprogram 2007–2013 som heter ”Culture”. Ramprogrammet är ett program för ett erfarenhets- och informationsutbyte inom kulturområdet mellan EU:s olika länder. Programmet omfattar ca 400 miljoner euro och har under tidigare programperioder främst använts för kulturprojektet med koppling till de fria konstarna dvs. musik, teater, konst, litteratur och film. Endast ett fåtal projekt med kulturarvskoppling har tidigare erhållit stöd från det gamla ramprogrammet Kultur 2000. Det är RAÄ:s ambition att inför nuvarande programperiod söka verka för ett ökat antal kulturarvsrelaterade projekt i ”Culture”.

Kulturarv och entreprenörskap

Den 10.–11. maj 2007 genomförde RAÄ tillsammans med Internationella Handelshögskolan (IHHS) i Jönköping och i samarbete med flera andra centrala aktörer en konferens kring temat Kulturarv och entreprenörskap.

Konferensen lockade ett drygt 100-tal deltagare och rönt stor uppskattning.

Syftet med konferensen var att belysa kulturarvet som resurs och att informera om kulturarvets olika ingångar i arbetet med den tidigare ovan nämnda *Nationella strategin för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007–2013*. Därtill syftade konferensen till att visa på goda exempel från olika håll i landet där kulturarvsrelaterade projekt framgångsrikt använts i regionalt utvecklings- och tillväxtarbete. Vid konferensen informerades även om EU:s nya strukturfonder och landsbygdsprogram. Från forskningssektorn presenterades aktuell forskning vid universitet och högskolor med bäring på kulturarv och entreprenörskap.

För 2008 har RAÄ som ambition att genomföra motsvarande konferens som direkt skall vända sig till blivande kulturarvsentreprenörer. Vi ser det som en viktig del i vårt arbete mot övriga sektorer och inte minst mot näringslivet och den privata sektorn att visa på vilka finansieringsmöjligheter som finns med utgångspunkt från kulturarvet som grund för företagande och såväl lokal och regional utveckling.

RAÄ har också sedan ett par år tillbaka hållit samman ett nätverk kring kulturarv och regional utveckling mellan landets forskningsinstitutioner. Under hösten 2007 planeras ett nytt nätverksmöte – preliminärt under temat *Kulturarv och entreprenörskap*. Under 2006–2007 har även ett par forskningsprojekt kring kulturarv och entreprenörskap erhållit forsknings- och utvecklingsmedel (FoU) från RAÄ.

Kulturarv och hälsa

Det har sedan ett par år tillbaka pågått diskussioner att RAÄ borde arbeta mer med frågor som kopplar till kulturarvets och kulturmiljöns betydelse för hälsa och välbefinnande. I detta ingår även friluftsliv. Under 2007 har frågan aktualiserats på allvar och under hösten 2007 planeras att starta ett nätverk mellan några centrala verk och berörda organisationer och forskningsinstitutioner under temat *Kulturarv och hälsa*. RAÄ ser kulturarvets oomtvistade roll för folkhälsan som mycket betydelsefull och det är även vår ambition att framgent kunna bidra till att initiera forskningsprojekt inom området.

Några tidigare RAÄ-projekt kring kulturarv och regional utveckling

Under åren 2004–2005 genomförde RAÄ tillsammans med kultursektorsmyndigheterna och Sveriges Kommuner och Landsting ett projekt kring *Kartläggning av uppföljningssystem och indikatorer för kultur och kulturarv i regionalt utvecklingsarbete*. Projektet genomfördes av konsultfirman Professional Management AB i Täby.

Projektet syftade till att få en nationell och i viss mån internationell bild av använda uppföljningssystem och indikatorer på kultur och kultur-

arvsområdet. Projektet kunde konstatera att det utvecklats förvånans värt få uppföljningssystem för att se effekter av satsningar på kultur och kulturarv – såväl på kort som på lång sikt. Vidare kan konstateras komplexiteten att mäta effekter i det regionala utvecklingsarbetet genom satsningar på kultur och kulturarv genom avsaknaden av utvecklade system och metoder. Ett visst system för att mäta effekter av satsningar har utvecklats i England och Canada som vi kan ha nytta av och vidareutveckla i Sverige. Det konstateras vidare att satsningar på kultur och kulturarv i stället skall ses som långsiktiga satsningar på samhällsutvecklingen i stort.

I rapporten presenteras dock två modeller som vi funnit intressanta att studera närmare inför framtiden. Dessa är dels en *effektkedjemodell* med effekter ner på individnivå i samhället genom till slut ett ändrat förhållningssätt hos oss människor till satsningar på kultur och kulturarv. Den andra modellen är en *klustermodell* där satsningar på kultur och kulturarv relateras till olika grupperingar av klusterindikatorer.

RAÄ har sedan länge arbetat med frågor kring *kulturarvsturism* – både sett ur ett mer allmänt perspektiv och direkt kopplat till RAÄ:s fastigheter som besöksmål. Under 2007 kommer de övergripande turismfrågornas att föras över till Kulturmiljöavdelningen och slås ihop med myndighetens arbete med kulturarv och regional utveckling. Hur denna integration och koppling kommer att se ut vet vi mer om först under nästa år.

Sveriges landsbygdsprogram för perioden 2007–2013

Avslutningsvis vill jag nämna Sveriges nya *Landsbygdsprogram* för perioden 2007–2013. Landsbygdspolitiken ingår som en del i den svenska regionala utvecklingspolitiken och kommer att få en ännu mer framträdande roll i denna genom Sveriges nya landsbygdsprogram och EU:s satsningar på att stärka landsbygdsutvecklingen.

Landsbygdsprogrammet omfattar ca 35 miljarder sek för perioden 2007–2013 och i denna summa ingår såväl nationell medfinansiering som finansiering från EU. Landsbygdsprogrammet är indelat i 4 axlar.

Axel 1 syftar till att stärka konkurrens- och utvecklingskraften inom jord- och skogsbruk, rennäring, livsmedelsproduktion och förädling

Axel 2 syftar till att bevara och utveckla ett attraktivt landskap och en levande landsbygd, minskad miljöpåverkan, se landskapet som en resurs och bärare av natur- och kulturvärden

Axel 3 syftar till att främja en ökad diversifiering av landsbygdens näringsliv, högre livskvalitet och ett hållbart nyttjande

Axel 4 handlar om Leadermetoden (samverkan i trepartnerskap mellan privat, idéell och offentlig sektor) med förankring, inflytande och samarbete som nyckelord.

Kulturarvet har ingångar i främst axel 2 och 3 men inte minst inom EU:s gemenskapsinitiativ Leader+ har kulturarvsrelaterade projekt varit mycket framgångsrika under förutvarande strukturfondsperiod. Det är

med stor tillförsikt som vi i Sverige kan se fram emot hur landsbygdsprogrammets omfattande ekonomiska resurser kan vara med och bidra till att stärka landsbygdens natur- och kulturarv.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att kulturarvssektorn successivt flyttat fram sina positioner i arbetet med kulturarv och regional utveckling och tillväxt. Kulturarvet bidrar till ett utvecklande och stärkande av regionernas attraktionskraft för bl.a. boende och näringsliv samtidigt som kulturarvets betydelse är oomtvistat för utvecklandet av såväl en inomregional som nationell och internationell turism. Kulturarvets instrumentella betydelse för stärkandet av andra politikområden och samhällssektorer diskuteras allt mer. Kulturarvets betydelse för folkhälsan är ett annat område under utveckling.

Det är min uppfattning att här har kulturarvssektorn en grannliga uppgift framför sig med att utveckla system och indikatorer för uppföljning som "vassa argument" för kulturarvets breda betydelse även för andra områden i samhället. Hur kan vi på ett bra sätt mäta effekterna av satsningar på kulturarv i det framtida regionala utvecklingsarbetet. Det är också angeläget att satsa på en successiv metodutveckling och kulturmiljöstatistik då det just är jämförelser över tiden som många gånger är vårt främsta argument för att se vilka effekter olika satsningar på kulturarv har givit och kan ge. Här behöver ett fortsatt samarbete med universitet och högskolor kring uppföljningssystem och indikatorer prioriteras.

En framgångsfaktor för RAÄ i arbetet med kulturarv och regional utveckling har varit den mångåriga och väl etablerade breda samverkan som myndigheten haft med de övriga kultursektorsmyndigheterna. Gemensamma metodutvecklingsprojekt, EU-samverkan och regionala dialoger kring kultur och kulturarv har banat väg för och breddat förståelsen för hela kultursektorns betydelse för hållbar regional utveckling och tillväxt. Regionerna och länen har varit mycket positiva till regionala dialoger med hela kultursektorn samlad. Kanske har den intensiva samverkan med de övriga kultursektorsmyndigheterna skett lite på bekostnad av samverkan mellan natur- och kulturarvssektorn i det regionala utvecklingsarbetet. RAÄ:s nu pågående uppdrag kring den europeiska landskapskonventionen och implementeringen av denna i Sverige kommer att fördjupa och ytterligare bredda samverkan även mellan natur och kulturarvssektorerna. Detta kommer med säkerhet också vara en framgångsfaktor i framtida regionalt utvecklingsarbete.

Det är också med stor tillförsikt som vi ser fram emot den nya strukturfondsperioden 2007–2013 och vad detta kan betyda för utvecklandet av kulturarvet i Sverige. För den gångna strukturfondsperioden kan konstateras att närmare 10 % av alla projekt som erhållit stöd har haft bäring på

kultur- och kulturarv. Det är inte många sektorer i samhället som kan konkurrera med oss kring detta – och låt oss hoppas att vi under innevarande strukturfondsperiod kan bidra till att höja denna siffra ytterligare. RAÄ har också tilldelats två ordinarie platser i övervakningskommittéerna för den regionala fonden (ERUF) och en ordinarie och en suppleantplats i övervakningskommittéen för det svenska Landsbyggsprogrammet 2007–2013. Genom kommittéplatserna har myndigheten också givits tillfälle till en god inblick i och påverkansmöjligheter till hur EU:s resurser kan användas för utvecklandet av kultur och kulturarv i hållbar lokal och regional utveckling och tillväxt.

Per-Olof Remmare er arkitekt/samhällsplanerare på Kulturmiljøavdelningen, Samhällsbyggnadsenheten, Riksantikvarieämbetet, og han er ansvarlig for arbeidet med regional utvikling.

6. Kulturminnen och värdeskapande på Island

Thor Hjaltalin

Fornleifavernd ríkisins/Archaeological Heritage Agency of Iceland

Kulturminnen och kulturförvaltning

Islands kulturhistoria sträcker sig över ca. 1100 år och det är nog enastående för ett land att allt arkeologiskt material kan sägas vara från historisk tid eller vid gränsen av den.

Island var ett bondesamhälle helt fram till slutet av 1800-talet och man kan knappast tala om urbanisering förrän efter 1860 och speciellt efter 1880 när små samhällen började växa fram i förbindelse med fiskindustrin. Det gamla bondesamhället kunde försörja ca. 50–80 000 invånare men grunden till ekonomin var bondens gård (*lögbýlið*) som byggde först och främst på boskapsskötsel med får och nötkreatur. På grund av skoglöshet byggdes hus av torv och sten, men stommen var av trä som i de flesta fall var drivved. Hus av denna typ var den vanligaste fram till början av 1900-talet. Med jämna mellanrum fick bönder reparera torvväggar och byta ut murket trä ur stommen. Vid varje reparation skedde en liten ändring av gården och generationer anpassade den till sina behov. Med tiden uppstod kullar skapade av människor, *bæjarhólar*, och de kan ofta vara omkring 3 meter höga med en diameter på 30–40 meter. Med arkeologiska undersökningar kan man ofta följa gårdarnas utveckling tillbaka till medeltiden och sådana *bæjarhólar* kan bevara oerhört mycket information om gårdens och landets historia. I den närmaste trakten finns det uthus och andra byggnader, bl.a. kreaturstall för kor och hästar, gärdesgårdar, köksträdgårdar och hemmafållor för får och hästar. Lite längre bort från gården finns det bl.a. ruiner av fåbodar (*sel*), torp (*hjáleigur*), fårfållor (*fjárborgir*), och avsides belägna fårhus (*beitarhús*). Genom tiderna har gårdarnas antal varit ungefär 5000 och de flesta är bevarade i jorden som ruiner. Stående torvgårdar är väldigt få.

Lämningar från bondesamhället har inte bara med lantbruk att göra. Vid handelshamnarna finns det ruiner av bodar och andra byggnader. Minnen efter kyrklig och sekulär administration ses på många ställen och nu pågår arkeologiska undersökningar på båda biskopssätrena Holar och Skálholt, och vid klosterlämningarna vid Skriðuklaustur och Kirkjubæjarklaustur. Med de vackraste fornlämningsområden som bevarats är de gamla regionala tingen från fristadstiden (930–1264), t.ex. Hegranesþing och lämningar från Altinget på Thingvalla, som upptogs på UNESCO:s världsarvslista år 2004. Trots att fiskindustrin blev en självständig när-

ingsgren så sent som vid 1800-talets slut då landet urbaniserades, har fisk och fiskfångst alltid varit viktigt i det isländska näringslivet. Bönder skickade sina drängar till fiskelägen (*ver*) vid stranden där de bodde en tid av året i bodar eller hyttor (*verbúðir*) och fiskade i öppna båtar. På många områden runt hela landet, men särskilt på västkusten, finns det fornlämningar som vittnar om detta arbete, verbúðir, båtskul och fler byggningar. Av andra kulturminnen kan nämnas vägar och broar, fyrton och rösen, brunnar och även försvarsbyggningar (*virki*). Kulturminnen kan också vara naturliga lämningar som har med folktro att göra såsom *alfstenar* eller *Grettistök*.

Utbildnings- och kulturdepartementet på Island har överstyrelsen av kulturminnesförvaltningen. Under ministeriet hör tre riksinstitutioner som har ansvaret för förvaltningen av olika arter av kulturminnen.

Nationalmuseet är huvudmuseum inom kulturminnesvården och rådgivande för andra regionala museer. Nationalmuseet skall samla och bevara lösa föremål och registrera och undersöka kulturminnen. Museet bevarar också hus och tar in i sin samling, om de anses ha ett speciellt kulturhistoriskt värde.

Fornleifavernd ríkisins, eller Statens fornlämningsvård, har ansvaret för arkeologiska lämningar, minnesmärken i kyrkogårdar och lösa föremål i kyrkor; fredlyser och ser till att fornlämningar blir registrerade och är rådgivande för arkeologiska undersökningar. Fornleifavernd gör konsekvensvärderingar på fornlämningar för olika företag och ger tillstånd till arkeologiska utgrävningar och har tillsyn med dem.

Húsafriðunarnefnd ríkisins, eller Statens husfredningsnämnd, har ansvaret för hus som förefaller ha kulturhistoriskt eller estetiskt värde och utför undersökningar av byggnadsarvet. Landet är uppdelat i kulturminnesområden och 6 läns- eller regionsantikvarier (*minjaverðir*) är anställda. Länsantikvarier hör under Fornleifavernd ríkisins utom antikvarien i Reykjavik som är anställd hos kommunen och chef för Reykjaviks museum. Länsantikvarier skall ha omsorg och tillsyn med kulturminnen inom sina områden, arkeologiska lämningar, gamla hus och lösa föremål och arbetar i nära samarbete med Húsafriðunarnefnd, Nationalmuseet och regionala museer (Hjaltalin et al. 2005: 30-36).

Tingvalla upptogs på UNESCO:s världsarvslista åt 2004. Tingvallagården i mitten med kyrkan främst. Foto: Kristinn Magnússon.

Kulturminnen och kulturmiljöer som en resurs i tiden

Nationalparken på Tingvalla blev stiftad år 1930 och är nu en av Islands mest besökta turistattraktioner med över 300.000 gäster varje år.¹ Men vad är det som skapar Tingvallas värde? I lagen om nationalparken från 1930 sägs att “Tingvalla vid Öxará skall vara en fridlyst helgedom för alla islänningar, det fridlysta landet skall alltid vara i det isländska folkets ägo och under Altingets värn och landet får aldrig säljas eller pantsättas”. Enligt nationalparkens hemsida är Tingvalla den plats där den isländska historien framträder starkast – Tingvalla är alltså det mest historiska stället på Island. Vad som än kan sägas om det, så är det klart att Tingvalla är en betydelsefull historisk plats i islänningars sinne. Det var där Altinget stiftades år 930 och det var dess samlingsplats fram till 1798, där infördes kristendomen år 1000, det var en plats där många händelser i de gamla sagorna utspelades, en ideologisk symbol i självständighetskampen på 1800- och 1900-tal och platsen där den nya republiken utropades år 1944, en plats för stora fester och jubileer – ett center för folkliv under Islands 1100 år.

På det viset har Tingvalla inte bara ett *historiskt värde* utan också ett *socialt värde* som har med identitet att göra. Fornlämningar, som till exempel bodar och andra lämningar från det gamla tinget, ger Tingvalla också ett *arkeologiskt undersökningsvärde*. Där ligger källmaterial om Islands äldsta historia. Tingvalla har också, med sin historiska betydelse och praktfulla natur, ett *upplevelsevärde* för resande i området och ett *undervisningsvärde* för studerande. Allt detta drar till sig tusentals turister

¹ Þingvellir. Þjóðgarður (<http://www.thingvellir.is>).

som behöver service och betalar för det – som på det viset ger stället ett *ekonomiskt värde*. Men är det möjligt att skapa ett sådant värde på andra ställen, baserat på kulturminnen eller kulturmiljöer?

Intresse för fornlämningar är inte något nytt och de har utnyttjats på olika sätt genom seklerna. Författare av Islänningasagor på 1200-tal använder kulturminnen, inte bara som källmaterial, men också för att ge dem betydelse i landskapet för att tjäna deras politiska intressen (Hjaltalin 2006). Det ökande intresset för kulturminnen på 1800-tal följde romantism och idéer om “nationalstaten” och självständighetskamp. År 1807 stiftades en kommitté i Danmark om fornlämningsvård och det kan sägas vara begynnelsen av den isländska kulturminnesvården. Tio år senare fredades några valda ställen i landet. Efter att den Isländska fornsakssamling (*Fornmenjasafn Islands*) blev stiftad år 1863, stiftades år 1880 det isländska arkeologiska sällskapet (*Hið íslenska fornleifafélag*), som lade grund till undersökningar av isländska kulturminnen och miljöer. I sällskapetets *Årsbok* publicerade pionjärer i isländsk arkeologi som t.ex. Sigurður Vigfússon och Brynjólfur Jónsson sina resultat och undersökningar. Kristian Kaalund reste runt i landet och kartlade Islänningasagornas kulturminnen och historiska platser och publicerade åren 1877–82, och så gjorde också hans danske kollega Daniel Bruun åren 1894–1912. Efter stiftelsen av riksantikvarieämbetet år 1907 blev det riksantikvariens plikt att fridlysa kulturminnen som var värda att skyddas. En stor insats inom fridlysningar gjordes under åren 1926–1930, då 424 av de 500 skyddade kulturminnena eller kulturmiljöerna i landet i dag blev fridlysta. Vid valet byggde man på pionjärernas undersökningar, så många av de kulturminnen som då sattes under offentligt skydd hade anknytning till Islänningasagorna.²

Dessa fridlysningarna har i många fall garanterat att enastående arkeologiska lämningar bevarats fram till nutiden, men trots fridlysning är en del lämningar på listan borta eller förstörda.³ Nästan hela förra seklet gjordes inte mycket med detta material. Det kan inte sägas att ruinerna blev tagna i bruk av allmänheten och många av dem var oåtkomliga. Fridlysningarna var kanske först och främst på grund av ett *arkeologiskt undersökningsvärde* och skapning av identitet. Men riksantikvarien hade också med hus att göra och många hus blev tagna in i Nationalmuseets samling i början och mitten av 1900-talet.⁴ De stående torvgårdar och kyrkor som har bevarats i landet har gjort så på grund av detta arbete, men i dag utgör samlingen 43 gårdar och hus. Några av dem har länge varit turistattraktioner och öppna som museer. Diskussion om gamla stadsdelar började inte förrän på 1950-talet och då först om husen i Reyk-

² *Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar*. Reykjavík 1990. Se också <http://www.fornleifavernd.is/> under Friðlýsingarskrá.

³ De sista åren har pågått en utvärdering av de fredlysta kulturminnena och detta arbete är inte färdigt ännu. De första siffrorna tyder på att ca. 20% av dem är borta eller förstörda.

⁴ <http://www.thjodminjasafn.is/thjodminjar/hus/>.

javik men sedan också om orter ute på landet.⁵ I kulturminneslagen från 1989 blev det lagfäst att alla hus byggda före 1850 och kyrkor äldre än från 1918 var automatiskt fredade.

Gården Laufás i Eyjafjörður. De gamla torvgårdarna har länge varit turistattraktioner på Island. Foto: Thor Hjaltalin.

På 1990-talet ökades kraven på tillgänglighet till kulturmiljöer och att de skulle tas i bruk och stödja utvecklingen av kulturturismen i landet. Detta krav kan även ses i den nya kulturminneslagen från 2001, men där sägs att dess målsättning är att:

...bidraga till skydd av kulturhistoriska lämningar och försäkra att det isländska kulturarvet bevaras till kommande generationer. Lagen skall försäkra att så många som möjligt av kulturhistoriska lämningar bevaras i sin egen omgivning, underlätta folkets tillgänglighet och bekantskap med landets kulturhistoriska minnen och ge stöd till undersökningar av dem.⁶

Inget liknande om "tillgänglighet och bekantskap" finns i äldre lag. Detta lägger en ökad plikt på kulturminnesvården om att "ta i bruk" kulturmiljöer för allmänheten, men att på samma tid göra det på ett bärkraftigt sätt. Dagens krav om "bruk och skydd" krävs nya metoder och en ny approach i kulturminnesvården. Att göra kulturmiljöer tillgängliga för allmänheten innebär också att hitta lösningar för t.ex. fysiskt och psykiskt funktionshindrade. Men för kulturminnesvården är kraven på tillgänglighet inte

⁵ Hörður Ágústsson: *Íslensk byggingararfleifð II. Varðveisluannáll 1863-1990. Verndunaróskir*, 13-25. Reykjavík 2000.

⁶ Lag nr. 107/2001, 1. paragr. <http://www.althingi.is/> under Lagasafn.

bara en fråga om gränser för vad området tål och skydd eller styrning utan också om nya möjligheter att göra historia och kulturminnen till en "levande del" av folkets liv – till nytta och värdeskapande, både socialt och ekonomiskt.

Kulturminnen och regional utveckling

Island är ett land på ca. 103.000 km² med ca. 300.000 invånare.⁷ Utvecklingen från ett bondesamhälle till ett industri- och servicesamhälle de sista ca. 150 åren har förorsakat stora ändringar i landets bosättningsmönster. Folk flyttar från landsbygden till tätorterna och speciellt till Reykjavik och dess omgivning, där nu över 2/3 delar av Islands befolkning bor. Den regionala utvecklingen har med tiden blivit en viktig punkt i isländsk politik, där man försöker bygga upp näringsliv och service och göra landsbygden till ett alternativ där folk vill bo.

Kulturminnen är en resurs som landsbygden kan skapa värden ut av. Fornlämningarna finns spridda över hela landet. Kravet om tillgänglighet har nog först och främst kommit fram p.g.a. påverkan från kulturturismen. Enligt WTO⁸ reste ca. 25 miljoner människor mellan länder år 1950. År 2002 var de 30 gånger fler, eller runt 700 miljoner. På Island har denna utvecklingen varit ännu snabbare. År 1950 fick Island besök av 4.383 "utländska gäster", men året 2005 var de 369.431, eller 84 gånger fler. Ökningen har stigit mycket snabbt de sista tio åren och man har beräknat att år 2015 blir det inte osannolikt att antal gäster kommer att uppgå till 650–850 000, eller 2–3 gånger fler än Islands population.⁹

År 1999 tillsatte transport- och turistministern en kommitté som skulle framlägga motioner och idéer om hur kulturturismen kunde byggas upp i landet. Resultaten publicerades i en rapport 2001 där en stor vikt läggs bl.a. på Islands medeltidskultur. Arkeologi skall styrkas och anknytas till projekt inom kulturturism och bidrag till reparation och återställande av gamla hus skall ökas. Landskap och medeltidslitteratur blir också viktiga inslag i detta sammanhang, där syftet är att utveckla "Saga-resor" baserade på de isländska sagornas kulturlandskap.¹⁰ De sista åren har Altinget anslagit stora bidrag till utvecklingen av detta och många projekt pågår. Allt fler parter, både offentliga och privata som arbetar med kulturturism på en eller annan sätt, har satt i gång olika projekt baserade på Sagamaterialet. År 2006 bildades en organisation med omkring 50 parter, *Organisationen om Sagabaserad turism*,¹¹ som är tänkt som ett samarbetsforum.

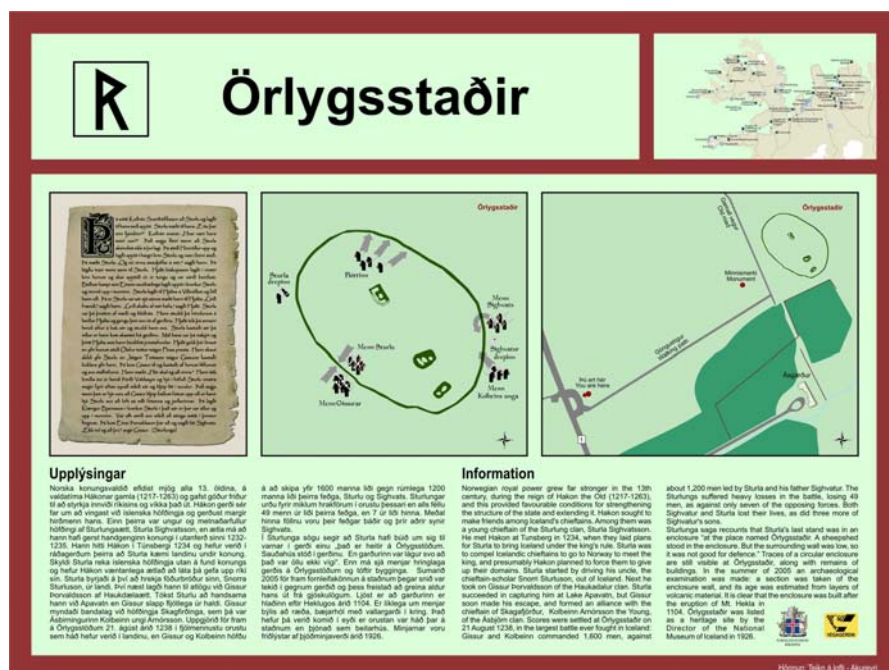
⁷ År 2006 var populationen 307.261 (<http://www.byggdastofnun.is>).

⁸ World Tourism Organization (<http://www.world-tourism.org>).

⁹ Ferðamálastofa (<http://www.ferdamalastofa.is>).

¹⁰ *Menningartengd ferðapjónusta*. Samgönguráðuneytið. Reykjavík 2001, s. 11, 23–24.

¹¹ Samtök um sögutengda ferðapjónustu (<http://www.sagatrail.is>).

Med vägskyltar vid resrutter har många intressanta fornlämningsområden fångat folks uppmärksamhet. Information gör många tidigare okända fornlämningar tillgängliga. De sista åren har märkningar vid historiska ställen ökat mycket.

Turismen är i detta sammanhang mycket viktig för landsbygden, där både natur ock kultur drar till sig hundratusentals gäster varje år. Risken är att vissa populära ställen blir överbelastade. Så här kommer frågan om belastningsgränser att bli betydelsefull och kulturminnesvården måste presentera lösningar där man garanterar kulturminnenas skydd. Bästa medlet är troligen att försöka jämma ut fördelningen ut över landet där man använder kulturarvet som utvecklingsresurs.¹²

Nationala och regionala myndigheter spelar en betydelsefull roll för utförandet av regionalutvecklingen. Många värdeskapandeprojekt har fått bidrag direkt från Altinget, där regionala museer och privata parter har fått stöd till att sätta i gång arbete med deras idéer. På industridepartementets vägnar har man också de sista åren satt i gång med s.k. tillväxtavtal (*vaxtarsamningar*) under tillsyn av *Byggdastofnun*, som är institution som hör under departementet och arbetar med regional utveckling. Tillväxtavtal är en operationsplan om entreprenörskap och sysselsättning på olika områden av näringslivet i olika delar av landet. Det bygger på en överenskommelse mellan myndigheter och andra aktörer om hur målsättningarna skall nås och är en strategi för att ena offentliga parter, undervisnings- och undersökningsinstitutioner och företag som sysslar med de näringsgrenar som avtalet omfattar. Idéen är att sammanföra aktörer för att bilda s.k. kluster (*klasar*) där målet är att förstärka samarbetet mellan

¹² Se Transport- och turistministeriets planläggning av turism 2006-2015. *Ferðamálaáætlun* 2006-20015 (<http://www.samgonguraduneyti.is>), s. 24.

institutioner och företag på regional nivå som arbetar inom samma eller liknande områden i näringslivet. Målet är att de skall kunna styrka varandra även att de för övrigt är konkurrenter. Nu har 6 tillväxtavtal ingåtts eller förbereds för olika landsdelar och i dem alla är ett kluster som skall avse kultur och turism.¹³ Där har man satt igång olika projekt där målet är att utnyttja kulturarvet som utvecklingsresurs.¹⁴

Undervisningsministern och transportministern har också undertecknat s.k. kulturavtal (*samningar um menningarmál og menningartengda ferðapjónustu*) vid kommuner ute på landsbygden där målet är att styrka kulturaktiviteter och kulturturism i olika landsdelar och 5 nya avtal ingicks 2006–2007. De omfattar nu alla landsdelar utom Reykjavikområdet.¹⁵ Under de sista åren har utvecklingen varit oerhört snabb och man kan fråga sig om kulturminnesförvaltningen över huvud taget har lyckats följa med. Det är mycket viktigt att man genomtänker skyddsstrategier när kulturminnena tas i bruk och att förvaltningen är med från början när nya projekt planeras, men så har det inte varit i alla tillfällen. Det ställer krav på ett väl fungerande samspel mellan regionalutvecklingsarbetet och kulturminnesvården.

Den s.k. "100-års regeln", som sattes in som tillägg i kulturminneslagen år 1994,¹⁶ innebär att fornlämningar äldre än 100 år är automatiskt fredade på Island. Detta förorsakade stora ändringar av hur kulturminnesvården genomfördes. Innan dess fredades de kulturminnen som ansågs vara värda att fredas, d.v.s. de registrerades som servitut på den jordegendom de låg på. Nya idéer om vad som anses vara värt att skydda krävde nya metoder, men konsekvensen av 100-års regeln är att fredade kulturminnen i landet ökades från ca. 500 ställen med omkring 700 kulturminnen, till ca. 200.000 kulturminnen. Endast omkring 25 % av dem är nu registrerade. För kommuner i arealplaneringsarbete är det en plikt att registrera fornlämningar,¹⁷ men för fåtaliga kommuner som sträcker sig över stora landsdelar blir detta ett dyrt arbete som många inte riktigt klarar av. Det är därför viktigt att staten tar över mera av detta arbete så en första omgång av registrering av kulturminner kan slutföras under de närmaste åren. För värdeskapandeprojekt är registreringsarbetet mycket viktigt. Man måste veta vad som finns i landet om man skall kunna sätta igång med strategier om skydd och bruk.

I regeringens strategi för fornlämningsvård 2006–2011,¹⁸ kan man se den vikt regeringen lägger på värdeskapande på grund av kulturminnen.

¹³ Byggðastofnun (<http://www.byggdastofnun.is>).

¹⁴ Tillväxtsamtalen kan man se på industridepartementets hemsida, (<http://idnadaraduneyti.is>).

¹⁵ Kulturavtalen kan man se på undervisnings- och kulturdepartementets hemsida, (<http://menntamalaraduneyti.is>).

¹⁶ L. 98/1994, 9. gr.

¹⁷ Þjóðminjalög (kulturminneslagen) nr. 107/2001, 11. gr.

¹⁸ *Fornleifavernd á Íslandi. Stefna stjórnvalda 2006-2011* – utkast, är ännu under förberedelse och har inte publicerats. Nytt förslag om kulturminneslag ska skall läggas fram på Altinget vintern 2007-2008. Regeringens strategi i fornlämningsvård kommer att bygga på de nya lagen och publiceras efteråt.

Där sägs att en grundlig utvärdering skall göras av fornlämningsvårdens ställning i samhällsutvecklingen och hur den påverkar värdeskapandet i landet. Om stöd vid nya yrkesmöjligheter sägs att "Utvecklings- och kulturdepartementet kommer att ta initiativ om tvärvetenskapligt samarbete om undersökningar av fornlämningsvårdens möjligheter att skapa nya näringsgrenar på landsbygden, som bl.a. rör ägare av jordegendomar och arrendatorer av gårdar".¹⁹ Fornlämningsvården skall också ha ett nära samarbete med kommuner som rådgivare om fornlämningar i arealplanlägningsarbetet.²⁰ Där finns det möjligheter i samarbete med kommunerna att lägga fram skyddstrategier och påpeka möjligheter för värdeskapande – inte bara ekonomiskt, utan också hur identitet och socialt värde kan byggas upp på basis av kulturminnena. Där öppnar registrering och kartläggning av fornlämningarna för stora möjligheter. Men vad för slags värdeskapandeprojekt har varit på gång? För att se närmare på det är bäst att ta några exempel.

Några värdeskapandeprojekt

Bönder och byar

Hos Statens fornlämningsvård (*Fornleifavernd ríkisins*)²¹ förbereds nu ett projekt som kallas *Minjabóndinn*, eller Kulturminnesbonden. I skrifter om lantbruk de sista åren²² har man satt fram idéer om bönders ökade roll som användare och vårdare av kulturarvet på deras egendom. Markant är begreppet "multifunctional agriculture", som innebär idéen om produktion av andra varor än det som kan kallas traditionella produkter.

Ett exempel på en sådan tilläggsprodukt är skydd av kulturlandskapet på bondens jord. Målet är att ge stöd till och bygga upp identitet kring historia och kulturminnen i samhället och göra det till en "levande del" av våra omgivningar. För kulturminnesbonden är det hans uppgift att göra det på sin hemgård. Detta kan visserligen ge stöd till kulturturism på bondens gård, men det handlar inte bara om turism. I framtiden kommer konsumenter att ställa större krav på upplysningar om lantbruksprodukters ursprung. Historia och kulturminnen på en gård kan stödja marknadssättning av bondens produkter. En kommitté på landbruksdepartementets vägnar publicerade år 2005 sina resultat om vad, och hur bönder kunde sälja sina varor *beint frá búi*, eller "direkt från gården", men de möjligheterna kommer nog att ökas i framtiden.²³

Man ser också bondens och hans familj som vårdare av gårdens kulturlandskap där kulturminnena tas i bruk på ett bärkraftigt sätt. Alla plan-

¹⁹ *Fornleifavernd á Íslandi. Stefna stjórnvalda 2006-2011*, s. 5.

²⁰ *Fornleifavernd á Íslandi. Stefna stjórnvalda 2006-2011*, s. 6.

²¹ Fornleifavernd ríkisins, se <http://www.fornleifavernd.is>.

²² Se <http://www.landbunadur.is>.

²³ Lantbruksdepartementet, <http://www.landnunaraduneyti.is>.

läggningar om användningen av landet görs i samklang med och anpassning till kulturminnena på gården. Projektet syftar i första hand till att välja 4–6 gårdar som ett prov på hur detta kan förverkligas. Bönderna får då hjälp av Fornlämningsvården för att registrera och göra kulturminnena tillgängliga och syssla med fornlämningarna och själva gårdens historia.

“Kulturminnesbonden” kan ses som en av många nivåer eller lager i arbetet vid att skapa värden som beseras på kulturminnen. Det kan också handla om enskilda byar, kommuner eller regioner. Ett exempel på väl lyckade uppbyggningar på gamla stadsdelar är Hofsós på norra Island och Stykkishólmur²⁴ på Snæfellsnes i västra delen av landet. På Hofsós har uppbyggningen skett tillsammans med ett museum om islänningars emigration till Amerika mellan 1870–1914.²⁵ Museet och den gamla stan drar nu till sig tusentals turister varje sommar.

En stor vikt har lagts vid att bevara och reparera gamla hus på Stykkishólmur. Bilden visar ortens äldsta hus, det s.k. “Norska huset”, som flyttades till Island från Arendal i Norge och byggdes år 1832. Huset hyser i dag det regionala muséet för Snæfellsnes och Hnappadals syssel. Foto: Guðmundur Páll Ólafsson.

Islänningasagor och kulturlandskap

På en mer regional nivå har man satt igång med värdeskapandeprojekt som baseras på islänningasagornas kulturlandskap.²⁶ Enskilda sagor är ofta väl kända i de områden händelserna sker och har inte bara varit viktiga för isländsk, utan också för regional identitet.

²⁴ Stykkishólmur, <http://www.stykkisholmur.is>.

²⁵ Vesturfararsetur á Hofsósi, <http://www.hofsos.is>.

²⁶ Gísla saga Súrsonar på Västfjordarna (<http://www.westvikings.info>), Grettis saga (<http://www.grettistak.is>) och Vatnsdælasaga (<http://www.vatnsdalur.is>) på nord-västra Island, Vopnfirðings saga (<http://www.vopnafjordur.is>) och Hrafnkels saga Freysgoða på östlandet, och Njáls saga (<http://www.njala.is>) på södra Island.

Där *Vatnsdælasagan* utspelas på nord-västra Island fins det ovanligt många historiska ställen med fornlämningar som kan anknytas till sagan. Projektet är i samarbete med Fornlämningsvården där man överväger skyddsstrategier parallellt med frågan om hur kulturminnena kan tas i bruk. *Vatnsdælasaga* är skriven runt år 1270 men handlar om landnamshistorien i Vatnsdalen på 900-tal – alltså är det ca. 300 år som skiljer mellan händelserna och nedteckningen. Detta väcker upp frågor om hur pålitlig sagan är som källmaterial om 900-talet och om det är över huvud taget möjligt att anknyta händelser ur sagan till bevarade ruiner i landskapet.

I *Vatnsdælasaga*-projektet valdes en ny approach till sagamaterialet, d.v.s. sagan används inte som en källa om 900-talet utan som källa om nedteckningstiden på 1200-tal, om författarens idévärld och politiska tendenser. På det viset "ljuger" sagan inte, utan det kommer an på forskaren att tolka den rätt. Sagans författare ger landskapet betydelse och han använder fornlämningar systematiskt för sina politiska mål. Sagalandskapet och de arkeologiska lämningarna blir på det viset mycket intressanta ur 1200-tals perspektiv, eftersom de spelar en viktig del i skapelsen av själva sagan (Hjaltalin 2006: 5–9). De arkeologiska lämningarna är ofta scenen som författaren av sagan placerar sina händelse in i. Målet med projektet är att göra fornlämningarna tillgängliga och begripliga för allmänheten och att utveckla en spännande Saga-tur runt i landet för resenärer. Värdeskapandet skall både vara socialt och ekonomiskt för befolkningen i Vatnsdalen och dess närmaste omgivningar.

Arkeologiska parker och utställningar

När arkeologiska utgrävningar avslutas så väcks ofta frågan om möjligheterna för att bevara fornlämningarna och hur de kan göras tillgängliga och begripliga för allmänheten.

På *Eiríksstaðir* i Dalarna på västra Island valde man att göra en kopia eller hypoteshus år 2000 i full skala, inte långt från själva ruinerna av det 900-talslånghus som grävdes fram. Att göra ett hypoteshus är en dyr men slående metod för att presentera tolkningen av kulturminnena. Enligt Erik den rödes saga så byggde Erik den röde och hans hustru, Þjóðhildur sin bostad på *Eiríksstaðir*. Hans saga och andra sagor om Grönlands- och Vinlandsresor har förknippats med platsen och används för kulturturismen. I det nya huset mottas man av folk klädda i vikingatida dräkter och där kan man få information, souvenirer och undervisning för skolbarn.²⁷

²⁷ *Eiríksstaðir*, <http://www.leif.is>.

Arkeologiska parken på Hofstaðir i Garðabæ.

På Hofstaðir i Garðabæ, som är en kommun nära Reykjavík, och i Aðalstræti i Reykjavíks centrum, har en arkeologisk undersökning och utgrävning av två vikingatida långhus genomförts under senare år. I båda tilfällena har man presenterat sina resultat och tolkningar med digital teknik, vilket förefaller vara mycket lyckat. Utställningen på Hofstaðir fick det s.k. NODEM-priset (Nordic Digital Excellence in Museums) för sin framställning år 2004 och Aðalstræti, eller utställningen *Reykjavík 871 +/- 2* fick priset år 2006.

På Hofstaðir beslöt man sig för att göra utgrävningområdet till en arkeologisk park där man visar konturerna av en 30 meter lång *skáli*. Det digitala materialet kan man se utomhus, bredvid de arkeologiska lämningarna, där man kan se hur de har tolkats. Tre-dimensionella teckningar om byggningarna, landskapet och livet på gården ger folk en rolig och lärorik stund i parken.²⁸ På utställningen *Reykjavík 871 +/- 2* har man gjort ett försök att bevara själva torvväggarna på sin plats, som är ett komplicerat konserveringsarbete. Ruinen ligger i källaren under ett hotell i Reykjavíks centrum. Enligt *Landnámabók* var Ingolfur Arnarson den förste isländske landnamsmannen och han slog sig ned i Reykjavík år 874. Under åren 2001–2003 grävdes fram ett långhus från 900-talet, men också en del av en vägg som pre-daterade ett vulkaniskt tephralager, det s.k. landnamslagret, från år 871 +/-2. Med en utställningssal runt ruinen och digital framställning presenterar man idéer och information om landets bosättning på vikingatid och om de arkeologiska undersökningarna.²⁹

²⁸ Minjagarðurinn við Hofstaði, <http://www.gardabaer.is> Se också Gagrin, <http://www.gagarin.is> som producerade det digitala ämnet.

²⁹ *Reykjavík 871 +/-2*, <http://reykjavik871.is> Gagrin producerade det digitala materialet här också.

Andra aktiviteter kring kulturminnen

Stora *arkeologiska utgrävningsprojekt* kan ha en viktig betydelse för värdeskapande i de områden de pågår i. I förbindelse med firandet av tusenårsjubelet av kristendomens införande på Island år 2000, anslog Althinget bidrag till undersökningar av kyrkliga kulturminnen. De sista åren har arkeologiska undersökningar pågått på de båda biskopssätena Holar och Skálholt, och vid klosterlämningarna vid Skriðuklaustur och Kirkjubæjarklaustur. Några kyrkor och kyrkogårdar från 1000–1200-tal har blivit undersökta. På Holarprojektet på norra Island har ett trettiotal arkeologer från hela Europa arbetat vid utgrävningen varje sommar sedan 2002. Kontakter med universitet och forskningsinstitut i Skandinavien och Storbritannien har skapats. Nu har man satt upp en arkeologisk fältskola på Holar på sommaren, bl.a. i samarbete med Islands och Oslo Universitet och många studenter kommer dit varje sommar. Holar biskopsgård är en historisk plats med många kulturhistoriska lämningar, byggnader, föremål och ruiner. Holar är fortfarande ett biskopssäte och där finns Holar University College, som bl.a. har en avdelning i turism.³⁰ För den regionala utvecklingen i Skagafjörður syssel spelar denna historiska plats och kulturminnena en viktig roll.

Av andra aktiviteter kring kulturminnen kan nämnas bibehållandet av gammalt hantverk. Den gamla isländska byggnadstraditionen sträcker sig tillbaka till vikingatid, d.v.s. byggnad av torvgårdar. Nu finns det inte många personer kvar som kan bygga av torv eller kan hantverket vid timmerkonstruktionen. De flesta som sysslar med det får sin träning genom renovering av Nationalmuseets hussamling. I Skagafjörður syssel, där många av de bevarade torvhusen står, har man startat en skola som går under namnet *Fornverkaskólinn*, och ger undervisning och kurser i det gamla byggnadshantverket.³¹ Det är ett värdeskapande kring kulturminnen som kan sägas vara både på regional och national nivå, efter som det är så viktigt att den gamla hantverkskunskapen får plats och bevaras i skolsystemet på något sätt.

Sammandrag

Arbete och idéer om värdeskapande på basis av kulturminnen kan sägas ha skett under två tidsperioder på Island, med olika koncept.

Den första perioden var i slutet av 1800-talet och 1900-talets början, då pionjäreorna i isländsk arkeologi reste runt i landet och registrerade och undersökte arkeologiska lämningar som de anknöt till de gamla sagorna. Ett stort antal ställen blev fridlysta under åren 1926–30, och kan det sägas ha skett på grund av *arkeologiskt undersökningsvärde* och inte minst

³⁰ Hólaskóli, háskólinn á Hólum, <http://www.holar.is>

³¹ Det regionala muséet i Skagafjörður syssel är ansvarigt för projektet, se Byggðasafn Skagafirðinga, http://www.skagafjordur.is/default.asp?cat_id=391.

socialt värde, kring skapandet av isländskt identitet, med rötter i romantism och självständighetskamp. Staten köpte också en del torvgårdar och andra skyddsvärdiga hus vid mitten av seklet, och några av dem har länge varit attraktioner för resenärer, och man har byggt upp regionala muséer. Men de arkeologiska lämningarna gjorde man inte så mycket med förutom några enstaka arkeologiska undersökningar.

Den andra perioden kan sägas ha inletts vid 1990-talets början när ökad vikt började läggas på tillgänglighet till kulturminnen och miljöer ute i naturen. Det hänger först och främst ihop med kulturturismens utveckling de sista åren. Kulturminnen har blivit en viktig resurs med *ekonomiskt värde* i den regionala utvecklingen. Nationala och regionala myndigheter spelar där en betydelsefull roll och har anslagit stora bidrag till olika projekt som syftar till att skapa värden som baseras på kulturminnen. Både offentliga och privata parter har deltagit i detta arbete och utvecklingen har varit oerhört snabb de sista åren. Det får inte glömmas att garantera skyddsstrategier samtidigt som kulturminnena tas i bruk så att utnyttjandet görs på ett bärkraftigt sätt. Man kan i vissa fall fråga sig om Fornlämningsvärden hunnit med i de många och olika värdeskapande projekt som satts igång.

Men värdeskapandet i den senare perioden rör sig inte bara om ekonomiskt värde kring kulturturism. För regionalutvecklingen är kulturminnena viktiga för att bygga upp identitet och känsla för områdets historia i en snabb och omväxlande värld. Att göra historia och kulturminnen till en "levande del" av människors liv ökar deras välfärd och välbefinnande.

Referenser

Hjaltalin, Thor et. al 2005: *Kulturmiljøer i Arktis. Prinsipper for bærekraftig forvaltning*. TemaNord 2005:552. Nordisk Ministerråd, København 2005.

Hjaltalin, Thor 2006: *The Historic Landscape of the Saga of the People of Vatnsdal*. Thesis, University of York.

Thor Hjaltalin er arkeolog og regionsantikvar for nordvest Island ved Fornleifavernd ríkisins/Archaeological Heritage Agency of Iceland.

KONSEKVENSER

7. Samfunnsøkonomiske analyser av kulturminnevern

Ståle Navrud

Universitetet for Miljø og Biovitenskap (UMB)

Finansdepartementets veileder i samfunnsøkonomiske analyser skal implementeres i alle samfunnssektorer. Veilederen beskriver også metoder for å finne den samfunnsøkonomiske nytten av fellesgoder som kulturminner. De få norske verdsettingsstudiene av kulturminner som er utført tyder på at folk har stor betalingsvillighet for restaurering og vedlikehold av vår kulturarv. En analyse av Bryggen i Bergen viser at bevaring er samfunnsøkonomisk lønnsomt: samfunnet fikk igjen 1.30 kr i nytte for hver krone kostnad. Slike økonomiske analyser kan brukes til å dokumentere nytteverdien av restaurering av kulturminner og behovet for større restaureringsbudsjett. Således vil de, i tillegg til dagens faglige ekspertvurderinger, kunne bli et nyttig beslutningsstøtteverktøy for kulturminnemyndighetene. Det er også viktig at verdien av kulturminner tas med i samfunnsøkonomiske analyser av utbyggingsprosjekter som berører dem, for eksempel samferdsels- og energiprosjekter, slik at den økonomiske verdien av vår kulturarv ikke overses i disse analysene.

Hvorfor verdsette kulturminner?

Vi har mange kulturminner, men ikke nok penger til at alle skal vernes. Hvilke skal vernes og hvilke ikke? For å svare på slike spørsmål fra en samfunnsøkonomisk synsvinkel må en kjenne nytteverdien av å bevare de enkelte kulturminner, og sammenligne dette med bevaringskostnadene for å finne ut for hvilke kulturminner nytteverdien overstiger kostnadene og hvilke av kulturminnene som det gir størst samfunnsøkonomisk overskudd å bevare. Sagt på en annen måte – en søker å oppnå størst mulig nytteverdi for samfunnet i forhold til bevaringskostnader.

Nytteverdien av å bevare kulturminner kan verdsettes i Betinget Verdsettingsstudier (benevnes også Contingent Valuation (CV) eller betalingsvillighetsstudier). Ekspertbeskrivelser av kulturminnene og deres verdier presenteres for den generelle befolkningen, og det spørres deretter hva de vil betale for forvaltningsplaner som vil verne beskrevne kulturminner (som ellers står i fare for å forfalle og i verste fall vil kunne gå tapt). Slik kan man dokumentere den samfunnsøkonomiske nytteverdien av historiske bygninger og hele bydeler, monumenter, stavkirker, gammelt kulturlandskap, levende setermiljø, helleristninger, vikinggraver, osv.

Kulturminnene er fellesgoder som ikke omsettes i markedet og dermed ikke har noen markedspris. Men det betyr ikke at kulturminner har ingen økonomisk nytteverdi. Betinget Verdsetting (Contingent Valuation) er en økonomisk verdsettingsmetode for å dokumentere nytteverdien av fellesgoder, slik som våre økosystemer og kulturminner. For å dokumentere hva samfunnet får igjen for å ta vare på kulturminnene, kan en så sammenligne kostnadene ved vedlikehold og restaurering av kulturminner med disse nytteverdiene i samfunnsøkonomiske analyser/lønnsomhetsvurderinger i form av nyttekostnadsanalyser (NKA).

Finansdepartementet har utarbeidet en veileder (2005) for å utføre NKA, også i tilfeller hvor nytten av fellesgoder må verdsettes. Fordelen er at verdien av fellesgoder blir synliggjort i de økonomiske analysene som myndighetene legger til grunn for beslutninger, både om prosjekter som bevarer kulturminner og utbyggingsprosjekter som påvirker kulturminner. Ved for eksempel bygging av ny vei og jernbane, eller utbygging av vannkraft og vindkraft, er det ofte ikke tatt hensyn til hva det koster samfunnet at kulturminner blir ødelagt eller forringet gjennom at landskapet de er i endres. Økonomisk analyse er et viktig verktøy for offentlige beslutningstakere, og derfor er det nødvendig å bruke dette verktøyet for å regne ut hva fellesgoder utgjør i kroner for samfunnet. Det gir beslutningstakere et mye bedre grunnlag for sine vedtak, og regnestykket blir mer «riktig» fordi hensyn til miljø og kulturminner er trukket inn. I tillegg er den også nyttig for å vurdere hvilke kulturminner som skal prioriteres ved fordeling av trange vernebudsjetter. Dette er ikke ment som en overprøving av det den faglige ekspertisen sier når kulturminner vurderes. Det er ment som et perspektiv *i tillegg*. Befolkningen får altså også et ord med i laget ved at de blir spurt om sin mening.

Hvordan verdsette kulturminner?

Kulturminner har preg av å være fellesgoder ved at de er goder som er tilgjengelig for alle. For et rent fellesgode vil et individs nytte av fellesgodet ikke påvirke andre individers nytte av fellesgodet; dvs. de er *ikke-ekskluderende og ikke-rivaliserende i konsum*.

Befolkningens betalingsvillighet (Willingness-to-pay, WTP) for en økning i kvaliteten eller mengden av et kulturminne benevnes *Total samfunnsøkonomisk verdi* av denne endringen og deles i:

1. Bruksverdi

- a) Opplevelses-/rekreasjonsverdi (kulturarrangement, museumsbesøk)
- b) Estetisk verdi (å se historiske bygninger/bymiljøer/kulturlandskap)

- c) Opsjonsverdi (verdien av å ha mulighet til bruk i framtida)
2. Ikke-bruksverdi (Passiv bruksverdi). Verdien av fellesgoder uten tanke på bruk, bevaring for seg selv og andre i dag (Eksistensverdien) og for framtidige generasjoner (Bevaringsverdien)

I tillegg kommer *Kvasi-opsjonsverdien*, som kan ses på som en korreksjonsfaktor til Total Økonomisk Verdi når en har med irreversible inngrep å gjøre, for eksempel korrosjon av historisk bygninger fra luftforurensninger, hvor en mister hele eller deler av originalen. Kvasiopsjonsverdien er verdien av den økte informasjon en får av *ikke* å gjennomføre irreversibelt tiltak.

Når en skal beregne *samfunnsøkonomisk nytte* av et prosjekt som gir økt kvalitet/mengde av et kulturgode er dette definert som den samlede betalingsvillighet til *alle berørte* husstander, dvs. de husstander som får økt nytte/livskvalitet av prosjektet. Vel så viktig som å finne gjennomsnittlig betalingsvillighet pr. husstand er det da å anslå hvor mange husstander som er berørt. Om kulturminnet er på UNESCOs Verdensarvliste er det pr. definisjon et globalt gode, hvor alle verdens husstander kan ha betalingsvillighet for godet, men oftest gjøres samfunnsøkonomiske analyser på nasjonalt nivå slik at den største berørte befolkningen er hele Norges befolkning. Mange kulturminner er imidlertid lokale eller regionale goder hvor den «berørte» befolkningen vil være henholdsvis kommunens eller fylkets befolkning.

Tabell 1: Klassifisering av metoder for økonomisk verdsetting av fellesgoder.

	Indirekte	Direkte
Avslørte preferanser (Revealed Preferences – RP)	Transportkostnadsmetoden (Travel Cost Method – TCM) Eiendomsprismetoden (Hedonic Price Method – HPM) Kostnader ved forebyggende tiltak (Avoidance Costs – AC)	Markedspriser Kostnader ved å erstatte tapte tjenester (Replacement Costs – RC)
Oppgitte preferanser (Stated preferences – SP)	Valgeksp eksperimenter (Choice Experiments – CE)	Betinget Verdsetting (Contingent Valuation – CV; også kalt «Betalingsvillig-hetsundersøkelser»)

Tabell 1 gir en oversikt over metoder som kan brukes for å verdsette fellesgoder som miljøgoder og kulturminner. Disse metodene er basert på at individuelle preferanser/nytte skal telle, og måles ved deres betalingsvillighet, som også er det teoretiske grunnlaget for økonomisk velferdsteori og dets praktiske verktøy, nyttekostnadsanalyser (NKA).³² Metodene

³² I Multikriterianalyser (MKA) og Delphiteknikker er det derimot eksperters eller beslutningstakers preferanser som teller. I MKA blir et utvalg fageksperter, interessegrupperepresentanter eller beslutningstakere bedt om å oppgi sine preferanser for f.eks ulike prosjekter/alternativer/tiltaksplaner som er beskrevet med ulike karakteristika, hvorav ett kan være pris (eller kostnad). Verdiene for ett eller flere karakteristika endres, og beslutningstakerne blir bedt om å velge mellom tiltakspakkene i gjentatte valg. Ut fra deres valg kan vekten de tillegger hvert karakteristikum beregnes, og er et

inndeles etter om de bygger på avslørte preferanser (Revealed Preferences, RP) eller oppgitte preferanser (Stated Preferences, SP). RP metodene utleder befolkningens verdsetting av et fellesgode basert på deres faktiske atferd i markeder for goder som har sammenheng med miljøgodet. I Transportkostnadsmetoden ser en på etterspørselen etter transporttjenester til et rekreasjonsområde, og bruker kostnadene ved å reise for å besøke et kulturminne som utgangspunkt for å måle rekreasjonsverdien av kulturminnet. I Eiendomsprismetoden ligger verdien av for eksempel nærhet til kulturminnet «innebygd» i boligen. Markedsprisene for boliger uttrykker således husstandenes nytte samlet sett over tid av alle karakteristika ved boligen, inklusive det å ha kulturminner i nærheten og/eller beliggenhet i en historisk bydel, som så kan utledes i en statistisk regresjonsanalyse. Fordelen med disse metodene er at de bygger på *faktisk* atferd i et eksisterende marked, men en må bruke en del strenge forutsetninger, som ikke alltid er oppfylt, for å beregne befolkningens betalingsvillighet for kulturminner ut fra dette.

I motsetning til RP-metodene, er SP-metodene basert på *hypotetisk* atferd ved at en konstruerer et hypotetisk marked for miljøgodet, og spør befolkningen om deres betalingsvillighet for en nøy spesifisert endring i kulturminnet, for eksempel vedlikehold og/eller restaurering av historiske bygninger, bygningsmiljøer, kirker og monumenter. Fordelen med disse metodene er at en kan spørre om den eksakte endring i fellesgodet en er ute etter å måle (også en framtidig endring), og betalingsvilligheten vil omfatte både bruks- og ikke-bruksverdien (om en spør et representativt utvalg av hele den berørte befolkningen, dvs. både brukere og ikke-brukere av miljøgodet).

Hovedforskjellen mellom de direkte og indirekte SP-metodene er at mens en i Betinget Verdsettingsundersøkelser (CV) spør direkte om respondentens betalingsvillighet for å få/unngå en marginal endring i fellesgodet, må betalingsvilligheten i Valgekspesimenter (CE) utledes indirekte ved å se på de valg respondentene gjør når fellesgodet (eller aspekter/attributter ved fellesgodet) gjøres tilgjengelig i ulik mengde/kvalitet til varierende pris.

Av de metoder som finnes for verdsetting av fellesgoder er det de såkalte oppgitte preferansemetodene (Stated Preference methods) som i hovedsak er anvendt på kulturminner. I første rekke er dette Betinget Verdsettingsstudier (Contingent Valuation, CV). Hovedpunktene i en høykvalitets CV-undersøkelse av nytten av bevaring og/eller restaurering av et kulturminne bør være:

6.1. Scenariobeskrivelse, dvs. beskrivelse av kulturminnets tilstand *uten og med en tiltaksplan for bevaring/restaurering, beskrevet*

karakteristikum en pris (eller kostnad) kan den økonomiske verdien av ulike karakteristika beregnes. I Delphiteknikker blir deltagerne (oftest fageksperter) spurt direkte om sine vekter eller økonomisk verdsetting av et miljøgode. I Norge er MKA anvendt på restaurering av stavkirker (se Hustrulid 2001).

verbalt, med tegninger/foto/video og/eller kart. Beskrivelsen av effektene bør være vitenskaplig korrekt, og samtidig forståelig for respondentene.

- 2. Tiltaksplanen som skal gi disse effektene må beskrives, og respondentene må ha tro på at tiltaksplanen er realistisk, og at den med sikkerhet vil gi den beskrevne effekten. Om de tror at tiltaksplanen gir mindre effekt enn beskrevet i scenariet, vil de oppgi betalingsvillighet for en mindre effekt enn det vi tror de svarer på. En bør derfor sjekke, fortrinnsvis ved uttesting av spørreskjemaet i fokusgrupper og pilottester, om respondentene aksepterer scenario-beskrivelsen som realistisk ut fra tiltaksplanen.
3. Betalingsmåten oppgis (for eksempel en ny, øremerket avgift/skatt). Den bør være så realistisk som mulig med en direkte sammenheng mellom betaling og tiltaksplan, og oppfattes som effektiv og rettferdig (for å unngå protest nullsvar, se pkt 5)
4. Betalingsvillighetsspørsmål:
 - Åpent: «Hva er det meste din husstand er villig til å betale per år i økt avgift for å bevare/restaurere kulturminnet til den beskrevne tilstanden?», eller
 - Lukket: «Tiltaksplanen for å bevare/restaurere kulturminnet koster X kr per husstand per år i økt avgift. Er du for eller imot planen?» (Beløpet X varieres mellom ulike deler av utvalget, andelen som er «for» planen ved ulike beløp registreres, og gjennomsnittlig betalingsvillighet kan beregnes gjennom en statistisk regresjonsmodell)
5. Årsak til nullsvar kartlegges for å skille mellom reelle og protest nullsvar. Protest nullsvar vil si respondenter som oppgir null betalingsvillighet for å protestere mot tiltaksplanen, betalingsmåten eller andre aspekter ved CV-undersøkelsen; mens de egentlig har en nytte og betalingsvillighet for å få effektene av tiltaksplanen. Andelen protest nullsvar bør være lav, og de bør tas ut av utvalget når gjennomsnittlig betalingsvillighet beregnes, da en ellers vil undervurdere gjennomsnittlig betalingsvillighet i befolkningen.
6. Respondentens vurdering av scenarioenes troverdighet undersøkes, betalingsvillighet for ulike omfang av effektene testes (for å se om respondenten er villig til å betale mer for en større effekt, som dermed samsvarer med økonomisk teori), og respondentenes holdninger, informasjonsnivå, og sosioøkonomiske data (alder, kjønn, utdanning, inntektsnivå, osv.) kartlegges for å kunne forklare variasjonen i betalingsvillighet i utvalget.

De aller fleste tidligere økonomiske verdsettingsstudier av kulturminner har brukt CV-metoden. Navrud og Ready (2002) og Noonan (2003) konkluderer i sine oversikter over verdsettingsundersøkelser av kulturminner at det fortsatt er få slike studier internasjonalt (ca. 100 mot ca.

5000 av miljøgoder). Erfaringene fra bruk av CV-metoden på kulturminner er også veldig lik erfaringen fra bruk av metodene på miljøgoder, men en synes å se en større andel av befolkningen som har null betalingsvillighet for vern av kulturminner. Likevel vil samlet betalingsvillighet for kulturminner kunne være betydelig. Et godt eksempel på dette, som også viser hvordan resultater fra en verdsettingsstudie av kulturminner kan brukes i praksis, er CV-studien av verdensarvstedet Stonehenge nord for London (se Maddison og Mourato 2002).

Stonehenge er en steinsirkel som utgjør et av verdens mest kjente og viktigste arkeologiske minnesmerker. Stonehenge står på UNESCOs verdensarvliste sammen med blant annet Bryggen i Bergen, Røros, Urnes stavkirke og helleristingene i Alta. Opplevelsen av Stonehenge skjemmes i dag av trafikkstøy fra to nærliggende veier, som også hindrer de besøkende i å ferdes i hele verneområdet. Ved å stenge den ene veien og legge den andre veien i en to kilometer lang firefelts tunnel under Stonehenge, ville opplevelsesverdien øke for de 700 000 personene som hvert år besøker Stonehenge. Opplevelsesverdien for bilistene som før kunne se Stonehenge fra bilvinduet vil derimot forsvinne. Investerings- og vedlikeholdskostnadene for tunnelen beløper seg til 1,5 milliarder kroner. Spørsmålet i en nyttekostnadsanalyse er så om nettoøkningen i opplevelsesverdi av Stonehenge overstiger denne betydelige kostnaden. En CV-studie av de som besøkte Stonehenge, og et utvalg av hele den britiske befolkningen, viste at deres samlede betalingsvillighet i form av en spesiell avgift var større enn samlede kostnader. For hver krone investert i tunnelen var den økte samfunnsøkonomiske nytteverdien av Stonehenge 1,20 kroner. Det samfunnsøkonomiske regnestykket viser dermed at det lønner seg å legge veien i tunnel under Stonehenge framfor kun å ruste opp eksisterende veier. Organisasjonen English Heritage, som forvalter Stonehenge, bruker nå studien i sin argumentasjon for tunnel og har fått gjennomslag for at slike samfunnsøkonomiske analyser skal være en viktig del av beslutningsgrunnlaget.

Verdsetting av kulturminner i Norge

I Norge finnes det kun fem verdsettingsstudier av kulturminner, og alle anvender CV. Disse er beskrevet i tabell 2.

Den første verdsettingsstudien av kulturminner i Norge, som også synes å være den første av kulturminner i verden, ble brukt i en nyttekostnadsanalyse for å dokumentere den samfunnsøkonomiske lønnsomheten av restaureringsarbeidene ved Nidarosdomen. Pedersen, Navrud og Strand (1995) antyder at folk var villige til å betale mer enn fire ganger mer for å bevare og restaurere katedralen enn daværende (1992) restaureringsbudsjett på 9,5 millioner kroner. Studien ble brukt til å vise at det var

lønnsomt å gjennomføre restaureringen og at det også var grunnlag for å øke restaureringsbudsjettet.

Svakhetene med alle undersøkelsene, med unntak av Bryggen i Bergen, er at de intervjuede utvalgene er relativt små siden dette er basert på masteroppgaver og semesteroppgaver. Alle betalingsvillighetsanslagene er oppjustert med konsumprisindeksen for å få 2003-kr. Dette forutsetter at verdien av kulturminnene øker med samme rate som verdien av private goder som inngår i konsumprisindeksen. Dette forutsetter at den relative verdien av disse unike kulturminnene ikke vil øke raskere enn konsumprisindeksen. På grunn av knapphet på kulturminner og at jo lengre tid som går jo mer unike vil kulturminner bli gjøre at verdien kan øke mer enn konsumprisindeksen over tid. Det er derfor et stort behov for nye verdsettingsstudier av kulturminner i Norge, og disse bør konstrueres med tanke på at verdiene kan generaliseres/overføres til andre kulturminner og problemstillinger (såkalt «benefit transfer» eller «value transfer»; se Navrud og Ready 2007).

Tabell 2: Oversikt over verdsettingsstudier foretatt i Norge³³

Tittel på studie	Hva er vår kulturarv verdt? En studie av Nidarosdomen	Verdsetting av det estetiske bybildet i Krisianiakvadraturen	Økonomisk verdsetting av helleristninger i Østfold	Betalingsvillighetsstudie av pilgrimsleden til Nidaros	Bryggen i Bergen	Tittel på studie
Forfatter(e)	P. E. Pedersen, S. Navrud og J. Strand	C. Færø, H. Sandnes, A. Trøite og T. Jenssen *	T. Jøsang, I. Hage og M. Aasen *	B. Bjørnsgard #	S. Navrud og L. Kilsund Axelsen	Forfatter(e)
Årstall studie	1991	2000	2001	2004	2003	Årstall studie
Verdsatt objekt	Nidarosdomen	Kristiania Kvadraturen	Helleristninger i Østfold	Pilgrimsleden til Nidaros og Nidarosdomen	Bryggen i Bergen	Verdsatt objekt
Geografisk området	Området rundt Nidaros dom	Oslo innenfor kvadraturens grenser	Oslo, Hamar, Vinterbro og Ås	Sti fra Oslo til Trondheim, og Nidarosdomen i Trondheim	Bergen	Geografisk området
Intervjuet befolkning	Besøkende i juni, juli og august 1991	Forbipasserende i mars 2000	Tilfeldig forbipasserende på folkssomme plasser i april 2001	Tilfeldig utvalg av befolkningen i Oslo og Trondheim	Representativt utvalg av Norges befolkning	Intervjuet befolkning
Brukere (B)/ ikke brukere (IB)	B	B og IB	B og IB	B og IB	B og IB	Brukere (B)/ ikke brukere (IB)
Betalingsmåte	Økte skatter og frivillige fond	Ekstra kommunal avgift til husstander i Oslo, og statlig avgift for alle husstander i Norge utenfor Oslo	Kommunal avgift	Ekstra (statlig) skatt	Statlig avgift for alle husstander i Norge	Betalingsmåte
Problemstilling	Dokumentere den økonomiske verdien av å unngå skader på Nidarosdomen pga forvitring og manglende vedlikehold	Finne verdi på estetisk kvalitetsforbedring av bybildet i Kristiania Kvadraturen	Finne den økonomiske verdien på helleristninger i Østfold for å unngå skader på irreversible objekter og reparasjon av skader	Dokumentere den økonomiske verdien av å opprettholde vedlikeholdet av Pilgrimsleden og Nidarosdomen	Finne samfunnsøkonomisk verdi av å bevare Bryggen i Bergen	Problemstilling
Antall obs.	163	58	49	200	480	Antall obs.
Gjennomsnittlig betalingsvillighet 2003-kroner	361	272	65 (for 200 av 1000 helleristningsområder), 92 (800 av 1000)	Nidarosdomen: 291-374 Pilgrimsleden: 68-80	188	Gjennomsnittlig betalingsvillighet 2003-kroner
BV pr husstand (H)/ individ (I)	I	H	H	H	H	BV pr husstand (H)/ individ (I)
Engangsbetaling (E) /årlig beløp (Å)	Å (i all framtid)	Å (i all framtid)	Å i 10 år	Å (i all framtid)	E	Engangsbetaling (E) /årlig beløp (Å)

³³ * Semesteroppgaver ved Institutt for Økonomi og Ressursforvaltning, Universitetet for Miljø- og Biovitenskap.

Masteroppgave ved Institutt for Økonomi og Ressursforvaltning, Universitetet for Miljø- og Biovitenskap, Ås.

Samfunnsøkonomisk analyse av å bevare Bryggen i Bergen

I middelalderen var Bryggen i Bergen et livlig sentrum for internasjonal handelsvirksomhet. De karakteristiske rekkene med hus er et eksempel på en type arkitektur som har eksistert i nærmere 900 år. Bryggen i Bergen besøkes årlig av ca. 500.000 personer og har således en betydelig bruksverdi, i tillegg til ikke-bruksverdien. I 1979 ble Bryggen i Bergen innskrevet på UNESCOs liste over verdens kultur- og naturarv. Ifølge Riksantikvaren er Bryggen i Bergen i katastrofal forfatning. En gjennomgripende og omfattende istandsetting er nødvendig for at Bryggen skal kunne forsvare sin posisjon på verdensarvlisten. Istandsettingsprosjektet har en tidsramme på 10 år fordelt på 500 årsverk. Hovedmålet med tiltaket er å sette Bryggen i forsvarlig stand. Bryggen har vært i forfall i mange år og Norge kan dermed ikke sies å oppfylle de krav som ligger i Verdensarvkonvensjonen. Restaureringsprogrammet er anslått å koste 200–300 millioner kr pr. år i løpet av de neste 10 år.

Siden Bryggen i Bergen er et verdensarvsted kan vi definere alle Norges husstander som «berørte». For at samfunnsøkonomisk nytte av å bevare Bryggen i Bergen skal overstige kostnadene betyr det at hver husstand i Norge (i 2003: 1 961 548 husstander) i gjennomsnitt må betale en engangssum på 137–145 kr (som er kostnadene per husstand). Å beregne en slik «kritisk verdi» for samfunnsøkonomisk nytte av kulturminner er et viktig første skritt for å kunne vurdere om bevaringsprosjektet er samfunnsøkonomisk lønnsomt, da en kan vurdere disse kostnadene opp mot resultatene fra tidligere verdsettingsstudier av nytten av å bevare kulturminner gjennom såkalt benefit transfer/value transfer (se tabell 2). I tilfellet Bryggen i Bergen ble det imidlertid gjennomført en ny CV-undersøkelse av nettopp dette restaureringsprosjektet. Navrud og Axelsen (2003) intervjuet et representativt utvalg av 480 norske husstander, og fant at de i gjennomsnitt var villige til å betale 188 kr som et engangsbeløp. Det betyr at det er samfunnsøkonomisk lønnsomt å gjennomføre restaureringsarbeidet, og med en nytte/kostnadsbrøk på omtrent 1.3 (188 kr dividert med 137–145 kr) betyr det at samfunnet får igjen 1,30 kr for hver krone kostnad av restaureringsprosjektet.

Konklusjon

Økt bruk av samfunnsøkonomiske analyser i ulike sektorer øker behovet for å anvende metoder for økonomisk verdsetting av kulturminner slik at disse kan tas inn både i analyser av utbyggingsprosjekter som berører vår kulturarv og som del av et beslutningsstøtteverktøy for kulturminneforvaltningen. Det er imidlertid fortsatt få verdsettingsstudier av kulturminner, sammenlignet med for eksempel miljøgoder. Det er derfor et behov

for å gjennomføre flere originale verdsettingsstudier av ulike typer kulturminner, både for bedre å tilpasse metodikken til denne type fellesgoder, og for å skaffe flere verdianslag som sikrere kan overføres/brukes i nye analyser.

Referanser

- Finansdepartementet 2005:
Veileder i samfunnsøkonomiske analyser. Tilgjengelig på:
http://www.regjeringen.no/upload/kilde/fin/reg/2005/0029/ddd/pdfv/266324-veileder_i_samfunnsok_analyse_trykket.pdf
- Hustrulid, S. 2001: *Multikriterieanalyse som beslutningsstøtteverktøy i kulturminneforvaltningen – en studie av utvalgte norske stavkirker*. Masteroppgave. Institutt for Økonomi og Ressursforvaltning. Universitetet for Miljø- og Biovitenskap (rapport til Riksantikvaren).
- Maddison, D. og S. Mourato 2002: Valuing different road options for Stonehenge. I S. Navrud og R. Ready (red.): *Valuing cultural heritage. Applying environmental valuation techniques to historic buildings, monuments, and artifacts*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Navrud, S. og R. Ready (red.) 2002: *Valuing cultural heritage. Applying environmental valuation techniques to historical buildings and monuments*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Navrud, S. og L. K. Axelsen 2003: *Verdiregnskap for Bryggen i Bergen. Samfunnsøkonomisk nytteverdi av å bevare et UNESCO Verdensarvsted*. Rapport til Miljøverndepartementet. Institutt for Økonomi og Ressursforvaltning. Universitetet for Miljø- og Biovitenskap.
- Navrud, S og R. Ready (red.) 2007: *Environmental value transfer: issues and methods*. Springer, Dordrecht.
- Noonan, D.S. 2003: Contingent Valuation and Cultural Resources: A Meta-Analytic Review of the Literature. *Journal of Cultural Economics* 27: 159–176.
- Pedersen, P.-E., S. Navrud og Jon Strand 1995: Hva er vår kulturarv verdt? En studie av Nidarosdomen. *Landbruksøkonomisk Forum* (2/95): 53–65.

Miljø- og ressursøkonom Ståle Navrud er førsteamanuensis ved Institutt for Økonomi og Ressursforvaltning, Universitetet for Miljø og Biovitenskap (UMB), Ås.

8. Bærekraftig turisme og verdensarv

Harald Bauer Bredesen

Nordic World Heritage Foundation (NWHF)

With 842 million arrivals and a 4.5% growth rate, 2006 exceeded expectations as the tourism sector continued to enjoy above average results, making it a new record year for the industry.

Focus on Africa

Africa has outpaced all other regions with almost twice the rate of global growth reaching 8.1% in 2006, following an already strong 2005. This star performance was led by *Subsaharan Africa* (+9.4%).

One of the features of 2006 has been the continued positive results of emerging destinations, underscoring the links to economic progress. As one of the most dynamic economic sectors, Tourism has a key role among the instruments to fight against poverty, thus becoming *a primary tool for sustainable development*.

UN World Tourism Organization, Tourism Barometer 2006

Nordic World Heritage Foundation (NWHF) er en aktør med mye og variert erfaring i arbeidet med bærekraftig turisme i forhold til verdensarvområder under UNESCO-konvensjonen av 1972. Jeg vil her presentere bakgrunnen for hvorfor bærekraftig turisme er et viktig utviklingsverktøy i områder med store kultur- og naturverdier. Jeg vil også presentere et av UNESCOs prosjekt i sørøst Asia som NWHF har vært partner i. Men først litt om verdensarvkonvensjonen og NWHF.

UNESCOs verdensarvkonvensjon

UNESCOs verdensarvliste representerer det fremste av natur og kultur på vår klode. Vi er alle kjent med de store monumentene som for eksempel pyramidene, Machu Picchu, Røros, Vestnorsk Fjordlandskap, etc.

NWHF er et nordisk UNESCO senter som arbeider med implementeringen av verdensarvkonvensjonen i utviklingsland. Vi har en basisbevilgning fra den norske regjering/Miljøverndepartementet, men må selv skaffe prosjektpenger. Vår oppgave er å støtte arbeidet med implementering av UNESCOs Konvensjon for bevaring av verdens kultur- og naturarv. Vi skal bidra til en såkalt balansert og representativ verdensarvliste.

Dette er den eneste konvensjonen som sidestiller kultur og natur, og konvensjonen har svært stor oppslutning ettersom den pr. oktober 2006 er

ratifisert av 184 land eller statsparter. Den har stor støtte også blant u-land som ofte har meget betydningsfull kultur- og naturarv. På UNESCOs verdensarvliste var det i 2007 skrevet inn 851 steder i 141 land: 660 kulturområder, 166 naturområder og 25 blandede områder, det vil si at de oppfyller både kultur og naturkriteriene. Av de 851 områdene er ca. 50 % i Europa, og dette gir ikke noe rettferdig bilde av hvilke regioner som har områder med universell verdi for menneskeheten. Det avspeiler i større grad hvem som har ressurser og kompetanse til å fremme og ta vare på sine områder til verdensarvlisten. NWHFs mandat er altså å bidra til en endring til fordel for fattige land.

Ett av de områder NWHF har valgt å satse på er kultur/naturarv og bærekraftig turisme i fattige land. Vi vet at et verdensarvområde blir overstrømmet av turister. Det er dessverre gjort svært lite forskning for å finne ut hva slags virkning verdensarvstatusen har, men UNESCO har hatt en tommelfingerregel på at turiststrømmen kan øke ca. 40% de første årene etter at et område er innskrevet på listen.

Dersom nasjonale myndigheter, lokalsamfunnet og fagmyndighetene ikke er i stand til å styre denne utviklingen, kan store og uerstattelige verdier gå tapt. Det er behov for langsiktige perspektiver og langsiktig satsing. Det er en stadig økende interesse for å oppleve og forstå «the outstanding universal values» – gjennom kulturturisme og naturopplevelser.

Kulturminneforvaltning og bærekraftig turisme

Prosjektet *Cultural Heritage Management and Sustainable Tourism: Models for co-operation among stakeholders* er et svar på disse utfordringene. Prosjektet varte fra 1998 til 2002 og ble implementert av UNESCOs Regionale Kontor for Asia og Stillehavet i Bangkok, heretter kalt Bangkok-kontoret, i samarbeid med NWHF.

NWHFs rolle:

- Var initiativtaker sammen med Bangkok-kontoret og etter forespørsel om støtte fra disse land og byer.
- Skaffet prosjektmidler fra den norske regjering (Utenriksdepartementet, NORAD, noe kom også fra UNESCOs World Heritage Fund).
- Fungerte som rådgiver, oppfølger og informasjonsspreder.

Relativt sett var dette et billig prosjekt med et samlet budsjett på 500 000 US dollar, eller 3 millioner NOK fordelt på åtte byer i åtte land over en periode på fire år.

Arbeidet ble utført i åtte småbyer, etter asiatisk målestokk, over et stort område i sør- og sørøst Asia. Alle står enten på verdensarvlisten eller på den såkalte tentative liste som hvert land presenterer som områder de ønsker å få på UNESCO-listen:

1. Bhakthapur, Nepal
2. Hoi An, Vietnam
3. Kandy, Sri Lanka
4. Levuka, Fiji
5. Lijiang, Kina
6. Luang Prabang, Laos
7. Melaka, Malaysia
8. Vigan, Filippinene

Prosjektarbeidet ble organisert i faser basert på mobilisering nedenfra og tilrettlegging og rådgiving fra toppen:

- Testområdene/byene ble identifisert og analysert, og de ulike interessegruppene i byene laget en baselinestudie som presenterte forbedringspunkter.
- Baselinestudiene ble presentert på en workshop i Bhaktapur, Nepal. Disse la grunnlaget for handlingsplaner som ble utarbeidet med rådgiving fra eksterne eksperter og deltakere fra de andre byene.
- Implementering av handlingsplanene ble satt i gang under rådgiving fra UNESCO.
- På en ny workshop i Lijiang, Kina, ble resultatene evaluert og nye handlingsplaner utformet. Her kom man også frem til enighet om fire modeller for såkalt «best practice».
- På siste workshop i Penang la hver by frem sine resultater og evaluerte det totale arbeidet. Selv om prosjektet nå formelt sett var slutt, ba deltakerne om å få legge frem nye handlingsplaner for kommentarer før de reiste fra hverandre, for de ville alle fortsette på egen hånd.

Prosjektet hadde tre viktige mål:

1. Skape arenaer for samhandling og dialog. Viktige interessegrupper måtte samarbeide for å unngå konflikter/misforståelser og dra lasset sammen. De viktigste gruppene var:
 - ☐ Kulturminnevernmyndighetene
 - ☐ Turistindustrien
 - ☐ Politiske myndigheter
 - ☐ Lokalsamfunnet/byens befolkning
 - ☐ Det ble tatt ekstra hensyn til ungdom og kvinner
 - 3.2. Gjennom økt kunnskap og kompetanse var målet å sette de ulike gruppene i stand til å fatte de rette beslutningene. En forbedret økonomisk basis og økt sysselsetting var også et mål.
 3. Best practice modeller skulle utvikles.
- Jeg skal omtale ett område litt nærmere: Hoi An i Vietnam.

Eksemplet Hoi An, Vietnam

Etter Vietnamkrigen var denne en gang så blomstrende handelsbyen så forfallen at myndighetene vurderte å nedlegge byen som ble ansett som svært fattig. Elva som renner ut ved byen hadde ført med seg så mye slam at havna ikke lenger tjente sitt formål, spesielt ikke med større båter. Men UNESCO og andre kom på banen og pekte på at kulturarven var ganske enestående og kunne ennå berges. Det endte med at Hoi An ikke ble nedlagt, men innskrevet på verdensarvlisten i 1999 og det ble raskt en svært populær turistby. Noen år senere var Hoi An den byen i Vietnam som hadde størst gjennomsnittsinntekt pr. innbygger, takket være kulturarven og turismen. Å gjøre turismen bærekraftig var en stor utfordring, og dette prosjektet ønsket å bidra.

Et eksempel på hvordan byen skaffet seg inntekter kan omtales. De innførte en turistskatt. De fikk hotellene til å kreve inn 5 US dollar fra hver utenlandske turist. For dette fikk turisten et lite hefte med billetter som ga inngang til et museum, et privat hjem, et handelshus, osv. Pengene gikk inn i et fond som ble brukt til å fremme bærekraftig utvikling og et råd bestemte hvordan det skulle brukes.

La oss se hvordan byen selv fremstilte det de anså som nyttige resultater av prosjektet:

- De skapte en bedre fordeling av turistinntekter ved å gjøre nye gater attraktive.
- De restaurerte flere (11) falleferdige bygninger.
- Det ble sørget for rådgiving for lån og gaver til restaureringsarbeid.
- Bruk av offentlige bygninger kom under bedre kontroll.
- De laget sin egen hjemmeside for første gang.
- Kulturminnevern ble del av pensum i skolene.
- Trafikken i byen ble regulert til gode både for turister og lokalbefolkning.

Resultatene fra de andre byene så ganske forskjellig ut.

Basert på erfaringer og lærdom fra prosjektet ble fire «best practice» modeller utviklet. Som det fremgår av det jeg har sagt, er egentlig hensikten med dette prosjektet å bevare og forvalte kulturverdiene på en måte som er bærekraftig og kommer samfunnet til gode på lang sikt. Bærekraftig turisme blir et middel til oppnå dette og ikke et mål i seg selv.

Modellene er detaljert og eksemplifisert skriftlig, men her kan vi bare omtale overskriftene:

- Fremme en økonomisk forvaltning, slik at inntekter fra turismen kommer lokalsamfunnet til gode.
- Modeller for investering i turistindustrien som kan kanaliseres tilbake til og sikre kulturverdiene.

- Utdanning og kapasitetsbygging som fører til utvikling av nye arbeidsplasser.
- Hvordan bygge enighet om mål og midler i utviklingen av bærekraftig turisme (unngå konflikter).

Lærdom av prosjektet

Jeg skal også omtale noen av de svake sidene ved prosjektet kulturminneforvaltning og bærekraftig turisme.

Vi fikk ikke turistindustrien på banen på det nivå vi ønsket. Det vil si, de lokale turistmyndighetene var meget aktive, men de store nasjonale og internasjonale deler av turistindustrien skal det tydeligvis mer til for å få i tale på den måten vi ønsket. Pacific Asia Travel Association (PATA) var for eksempel til stede uten at det kom så mye ut av det.

Det var stor forskjell på hva de ulike byene oppnådde. Ovenfor omtalte Hoi An var vel sånn midt i laget. Det ujevne resultatet kan til dels forklares ut fra svært ulike forutsetninger ikke minst basert på de politiske og byråkratiske mekanismene de måtte forholde seg til i sitt hjemsted. Dette påvirket for eksempel mulighetene til å kunne kanalisere overskudd fra turisme tilbake til lokalsamfunnet og sikring av kulturverdier. Dette gjaldt kanskje først og fremst en by som Luang Prabang i Laos. Men her har det faktisk skjedd positive ting i ettertid. Vi hadde også eksempel på at arbeidet ble hindret av politiske uroligheter, som på Levuka, Fiji.

Prosjektet ble evaluert av en uavhengig instans i FN-systemet. Til tross for noen svake sider fikk det så gode anbefalinger at det ble presentert for Kofi Annan som et av de mest vellykkete prosjekter i FN-systemet det året.

Arbeidet fra vår side er til dels videreført:

1. Initiert et samarbeid mellom Asian Development Bank (ADB) og UNESCO Bangkok som har resultert i prosjektet *Cultural Heritage Specialist Guide Programme*. Her er NWHF medlem i «the Advisory Board».
2. I samarbeid med BBC laget vi en film om bærekraftig turisme som ble sett av et enormt antall mennesker (270 millioner potensielt). Der samarbeidet vi blant annet med Basecamp Explorer, et norsk firma som arbeider med bærekraftig turisme på en spennende måte.

Besøk www.nwhf.no for mer info der det også er mulig å laste ned en brosjyre om prosjektet.

Referanser

Nordic World Heritage Foundation 1999:
Sustainable Tourism and Cultural Heritage A Review of Development Assistance and Its Potential to Promote Sustainability. Tilgjengelig på:
http://www.nwhf.no/files/File/culture_fulltext.pdf

Nordic World Heritage Foundation 2004:
Cultural Heritage Management and Tourism – Models for Cooperation among Stakeholders. Tilgjengelig på:

<http://www.nwhf.no/files/File/projectreport.pdf>

Nordic World Heritage Foundation on Sustainable Tourism:
<http://www.nwhf.no/index.cfm?oa=content.display&con=140>

UNESCO 2005: *Evaluation of the project “Cultural Heritage Management and Tourism”*. Tilgjengelig på:
<http://www.nwhf.no/files/File/ProjectEvaluation.pdf>

Organisasjonspsykolog Harald Bauer Bredesen er rådgiver i Nordic World Heritage Foundation (NWHF), Oslo.

9. «Turister blant hekkende fugler – er det mulig?» Ærfuglens landskap som ny næring

Rita Johansen

Stiftelsen Vegaøyan Verdensarv

Vegaøyan ble skrevet inn på UNESCOs verdensarvliste i 2004. Forut for innskrivingen var det et aktivt lokalt engasjement. Målet for verdensarvstatusen var både å sikre områdets verdier og å utvikle ny næring med basis i verdensarven.

Vegaøyan ble skrevet inn på UNESCOs liste over verdens kultur- og naturarv som det første norske kulturlandskapsområdet. Verdensarvkomiteen sier i sin begrunnelse:

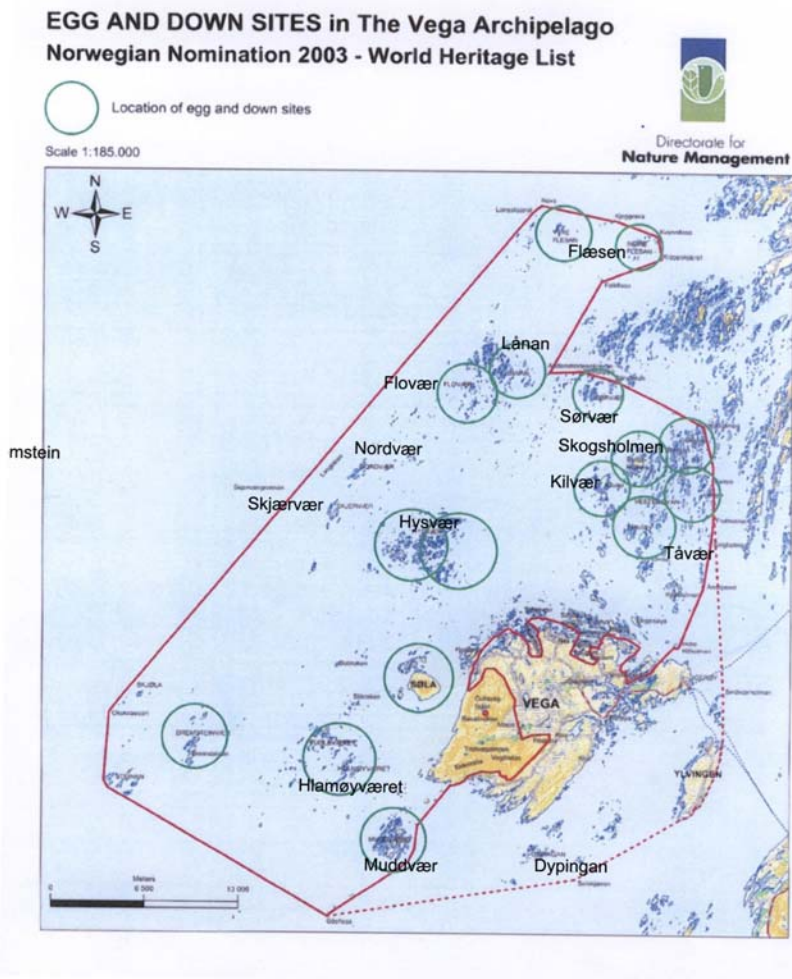
Vegaøyan viser hvordan generasjoner av fiskere og bønder gjennom de siste 1500 år har opprettholdt en bærekraftig levemåte i et værhardt område nær Polarsirkelen, basert på den nå unike tradisjonen med ærfugldriften. Statusen er også en hyllest til kvinners bidrag til dunprosessen.

Samspill menneske og natur

Duntradisjonen trekkes fram som områdets «outstanding universal value» og som det fremste eksempel på samspill mellom menneske og natur. Tradisjonen med ærfugldriften har vedvart i mer enn tusen år på Helgeland.

Kjerneområdet var Vegaøyan med 17 fredlyste egg- og dunvær. I de største dunværene hadde øyværingene mer enn 1000 fugl som de laget reir til og passet gjennom hekkesesongen. Til gjengjeld kunne de ta duna når fuglene forlot reiret. Inntekten fra salg av duna kunne være like stor som fra Lofotfisket. Rundt 1900 ble det eksportert rundt ett tonn fra Nordland. Det meste av duna kom fra Vegaøyan der mer enn 10 000 fugl ble vokter av øyværingene.

I 2006 var tolv fuglevoktere i arbeid. De hadde ca. 970 fugl på reir, noe som tilsvarer dun til 12-15 dyner. Den gamle tradisjonen er med andre ord marginalisert og det må derfor være en viktig jobb for nasjonalstaten å sikre fuglevokterne.

Vega er omgitt av 6500 øyer spredt over et område på 2000 km². Gruntvannsområdet har gitt livsgrunnlag for både mennesker og dyr i mer enn 10 000 år, men værene er nå fraflyttet. Området er et av de viktigste hekke- og myteområdene i Norden for sjøfugl. 1037 kvadratkilometer av skjærgården og deler av Vega er skrevet inn på UNESCOs liste over verdens kultur- og naturarv (innenfor den røde streken).

Om tradisjonen skal holdes oppe, kreves det at fuglevokterne tar seg fri fra jobb og bor i øyene i fra april til juli for å passe på ærfuglen. Arbeidsoppgavene varierer mellom tørking av tang til reir, lagning av reir, nye e-hus (hus for ærfugl) og vedlikehold av gamle, vokting av fuglene som ligger på reir, rensing av dun og videreforedling til dyner. En gjennomgang av arbeidet i et «ærfugl-år» viser at fuglevokterne bruker opp mot 1100 timer i sesongen.

Dette er en annen form for kulturminneforvaltning enn hva som kan dekkes av dagens ordninger. Fra lokalt hold har det derfor i en årrekke vært arbeidet hardt for å sikre tradisjonen, og dette er en av de viktigste grunnene til det lokale initiativet for å få Vegaøyan inn på UNESCOs verdensarvliste.

Mathias og Erna harper duna til ærfuglen. Foto: Hege Sætre Lind.

Det menneskeskapte landskapet

En annen stor utfordring for Norge og lokalsamfunnet er sikring av det menneskeskapte landskapet. Gjennom generasjoner har øybefolkningen båret tang på land og høy fra dyrebingene i fjøsene og lagt på det skrinne jordsmonnet. Fiskeavfall har vært brukt som gjødsel i åkrene. Gjennom årene har dette gitt dypere jordsmonn, bedre jord og mulighet for å drive slått til fôr for husdyrene. På andre øyer og områder har ulike husdyr beitet. Sammen med gjødsling fra det rike fuglelivet har Vegaøyen fått et rikt biologisk mangfold og et mangefasettert landskap.

UNESCOs verdensarvkomité fastslår da også at Vegaøyens landskap er et vitnesbyrd om mennesker som har utviklet særegne og enkle leve-

måter i et ekstremt værhardt område rett sør for Polarsirkelen. UNESCO anmoder derfor Norge om å utvikle en spesiell strategisk plan for Verdensarvområdet som kan være et bidrag til kommuneplanen for Vegaøyan. Verdensarvkomiteen er konkret i sin anmodning og ber om at planen inneholder:

- målsettinger for støtte til tradisjonelle driftsformer innen landbruket, særlig beiting med sau
- opprettholdelse av mosaikken i landskapet
- hvordan grunneierne kan bli engasjert i forvaltningen
- anbefaler at myndighetene registrerer ærfuglhusene på øyene og utarbeider en bevaringsplan for å sikre at disse enestående byggverkene blir bevart
- oppmuntrer myndighetene til å formalisere innsamlingen av tradisjonell immateriell kunnskap om tradisjoner og gjøremål på øyene for å kunne overvåke at de består

Kirsten legger høy på hesja. Vega kommune har 1300 innbyggere. Folketallet er mer enn halvert siden andre verdenskrig. Tidligere var fiskeriene viktigste næring. Nå har kommunen få fiskere, mens jordbruket er preget av unge, dyktige bønder og er blitt viktigste leveveg. Servicenæringer og reiseliv er de nye vekstnæringene. Foto: Rita Johansen.

Norges svar

Norge svarer på utfordringen fra UNESCOs verdensarvkomité gjennom forvaltningsplanen for Vegaøyan. Hovedmål for forvaltningsplanen 2004–2010 fastslår at forvaltningsplanen skal danne grunnlaget for en

positiv utvikling i verdensarvområdet som sikrer natur- og kulturlandskapsverdiene. De tradisjonelle aktivitetene skal ivaretas og videreutvikles. Grunnlaget for en positiv utvikling for lokalsamfunnet basert på bærekraftig bruk skal legges.

Videre skal Vega bygges opp som et kunnskapssenter for formidling, forvaltning og bruk av natur- og kulturlandskapet langs kysten. Planen skal motivere og ansvarliggjøre de ulike partene til å yte en innsats for å oppnå dette. Målsettingen konkretiseres gjennom tiltak på områdene beite, vegetasjon og slåttelandskap, duntradisjonen, kulturminner og bygningsvern, havmiljø, fugleliv, formidling og turisme.

De nye utfordringene

Vegaøyan er likevel en ny utfordring for kulturminneforvaltningen gjennom at dette er det første store norske kulturlandskapsområdet på verdensarvlisten, basert på et menneskeskapt landskap som i dag er fraflyttet. Kulturlandskapet har vært ute av drift gjennom flere tiår, er preget av gjengroing og ligger langt ute i havet. Jordsmonnet er skrint og ikke mulig å drive lønnsomt. Derfor kreves helt nye skjøtselsmetoder – og økonomiske ordninger som må være med basis i helt andre kriterier enn de gjeldende i norsk jordbrukspolitikk.

Det samme gjelder i forhold til fuglevokterne som må ha fri fra jobben i to måneder og en kompensasjon for tapt arbeidsinntekt. Denne typen verdier krever også at det utvikles nye og varierte formidlingsformer for et område som kan karakteriseres som «Den lukkede minneboka»: Hvordan gi landskapet mening – som scene for den immaterielle kulturarven og det lange og sammenhengende samspillet mellom menneskene og landskapet? For om du flyr inn over Vegaøyan, ser dem i fugleperspektiv, framstår de som små perler og som vakker natur. Men vi ser og forstår ikke historien til de som har bebodd Vegaøyan i mer enn 10 000 år. Vi forstår ikke hvordan landskapet har oppstått gjennom et samspill mellom mennesker, fugler, dyr og natur. Vi kan ikke vite hvordan menneskene har skapt seg et levebrød, hvordan de har levd sine liv – i et værhardt klima og en karrig natur.

Vegaøya. Foto: Ann Elin Bratset.

Ny verdensarvpolitikk

Hvordan kan vi få fortalt denne historien – til etterkommerne på Vega og resten av verden? Og ikke minst: hvordan kan vi få fortalt den slik at verdiene ikke ødelegges? Det er det som vil være det beste utgangspunktet for å få en verdiskaping med basis i våre kulturminner.

På dette feltet er det i dag behov for ny kunnskap. Derfor må det utvikles en norsk verdensarvpolitikk på tvers av fag og ulike forvaltningsnivå. Det innebærer å styrke kompetanse, kapasitet og økonomisk basis for å ta vare på området.

I formidlingen av historien må vi:

- synliggjøre den immaterielle kunnskapen hos øybefolkningen
- synliggjøre natur og kulturverdiene i verdensarvområdet
- styrke den lokale identiteten og stoltheten, og gjennom dette, oppmuntre til entreprenørskap med ny aktivitet og lokale arbeidsplasser

Vega kommune forsøker å følge opp dette gjennom målsettingen for den nye kommuneplanen, som går enda lenger enn forvaltningsplanen for området. De folkevalgte på Vega sier gjennom sin visjonen for kommunplanen:

Natur og kulturlandskapsverdiene i verdensarvområdet skal opprettholdes, videreutvikles og gjenskapes gjennom aktiv, balansert, bærekraftig bruk med basis i et levende lokalsamfunn på Vega. Vega skal være et internasjonalt ledende kunn-

skapssenter for formidling, forvaltning og bruk av natur- og kulturlandskapet langs kysten.

Samarbeidspartnere

I arbeidet har både kommune, stiftelse og næringsliv inngått samarbeid med regionale og nasjonale instanser, og med Miljøverndepartementet og Nordland fylkeskommune som viktigste samarbeidspartnere. De viktigste tiltakene er:

- ny kommuneplan, stedsutviklings- og reiselivsprosjekt
- Verdiskapingsprogrammet «Den verdifulle kystkulturen» og egen økonomisk pott for bygningsverntiltak i verdensarvområdet og i bufersonen
- sikring av kulturlandskapet gjennom jordbruksavtalen og kulturlandskapsprosjekt
- internasjonalt samarbeid med andre verdensarvområder – Höga Kusten, Sverige, Kvarken, Finland, Neringa, Litauen og Cinque Terre, Italia

Lokalt har verdensarvstatusen gitt optimisme og aktivitet. Det er etablert et lokalt næringssselskap med ca. 45 deltakere. Innen overnatting er det 10–12 nyetableringer og flere nye opplevelses- og aktivitetstilbud i gang. Disse går direkte opp mot verdensarvverdiene. Spesielt bør nevnes Utværet Lånan AS der grunneierne og deres barn i det største dunværet i Vegaøyen har gått sammen og etablert et aksjeselskap og ansatt daglig leder for virksomheten. Målsettingen er todelt: å ta vare på verdiene og skape ny næringsvirksomhet med basis i verdensarven og duntradisjonen. Andre viktige tiltak er båtrute ut i verdensarvområdet, høgskolestudier innen bygningsvern, autoriserte verdensarvguidere og småskala matproduksjon som er igangsatt og under utredning.

Den største satsningen skjer i forhold til Verdensarvporten, verdensarvsenteret som skal fungere som en åpen dør til verdensarvområdets natur og kultur.

Senteret skal lokaliseres på den gamle Coop-eiendommen i fiskerihavna på Nes. Der skal det bli «verdensarvskole» for barn og unge, utstillinger og informasjon om verdier og ferdselsregler, kafé og felles kontorlokaler for stiftelse, Statens Naturoppsyn, Helgeland Museum og næringssselskap. Prosjektet er delt opp i trinnvis utbygging og viktige deler av anlegget er allerede fullfinansiert fra lokalt og regionalt nivå. Til sommeren 2007 skal både foreløpige utstillingslokaler, spisested og kontorer være på plass. Nasjonale myndigheter er invitert til å bidra til utbyggingen av selve senteret med kystkulturskole og informasjons- og museumslokaler.

Turister blant ærfuglene?

Lokalt er det etablert et Team Verdensarv for å koordinere arbeidet der Stiftelsen Vegaøyan Verdensarv, Vega kommune og Vega Næringsselskap samarbeider. Stiftelsen Vegaøyan Verdensarv har også etablert samarbeid med 18 lokale og regionale lag og foreninger i et eget samarbeidsråd.

Våre viktigste utfordringer i et verdiskapingsperspektiv er:

- styre ferdsel og informere om ferdselsregler i oppbyggingen av lokal geoturisme
- jobbe for å beholde det lokale engasjementet og forståelsen for å ta vare på verdiene
- utvikle lokal innovasjon og entreprenørskap
- utvikle nasjonal verdensarvpolitikk for kulturlandskap, duntradisjon og natur/kultur-formidling

«Vern gjennom bruk» er et Vegaskapt begrep som lokalt ble brukt lenge før Vegaøyan ble skrevet inn på UNESCOs liste over verdens kultur- og naturarv. Men det symboliserer godt det fokus som har vært for det lokale arbeidet på Vega: bruken har skapt verdiene som ga området en plass på Norges tentative liste. En bærekraftig bruk er også det som i framtiden kan sikre fortsatt plass på verdensarvlisten.

Ærfugl og e-hus. Foto: Lars Løfaldli.

For mer om Vega, se <http://www.verdensarvvega.no>

Rita Johansen er daglig leder av Stiftelsen Vegaøyan Verdensarv.

10. Økonomisk verdiskaping og Røros

Karin Ibenholt
Econ Pöyry

Econ Pöyry og NIKU gjennomfører et felles forskningsprosjekt, «Kulturarv og verdiskaping, økonomiske virkninger av kulturarven på Røros». Prosjektet har til hensikt å beregne de økonomiske effektene av kulturminnet Røros og verdensarvstatusen til bergstaden, og i tillegg studere hvordan disse verdiene forvaltes lokalt. Prosjektet, som finansieres av Norges Forskningsråd, skal ferdigstilles i løpet av 2007.

Prosjektets mål er å:

- beregne de økonomiske effektene som Røros har hatt og har av kulturminnene, og av at Røros er verdensarv, herunder
 - belyse de direkte og indirekte økonomiske verdiene
 - belyse hvordan reguleringen og håndteringen av kulturminnene påvirker den økonomiske verdien
- vurdere hva kulturminnene betyr for stedets og innbyggernes identitet
- belyse hvordan den innebygde konflikten mellom vern og bruk håndteres

Røros ble valgt som case ettersom dette er et sted som allerede er godt dokumentert og studert, og at det dermed finnes mye grunnlagsmateriale som vår studie kan bruke. Videre er Røros vel avgrenset både størrelsesmessig og geografisk, og vi antar at det skal være mulig å isolere kulturminnenes effekt fra andre faktorer. Vi fryktet imidlertid å møte en lokal prosjekttretthet og at man lokalt ikke ønsket ytterligere en ny studie av samfunnet. Vår innfallsvinkel representerer noe nytt som lokalsamfunnet kan ha konkret nytte av, og prosjektet har så langt blitt godt mottatt lokalt.

Forskningsprosjektet består av syv delprosjekter som det kort gjøres rede for i dette kapitlet:

1. Kartlegging av Røros og forvaltningsregimet
2. Teoretisk fundament
3. Verdier generert for næringslivet
4. Verdier generert for innbyggere: mobilitet og identitet
5. Motstridende interesser
6. Sammenstilling av delprosjektene
7. Scenarier for Røros

Kartlegging av Røros

I delprosjektet kartlegging av Røros og forvaltningsregimet, som NIKU har hatt hovedansvar for, beskrives kulturminneforvaltnings- og planhistorien på Røros. Resultatet av delprosjektet danner en form for baseline for hele prosjektet, hvor blant annet følgende spørsmål blir besvart:

- Hva er kulturminnet Røros?
- Hvilke føringer er lagt for utvikling? Eksempler på viktige milepæler og føringer er arkitekturvernåret i 1975, statusen som verdensarv fra 1980, desentralisering av forvaltningen fra 1990, etablering av strategien «vern gjennom bruk» i 2000.
- Dialog og konfliktlinjer – hvordan har ulike aktører kommunisert?
- Hvordan har forholdet mellom vern og utvikling utviklet seg?
- Hvilke utfordringer har Røros mht verdiskaping ut fra de føringene som er gitt gjennom vern og planlegging?
- Delprosjektet er dokumentert i Andersen og Brønne (2006).

Teoretisk fundament

Verdien av kulturminner kan beregnes ut fra minst to forskjellige angrepsmåter. Den ene er å beregne den samfunnsøkonomiske verdien, mens den andre ser på den mer snevre økonomiske verdien. Den samfunnsøkonomiske verdien fanger opp estetiske, sosiale, historiske og kulturelle verdier og kan deles opp i forskjellige kategorier, som egen-, bruks-, opplevels- og erfaringsverdi. Verdien kan beregnes ved hjelp av studier som avdekker befolkningens betalingsvillighet, ekspertvurdering, mv. (se også Navruds kapittel i denne rapporten).

I vår analyse er vi imidlertid opptatt av den økonomiske verdien, og kulturminner som grunnlag for næringsvirksomhet, dvs. at vi ser på størrelser som er mer direkte målbare enn den samfunnsøkonomiske verdien. Det er en økende tro på at satsing på kultur og kulturminner kan bidra til å stimulere næringsliv og sysselsetting i lokalsamfunn og regioner. Antatte positive økonomiske effekter av å satse på kultur og kulturminner brukes ofte som et argument for å bruke offentlige midler til dette.

Den økonomiske verdien av en satsning på kulturminner kan deles opp i direkte og indirekte inntekter og effekter. Direkte effekter er:

- Inntekter fra varer og tjenester som selges til andre enn lokalbefolkningen, dvs. selges enten til tilreisende eller eksporteres
- Dette gir direkte sysselsetting og verdiskaping i lokalsamfunnet

De indirekte effektene består av:

- Kryssløpseffekter grunnet lokale underleveranser til den «direkte» produksjonen av varer og tjenester
- Inntektseffekter ettersom den direkte effekten gir økte lokale inntekter som bl.a. brukes lokalt
- Akselerasjon, dvs. de inntekter som genereres i en eventuell investeringsfase
- Avledede effekter, dvs. at kulturminnene kan generere festivaler og andre arrangement. For Røros er det også aktuelt å trekke inn de håndverkere som har fått opplæring i tradisjonelle teknikker og som selger sine tjenester til andre steder
- Tiltrekkingseffekter, dvs. at stedet blir et mer attraktivt sted å bo

Man må imidlertid også ta hensyn til hvorvidt det faktisk finnes ledige ressurser i lokalsamfunnet som kan brukes i satsingen. Hvis ikke vil den nye virksomhetene som etableres bare medføre en omfordeling av tilgjengelige ressurser og dermed fortrenge annen virksomhet.

Det er også viktig å være klar over at de ovenfor beskrevne effektene inntreffer ved ethvert prosjekt hvor midler investeres, enten det er investering i kulturminner, i ordinær kommunal tjenesteproduksjon eller i en privat bedrift. Man bør derfor ikke uten videre bruke disse anslagene av effekter på lokal økonomi som indikatorer for effekter av kulturminner på lokaløkonomien, ettersom lignende effekter vil kunne oppnås også i andre prosjekter. Bare dersom kulturminneprosjekter har større lokale ringvirkninger enn andre prosjekter, gjennom høyere andel lokalt produserte innsatsvarer eller gjennom å være mer arbeidsintensivt, bør dette «godskrives» kulturminneprosjektet.

Det er også viktig å huske at kulturminne- og andre investeringsprosjekter kan påføre lokalsamfunnet *kostnader*. Flere tilreisende kan for eksempel innebære økt slitasje på kulturminnet og kreve økte investeringer i infrastruktur.

Drøftingen av det teoretiske fundamentet og økonomiske effekter av å satse på kulturminner er dokumentert i Bowitz og Ibenholt (2006a). For en kortversjon vises til Bowitz og Ibenholt (2006b)

Verdier generert for næringslivet

I dette delprosjektet har vi som mål å identifisere og kvantifisere de direkte verdier som genereres i næringslivet og som er knyttet til kulturminner. De sektorer som blir analysert er:

- Reiseliv: turistundersøkelse
- Industri: intervjuer
- Historisk/antikvarisk bygningsbevaring: intervjuer

- Handel, kunst og håndverk: intervjuer

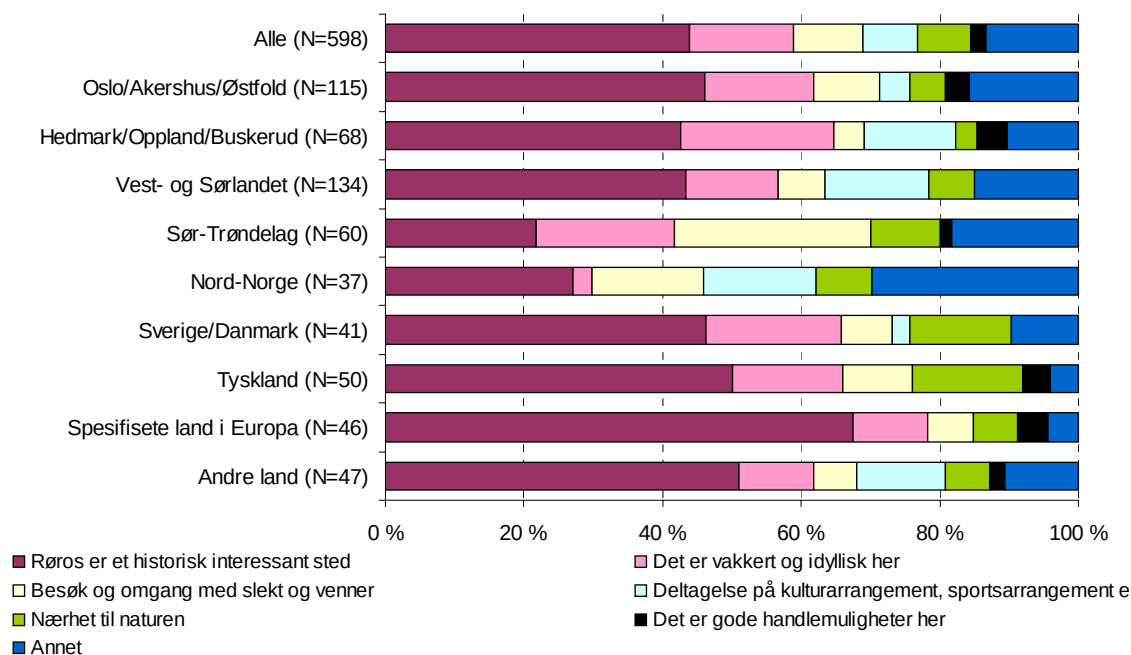
Dette prosjektet pågår fortsatt, og den avsluttende datainnsamlingen gjøres sommeren 2007. Datainnsamlingen består av en turistundersøkelse og dybdeintervjuer med et utvalg virksomheter.

For bedriftene viser de foreløpige resultatene på at disse har en positiv, men lavere driftsmargin enn gjennomsnittet for Norge totalt. Det er imidlertid store variasjoner mellom bedriftene i vårt utvalg, og hotell- og restaurantvirksomhetene gjorde det i snitt bedre enn landsgjennomsnittet i 2005. Disse virksomhetene har også en forholdsvis høy andel av lokalt kjøpte innsatsvarer.

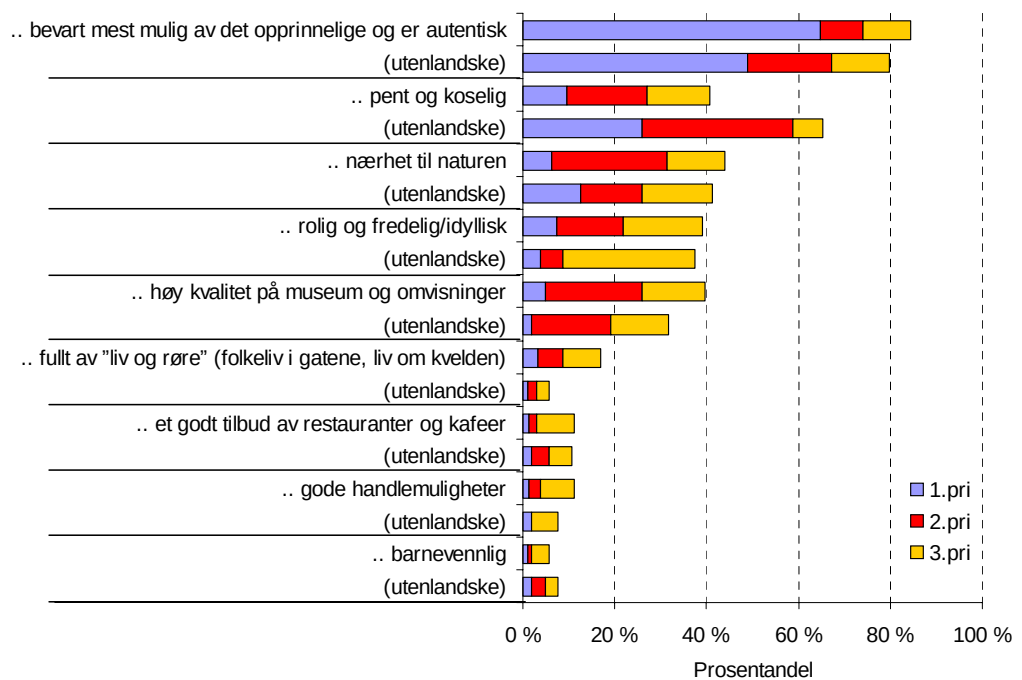
Virksomhetene ble i intervjuene bedt om å oppgi verdien av å være lokalisert på Røros. Blant de positive verdiene nevnes turistene, historien, verdensarven, det fysiske miljøet, eksotisk sted, kvalitet og klimaet. Blant de negative verdiene knyttet til lokaliseringen hører transportbehovet og avstand til mer sentrale markeder, sesongavhengighet og byggerestriksjoner grunnet vernehensyn. Alle virksomheter oppgir imidlertid at fordelene med å være på Røros er viktigere enn ulempene.

I turistundersøkelsen ble 500 turister spurt sommeren 2006 om reise-måte, motiver for å reise til Røros, med videre. Undersøkelsen vil bli videreført sommeren 2007 med minst 500 turister. Figurene nedenfor oppsummerer noen av svarene fra undersøkelsen sommeren 2006.

Den viktigste grunnen til at folk ferierer på Røros er at det er et historisk interessant sted, og som ventet er dette viktigere jo lenger man har reist for å komme til Røros. For turister fra Sør-Trøndelag, dvs. egen region, teller, ikke uventet, besøk og omgang med slekt og venner tyngst.

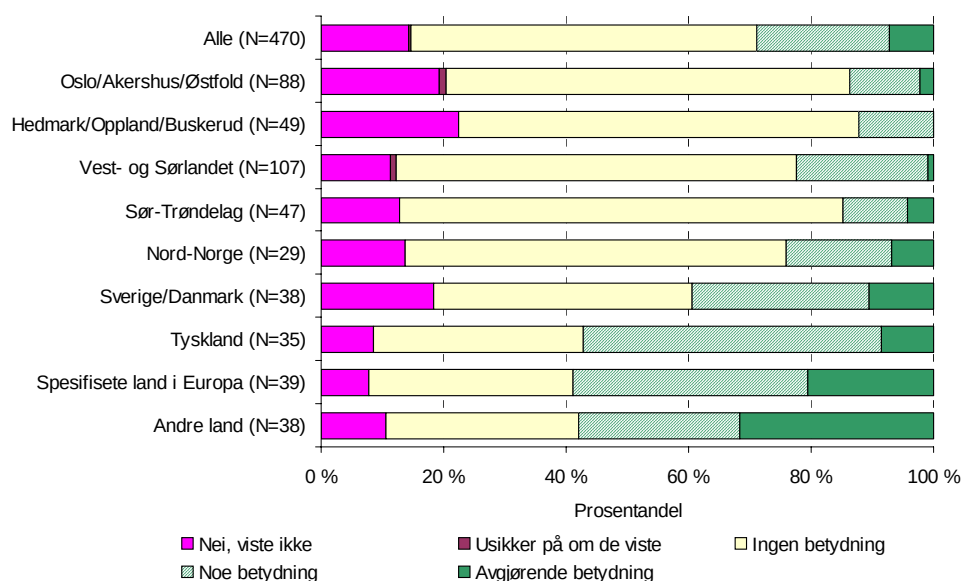

Figur 1. Hva er den viktigste grunnen til at du er på ferie på Røros? Turistundersøkelsen 2006

Figur 2: Hva er viktigst ved måten Røros fremstår på for deg? Turistundersøkelsen 2006.

For alle turister er det viktigst at Røros har bevart mest mulig av det opprinnelige og er autentisk. Samtidig ser det ut til at for utenlandske turister er det vel så viktig at Røros er pent og koselig. Denne forskjellen mellom norske og utenlandske turister kan eventuelt forklares med at nordmenn i større grad kjenner historien til Røros, og vet at den ikke var «pen og koselig». Det er få turister som synes at tilbudet av uteliv og handlemuligheter er viktig.

Figur 3: Hva betydde det at Røros er et verdensarvsted for din beslutning om å reise hit? Turistundersøkelsen 2006.

Når det gjelder beslutningen om å reise til Røros, og hvorvidt status som verdensarv hadde noen betydning, så har dette i prinsippet ingen betydning for norske turister. Forklaringen til dette er sannsynligvis at Røros er godt kjent blant nordmenn uansett denne statusen. Jo lenger turistene har reist for å komme til Røros, dess viktigere har verdensarvstatusen vært.

Verdier generert for innbyggere: mobilitet og identitet

I dette delprosjektet skal vi se på hvordan rørosingene verdsetter den identiteten eller tilhørigheten som kulturminnene gir. Prosjektet omfatter en analyse av motiver for å flytte inn i eller ut av regionen, og hvorvidt kulturminnene påvirker en eventuell beslutning om å flytte ut fra eller til Røros. Prosjektet består av to spørreundersøkelser:

- Blant innbyggere i typisk flyttealder (15–30 år)
 - Gjennomføres blant elever på Røros videregående i september 2007
- Blant innbyggere som har flyttet til Røros i løpet av de tre siste årene
 - Gjennomføres juni 2007, per telefon

Motstridende interesser

Dette delprosjektet har NIKU ansvar for, og det blir presentert av Guttormsen og Fageraas (se kapittel 12).

Sammenstilling av delprosjektene

I dette delprosjektet vil vi gjøre en kvalitativ og kvantitativ sammenstilling av resultatene i de foregående delprosjektene, med den hensikten å få en helhetlig vurdering av verdiskapingen knyttet til kulturminnene. Et viktig aspekt i denne vurderingen er overføringsverdi for andre steder, dvs. hva andre eventuelt kan lære av Røros. Prosjektet vil bli gjennomført i 3. kvartal 2007.

Scenarier for Røros

Hvordan kan resultatene fra våre delprosjekt, og den sammenfattende analysen, brukes lokalt til å vurdere hvordan man ønsker å utvikle samfunnet videre?

Her er det sikkert mange ulike syn, og vi vil derfor invitere ulike interesserter på Røros samt andre offentlige myndigheter til en scenario-

prosess. Denne innledes med at vi oppsummerer de viktigste funnene i prosjektet. Deretter vil vi gjennomføre en prosess, der deltakerne innenfor en strukturert ramme diskuterer hvilke drivkrefter man tror vil bli de viktigste for utviklingen av Røros og for kulturminnefeltet framover, hvilke områder hvor usikkerheten synes størst, samt på hvilke områder politiske valg spiller en stor rolle. Deltakerne vil få anledning til å diskutere, og delta i en prosess som har som mål å gi en felles forståelse, eller endog enighet, om hvordan kulturminnene kan eller bør forvaltes.

Prosjektet vil ende opp i en rapport som beskriver tre mulige scenarioer for utviklingen av kulturminnene og den lokale økonomien på Røros. I denne forbindelse er det viktig å presisere at et scenario *ikke er noen prognose* for hvordan vi tror utviklingen kommer til å se ut. Et scenario trenger heller ikke være en beskrivelse av en spesielt ønsket utvikling. Hensikten med et scenario er å synliggjøre tendenser og sannsynlige konsekvenser av ulike valg og trender. For eksempel vil scenarioer som provoserer til debatt, kunne være svært nyttige i å fremme en konstruktiv utviklingsprosess og nye erkjennelser på Røros og i andre lokalsamfunn hvor kulturminner spiller en rolle.

Her er *prosessen* kanskje det aller viktigste, ved at deltakerne kan møtes på «nøytral grunn» og diskutere hva som er de viktigste drivkreftene for utviklingen av Røros, hvilke kan vi gjøre noe med og hvordan skal vi velge hva vi skal gjøre?

Scenarioprosessen vil bli gjennomført i 4. kvartal 2007.

Konklusjon

Foreløpig har prosjektet ikke kommet så langt at det er naturlig å trekke noen klare konklusjoner. Det vi kan si så langt er at verdensarvstatusen har betydning for å tiltrekke seg utenlandske turister, mens norske turister sannsynligvis vil komme uansett. Bedriftene legger lokalisering på Røros flere positive enn negative verdier. En viktig positiv verdi er at Røros forbindes med kvalitet. Samtidig ser vi at det er konflikter mellom vern og økt utnyttelse av kulturminnene på Røros. Det er ikke usannsynlig at disse konfliktene bidrar til at ikke hele potensialet for økt verdiskaping, gitt dagens vern, blir utløst.

Referanser

Andersen, Sidsel og Jon Brønne 2006:
Kulturminneforvaltnings- og planhisto-
rien på Røros. Et grunnlagsstudium til
forskerprosjektet «Kulturarv og verdi-
skapning. Økonomiske virkninger av kul-
turarven på Røros». NIKU, Oslo. Til-
gjengelig på: www.niku.no

Bowitz, Einar og Karin Ibenholt 2006a:
Economic Impacts of cultural heritage
– research and perspectives. Working
Paper 2006–003, ECON Analyse, Oslo.
Bowitz, Einar og Karin Ibenholt 2006b:
Kulturminner og økonomisk verdiska-
ping: Overdrevne forventninger? *For-*
tidsvern (4): 22–23

Karin Ibenholt er økonom og jobber i Econ Pöyry. Econ Pöyry er et in-
ternasjonalt analyse- og rådgivningsselskap som jobber i skjæringspunk-
tet mellom marked og politikk.

11. Vår attraktive fortid? Om kulturminnevern og reiseliv på Røros

John A. Bryde
Rørosmuseet

Denne artikkelen omhandler noen forhold mellom kulturminner, kulturminnevern og reiseliv på Røros.

Røros har både en lang reiselivshistorie og en lang vernehistorie. Bergstaden ble innskrevet på UNESCOs verdensarvliste allerede i 1980. Vi må forvente at Røros er et godt eksempel på hvordan kulturminner og reiseliv kan samvirke til felles beste. Er det virkelig slik? På 1980-tallet hadde hotellene på Røros et økende engasjement for Røros som et kulturhistorisk reisemål. Etter 2000 har hotellene for en stor del gått bort fra at det er kulturminnene som er opplevelsesproduktet. Nå er de på mange måter et biprodukt, og de kan eventuelt være et innslag eller utgjøre en artig ramme omkring annen moro.

Artikkelen er basert på markedsmateriell fra reiselivet på Røros, avisartikler og forfatterens observasjoner i løpet av de siste 20 årene. I denne perioden har jeg hatt litt ulikt ståsted og min forståelse er selvsagt farget av de ståstedene jeg har hatt.

Kulturminnebergstaden i et kulturlandskap

Etter funn av kobbermalm, ble Bergstaden grunnlagt i 1644. Mye av den opprinnelige byplanen er fortsatt bevart, og Bergstaden er et bysamfunn med gårdsstruktur og trehusbebyggelse. Med en beliggenhet i innlandet 650 meter over havet har Røros en lang vinter og byen er også et vitnesbyrd om gruvesamfunnets tilpasninger til et krevende klima.

Riksantikvaren gjennomførte de første fredninger av bygninger på Røros allerede i 1923. Det har blitt gjennomført flere fredninger senere, og Røros består i dag av Norges største samling av fredete bygg på ett sted. Røros er imidlertid ikke et enkeltstående kulturminne, men en sammenstilling av bygninger i en bergstad som, sammen med teknisk-industrielle minner og spor av menneskers liv og virke i et større kulturlandskap, utgjør en helhet.

UNESCO gjennomførte de første innskrivninger på listen over verdens natur- og kulturarv i 1978. To år senere, i 1980, ble Røros innskrevet på listen. På det tidspunktet besto verdensarvlisten av 110 steder. Etter inn-

skrivningen i 2007, er det 851 steder i verden som er vurdert til å ha enestående universell verdi og som har fått en plass på UNESCOs liste.

Tanker og holdninger om hva som er verdensarv, hvorfor og hva det innebærer har endret seg siden Røros ble innskrevet for 27 år siden – både i UNESCO, i Norge og på Røros.

Røros og reiselivet

På 1800-tallet ble Røros hyppig omtalt i reiselitteraturen og man har over flere generasjoner vært vant til turister. I 1899 kan man lese følgende i en av lokalavisene:

Er det stille for øvrig paa Røros i sommertiden, er der i sammenligning med tidligere aar derimod en betydelig tiltagende turisttrafikk. ... I det hele taget lader det til, at de reisende trives udmærket. Mange standser her paa uge, og maanedsvis. (Fjeld-Ljom, 18. august 1899)

Sleggveien på Røros på 1950-tallet. Foto: Rørosmuseets arkiv.

Senere ble Røros hos mange kjent gjennom Harald Sohlbergs malerier, men ikke minst forfatteren Johan Falkberget (1879–1967) gjorde Røros kjent langt ut over Norges grenser. Mange ville etter hvert besøke Røros og det miljøet Falkberget beskrev. En øket tilstrømming førte også til en utbygging av overnattingskapasiteten og et aktivt reiselivsmiljø. Røros Turisthotell ble grunnlagt i 1951 og var sammen med Bergstadens Turisthotell en drivkraft i etterkrigstidens reiseliv på Røros.

Vi vet ikke hvor mange som besøker Røros hvert år. Den tradisjonsrike Rørosmartnan alene tiltrekker seg i løpet av en knapp vinteruke om lag 70–80 000 besøkende. Det samlede antall gjestedøgn ved hotellene i

Bergstaden er nå på om lag 110 000. Både Røros og nabokommunene hører til noen av landets største hyttekommuner. Medregnet de besøkende til hyttene i Bergstadens omland, ble det midt på 1990-tallet gjort utvalgte tellinger som anslo at det årlige besøket var på over 700 000 personer.

1980 – Røros innskrives som verdensarv

Vi skal etter hvert se litt på hvordan forholdet mellom kulturminner og reiseliv har endret seg fra Røros ble innskrevet på UNESCOs verdensarvliste i 1980. Selve listen var da bare to år gammel og begrepet verdensarv var lite kjent. Det var knapt noe lokalt engasjement rundt innskrivingen. Flere rørosinger har senere uttrykt det som skjedde i 1980 omtrent slik: «Vi våknet opp en morgen og kunne lese i avisen at vi var blitt verdensarv». I realiteten var det nok noe annerledes, men utsagnet uttrykker noe av følelsen av manglende lokal medvirkning og engasjement. Antakelig var det ingen lokalt som den gangen hadde noen anelse om hva innskrivingen kunne innebære. Det var kanskje derfor mange hadde en litt distansert holdning til det hele. I lokalavisen Arbeidets Rett ble nyheten om en mulig innskriving i desember 1979 omtalt med følgende overskrift: «*Blir Bergstaden et av verdens underverker?*».

På politisk og kommunalt hold var nok holdningene delte, mange var skeptiske og engstelige for at innskrivingen på verdensarvlisten ville føre til enda flere restriksjoner i utviklingen av Røros. Også mange privatpersoner og gårdeiere delte nok den engstelsen.

Fra reiselivshold var holdningen langt mer positiv, men man var usikre på det potensialet som kunne ligge i innskrivingen. Begrepet UNESCOs verdensarv var lite kjent. Begrepet verdenskulturminne ble mye brukt og hørtes flott ut, men reiselivsmarkedet visste i liten grad hva dette var. I reiselivsbrosjyrene ble verdien forsøkt understreket ved at man beskrev at Røros hadde havnet i selskap med pyramidene i Egypt og Galapagosøyene.

Fra lokalt museumshold, som også den gangen var sterkt engasjert i kulturminnevern, var man naturlig nok positiv. På den annen side var det tidlig en engstelse for at det skulle føre til en for stor tilstrømming av turister. Man var også nokså usikre på hvilken kraft verdensarvinnskrivingen ville ha når det kom til spørsmålet om praktisk vern.

Vi kan si at noen voldsom oppmerksomhet fikk ikke innskrivingen i 1980, snarere en avventende holdning. Etter to år ble det slått opp en beskjeden bronseplakat på 40 x 60 cm på Hyttstuggu på Malmplassen som fortalte at Røros var innskrevet på UNESCOs liste. Først i 2003 kom det opp et nytt skilt ved hovedveien inn til Bergstaden som fortalte at Røros var et verdensarvsted.

Reiselivet 1980–2000 – tuftet på kulturminner og kulturhistorie

Med sin lange vernehistorie og senere innskriving på UNESCOs verdensarvliste, sammen med et aktivt reiseliv, kan Røros antas å ha kommet svært langt i kulturminnebasert verdiskaping i reiselivet. Fra mange hold forventes det at Røros er et godt eksempel på hvordan kulturminner og reiseliv kan samvirke til felles beste. Produkter knyttet til kulturminnene må være det opplagte reiselivsproduktet som tilbys gjestene.

It is thus preferable to analyse a community where the cultural heritage is the only attraction and more or less the only reason why tourists visit the place. Røros is such a place. (Bowitz og Ibenholt 2006)

Ut over på 1980-tallet og i 15–20 år framover hadde hotellene på Røros et økende engasjement for Røros som et kulturhistorisk reisemål. Hotell Røros og hotelldirektør Knut Strøm engasjerte seg i denne perioden sterkt i museums- og kulturminnearbeidet og ble en sentral pådriver i etableringen av det nye Rørosmuseet på Malmplassen.

Hotellene på Røros var eid av lokal kapital og hadde etter hvert relativt store markedsbudsjetter. Gradvis økte hotellene sin innsats i reiselivslaget og dannet et felles lokalt destinasjonsapparat. Markedsføringen var i denne perioden i liten grad orientert om hotellene, men om reisemålet Røros. Det var kulturarven, og praktisk talt bare kulturarven, som ble markedsført som det attraktive ved Røros. Mot slutten av perioden begynte Røros å markedsføre seg i gruppemarkedet i Oslo, Bergen og Stavanger. Etter hvert ble det utviklet stadig flere aktiviteter og «opplevelsespakker» som baserte seg på Røros sine kulturminner og de kulturhistoriske verdiene.

I 1989 ble Røros Reiselivslag interkommunalt, i det medlemmer og aktivitetene fra da av omfattet de tre kommunene Os, Røros og Holtålen. Bakgrunnen var alle kulturminnene etter Røros Kobbserveks store geografiske virkeområde som dannet et naturlig kulturhistorisk fellesskap for reiselivet. Det nye interkommunale reiselivslaget er et resultat av en erkjennelse av at reiselivet i Rørostraktene skal være kulturhistorisk basert og sammen med kulturminnene danne kjernen i profileringen av reisemålet.

Samme året blir en ny reiselivsstrategi fastlagt av regjeringen, der Røros blir utpekt som en «internasjonal attraksjon». Røros skal sammen med fem andre steder utgjøre en spydspiss i markedsføringen av Norge internasjonalt. Røros Reiselivslag satte straks i gang et større strategisk planarbeid med navnet «Oppfølgingsprogram – Røros som en internasjonal attraksjon.» Arbeidet fikk bred deltakelse fra politikere, kommunal administrasjon, kultur- og kulturminnesida og reiselivet. Det endelige programmet inneholdt 51 prosjekter og tiltak.

Oppfølgingsprogrammet for Røros som en internasjonal attraksjon var egentlig et program initiert av reiselivet. Av de 51 tiltakene som ble fore-

slått fikk imidlertid «Sikring og istandsetting av Røros» (som kulturminne) aller høyest prioritet.

I hele denne perioden har også Røros Museums- og historielag og senere Stiftelsen Rørosmuseet en representant i Røros Reiselivslags styre. Hotellsjef Tor Robin Skaugs utsagn fra 1992 illustrerer noe av holdningen: «Hotellet er ingenting, det er kun Røros som er noe. Uten kulturen på Røros, ikke noe hotell, så enkelt er det.» Så sent som ved jubileet til Røros Turisthotell i 2001 står det følgende i jubileumsberetningen under kapitlet om aktiviteter:

Røros er en tidligere gruveby med sjel og atmosfære. Den karakteristiske trehusbebyggelsen, historien og miljøet har en egenart en ikke finner andre steder. (Strøm, Gullikstad og Sundt 2001)

Deretter følger en oversikt over aktiviteter hotellet tilbyr gjestene. De seks første aktivitetene som tilbys på listen er knyttet til formidling av kulturhistorie og kulturminner. I de beste årene i denne perioden har Røros-hotellene en beleggsprosent på ca. 80 prosent, langt over landsgjennomsnittet på ca. 50.

Turist-sprengt Røros?

I juli 1989 har en lokalavis et hovedoppslag med overskriften «Turist-sprengt Røros» (Arbeidets Rett, 24. juli 1989). Da hadde besøket, slik det ble registrert på turistkontoret, økt med 17 % sammenliknet med året før. I perioden 1986 til 1996 ble antallet besøkende på Røros Turistkontor nær tredoblet. I stor utstrekning reflekterte dette økningen i besøket til Bergstaden. Ikke alle var like begeistret.

Reiselivet ønsket etter hvert sterkere å fremme det at Røros var et verdensarvsted i markedsføringen av Røros. Dette møtte motstand fra kulturvernhold, særlig fra Rørosmuseet. Det ble framhevet at når man var blitt et verdensarvsted, var det viktigste å understreke vern og ikke turisme.

Markedsføringen av verdensarven ble sett på som en uheldig kommersialisering av kulturminnene, og verdensarven ble delvis sett på som et tveegget sverd. Med det økte besøket til Røros ble det reist spørsmål ved Røros sin bæreevne når det gjaldt turisme. Kulturvernssiden på Røros fryktet at verdensarven etter hvert kunne føre til masseturisme, slitasje og forbruk av kulturminner. Da reiselivet framla Oppfølgingsprogrammet for Røros som en internasjonal attraksjon i 1989, understreket museumsbestyreren at sikring og pleie av kulturminnene med alle kostnader måtte gjennomføres først, før reiselivet begynte noen form for storstilt markedsføring. Da det nye museumsbygget sto ferdig i 1988, framhevet museumsledelsen at det først og fremst skulle være et museum for lokalbefolkningen. Men, interessen var langt større enn det, og museumsbesøket har hvert år i årene som fulgte vært ca. 25 ganger Bergstadens befolkning.

Røros fikk sin første byantikvar, senere kulturminneforvalter i 1988, men også Rørosmuseet var en svært sentral aktør i kulturminnevernet. I forhold til utviklingen i reiselivet var kulturminnevernet og museet kritisk.

2000–2007 – Hotellene på Røros orienterer seg vekk fra kulturminnene

I løpet av noen år har holdningen hos hotellene på Røros endret seg radikalt. I løpet av en fem-seks-års periode har hotellene gått bort fra at det er kulturminnene som skaper profilen og at det er kulturminnene som er opplevelsesproduktet; til at kulturminner på mange måter er et biprodukt, og eventuelt kan være et innslag eller utgjøre en artig ramme omkring annen moro.

Holdningsendringen illustreres ved et utsagn fra hotellsjef Stig Høsøien fra Rica Bergstadens Hotell på et folkemøte i mai 2003. Han uttalte da at man måtte glemme gamle hus i turistsatsingen. «Folk vil ikke lenger ha gamle hus og tradisjoner når de kommer til Røros», sa han (Arbeidets Rett, 12. mai 2003). To dager senere kunne lokalavisen fortelle at direktør Carstens ved Quality Hotel & Resort Røros støtter uttalelsene fra hotellsjef Høsøien. I avisen står det å lese at «Øivind Carstens mener Stig Høsøien har et poeng når han vil satse mer på turister som bryr seg døytten om gammel trehusbebyggelse.» Litt senere i artikkelen sier han: «... ei kundegruppe vi kunne tenkt oss en større del av, er tut-og-kjør gruppa som ikke bryr seg om Bergstaden ...» (Arbeidets Rett, 14. mai 2003). Uttalelser av denne typen var utenkelig fra hotellenes side 10 år tidligere.

De nye trekkene kommer klart til uttrykk i hotellenes markedsmateriell. I april 2007 er aktivitetstilbudet som er slått opp på oppslagstavla på Quality Hotel & Resort Røros et bilde av en snøskuter i luftig svev og med overskriften «Aktiviteter for enhver smak».

Choice in Norden 2007

Aktiviteter for enhver smak

Aktiviteten er ofte den ekstra ingrediensen som løfter et arrangement fra bra, – til fantastisk. Vi tilbyr hundespannkjøring sommer og vinter, snøskuterkjøring, kanefart, klatrevegg og turer med mountainbike. Kanskje en historisk omvisning i Olavsgruva, Smelthytta, Røros Kirke eller Bergstadvandring frister mer? Som du ser er valgmulighetene mange, og vi strekker oss selv sagt langt hvis du har spesielle ønsker. **Quality Resort – noe å glede seg til!**

QUALITY HOTEL & RESORT RØROS | An-Magritts vei | 7374 Røros | 72 40 80 00 | qr.roros@choice.no | qualityresort.no

Choice Hotels Scandinavia har mer enn 150 hoteller i Norden | choicehotels.no | CHOICE HOTELS SCANDINAVIA

Faksimile av brosjyre for Quality Hotel & Resort Røros.

I tillegg til konferansepakken tilbyr vi et stort utvalg av aktiviteter. Vi anbefaler:

Klatring

Dyktige klatreinstruktører tar deg med til toppen. Avslutt aktiviteten med en villmarksmiddag i Gamma.

Hundekjøring

Hundefører Ketil Reitan er vår faste samarbeidspartner. Han hadde en sentral rolle i TV serien «Et iskaldt kappløp». Ketil og hundene hans tar deg med på en uforglemmelig tur innover flotte seterveier. Turen kan avsluttes med en velsmakende og stemningsfull middag i lavvoen, tilberedt på stedet av hotellets kokk.

Konferanse uten grenser

Matkurs

De dyktige kokkene våre holder ulike matkurs i Gamma. Her kan du lære både røyking/graving av kjøtt eller fisk, og du kan legge din egen rakfisk! Du får testet ut ferdighetene dine, og sammen med resten av deltagerne lager du et måltid du vil minnes. Matkurset kan kombineres med vinsmaking.

Konferansepakken vår inkluderer:

- Vår konferansevert bistår dere under hele konferansen
- Overnatting i komfortable rom
- Næringsrik, sunn og variert frokost
- Velsmakende lunsj
- Kjøkkensjefens treretters anbefaling til middag
- Møterom og standard teknisk utstyr
- Kaffepause med pausemat

Quality Hotel & Resort Røros
– hotellet for alle anledninger!

QUALITY HOTEL & RESORT RØROS
Tel.: (+47) 72 40 80 00
E-mail: sales.qr.roros@choice.no
www.choicehotels.no/hotels/no045

Faksimile av brosjyre for Quality Hotel & Resort Røros.

En annen brosjyre fra 2007 fra det samme hotellet presenterer en konferansepakke med et stort utvalg av aktiviteter. Brosjyren er på to sider, og hovedbildet viser en mann på vei opp en klatrevegg. Aktivitetene hotellet anbefaler er klatring, hundekjøring og matkurs. Kulturminner eller det kulturhistoriske Røros nevnes ikke i brosjyren. Tar man bort hotellets navn er det umulig å vite hvilket reisemål den besøkende skal reise til.

En tilsvarende brosjyre på fire sider med tittelen «Opplev høsten på Røros» har ikke et eneste bilde som viser Røros. Også i høstbrosjyren fristes det med snøskuter. Det tilbys også hundespann og mountainbike, kanefart og klatrevegg. Etter å ha anbefalt disse aktivitetene retter man seg mot de som (eventuelt) er opptatt av det historiske Røros: «Er du opptatt av historie og kultur, anbefales en historisk vandring i Olavsgruva, Smelthytta og Røros Kirke».

Hvordan kan vi forstå aktørenes holdningsendring?

Årsakene til aktørenes endring i forholdet kulturminner og reiseliv er komplekst, og de er sannsynligvis sammensatt av flere forhold som virker sammen. Ser vi på endringen som har funnet sted på Røros, kan vi se de delvis i sammenheng med noen få ytre begivenheter i reiselivet, dels i sammenheng med manglende operativ planlegging av Røros som et reisemål og dels i kulturminnesidens manglende engasjement for bærekraftig økonomisk verdiskaping og formidling.

Røros er et lite sted med noen få meningsbærende aktører

Røros har en liten befolkning, men er et stort og viktig kulturminnested. Mange i lokalsamfunnet er engasjert i spørsmål knyttet til vern og utvikling. Hos store deler av befolkningen på Røros har holdningene til kulturminnevern endret seg tydelig i løpet av de siste tjue årene. I dag er langt flere opptatt av at Røros sin kulturarv skal tas vare på.

Det er imidlertid få personer lokalt som har et formelt ansvar og offentlig engasjement. På kulturminnesida er det først og fremst Rørosmuseet og kulturminneforvalteren i kommunen. På reiselivssida har Bergstaden tre hoteller, hvorav to er dominerende.

Med et lite samfunn med kun noen få tydelige aktører, vil en utskifting av noen få personer og deres holdninger og kompetanse raskt kunne endre totalbildet. Når vi skal se på et totalbilde i holdnings- og atferdsendringer, kommer vi derfor ikke utenom at visse tilfeldigheter i person-sammensetning vil kunne ha stor betydning.

Det er også grunn til å anta at for å få til et bærekraftig reisemål på et kulturminnested som Røros, bør reiselivsmiljøet ikke bli for stort og dominerende, men det bør heller ikke bli så lite at man ikke får et tilstrekkelig faglig kompetansemiljø til en god bredde i den reiselivsfaglige diskusjonen.

Fellesgodene og styrken i destinasjonsselskapet

Aktørenes holdningsendring bør også sees i sammenheng med reiselivslagets eller destinasjonsselskapets posisjon. Et sterkt destinasjonsselskap vil ofte være viktig for å få til en strategisk reiselivsplanlegging, en god profilering og å bygge en plattform mellom kulturminnesida og reiselivssida. Når reiselivslaget i en del år fikk en svak økonomi og redusert faglig bemanning, har det svekket produksjonen av fellesgoder og en produktorganisering basert på Røros kulturhistorie. Tilfellet Røros understreker viktigheten av å få til gode løsninger på finansieringen av fellesgodene.

Hotellene blir kjedehotell

Røros Turisthotell ble etablert i 1951 og var i en lang periode med i InterNor-kjeden, en frivillig kjede eid av hotellene. I 1997 ble det et franchisehotell i Choice-kjeden og fra 2000 ble driftsselskapet heleid av Choice Hotels Scandinavia ASA. I dag har det som het Røros Turisthotell fått navnet Quality Hotel & Resort Røros.

Bergstadens Hotell var lenge med i Best Western, en annen frivillig kjede. I 1997 går hotellet inn i Rica-kjeden og blir Rica Partner hotell. Etter hvert trekker de lokale eierne seg ut av den daglige driften av hotellet.

Sentralstyrte kjedehotell som Choice-kjeden fører lett til at fokus og markedsføringspenger fjernes fra det lokale og stedegne og over mot kjeden. For å kunne realisere potensialet i reisemålets spesielle kvaliteter kreves langsiktighet og tålmodighet i arbeidet. Et slikt engasjement er det lettere å finne i lokal kapital, enn i en flyktig og utålmodig kjedekapital som ikke er knyttet til det lokale på samme måte.

I eierintegreerte hoteller er hotelledelsen som oftest heller ikke langsiktig tilknyttet destinasjonen. Hotelldirektøren er sentralt ansatt i kjeden og kan når kjedekontoret ønsker det forflyttes til andre hoteller og reisemål. På flere områder er ikke grunnlaget det samme for en tålmodig oppbygging av reisemålet i samarbeid med kulturminneaktørene.

I utgangspunktet ligger det i unikhet og autenticitet nettopp en mulighet til å tilegne seg en konkurransemessig økonomisk fordel, det som i økonomiske termer betegnes som monopolrente. Det er imidlertid flere motsetninger innbygget i dette, slik David Harvey har påpekt (Harvey 2001). Erfaringen fra Røros viser at en hotellkjede like gjerne vil søke å oppnå en økonomisk fordel ved oppbyggingen av kjedens felles varemerke, som en lokal destinasjons unikhet.

Ruteflygingen til Røros blir endret

Allerede i 1957 åpnet Braathens flyselskap ordinær ruteflytrafikk til Røros, først med et 15-seters fly og senere i mange år med en Boeing 737. Dette dannet grunnlaget, ikke bare for en satsing fra hotellene på kurs- og konferansesiden, men også for en sterkere markedsføring rettet mot et kjøpekraftig publikum og med interesse for kulturminnestedet Røros.

I jubileumsberetningen fra 30-årsjubileet for Røros flyplass i 1987 står det under overskriften «Røros – et spennende reisemål!»:

Kulturisme er et begrep som er i ferd med å få feste i det norske språk. Ordet dekker på en fortrinnelig måte kulturminnet og reiselivsproduktet RØROS. (Sundt 1987)

Endringene i luftfarten generelt førte også til endringer for Røros. Braathens flyselskap flyr til Røros med rutefly for siste gang i januar 2001. Reiselivet på Røros står da foran vanskelige veivalg. Skal man bevise at det er grunnlag for større rutefly, må man ha et enda sterkere

innpass i fjernere og attraktive markeder. Samtidig er tilgjengelighet i form av fly viktig for å få innpass. Uansett vil det kreve en betydelig felles innsats. Røros har imidlertid ikke et stort reiseliv med mye muskler, og lokalt trekker interessen heller ikke i samme retning.

En endring i tilgjengeligheten til reisemålet kan derfor lett føre til en endring vekk fra mer attraktive og fjerne markeder. Velger man isteden å konkurrere sterkere på et regionalt marked, henvender man seg snart også til et bredere publikum. I et større nasjonalt og internasjonalt marked derimot, kan man i sum finne store kundegrupper med bestemte preferanser, for eksempel grupper med stor interesse for å utforske kulturarv og historie. Motsatt vil en ensidig satsing på kunder fra det regionale nærmarkedet vise seg ikke å være stort nok til å framskaffe de rette målgruppene. På et vis faller kulturminnereisemålet mellom to stoler.

Modenhetsgraden i reisemålet.

Røros har en lang reiselivshistorie. Kulturminnene og historien har i forrige århundre i store trekk vært det sentrale når reisemålet Røros ble fremmet. I det alt vesentlige har de besøkendes opplevelser enten vært vandringer i Bergstadens sentrum på egen hånd, eller historiske omvisninger og museumsbesøk. Hoteller og reiselivslag satte etter hvert sammen ulike opplevelser og omvisninger og tilrettela hele oppholdet for kunden. Det ser imidlertid ut til at dette arbeidet stanset opp ved inngangen til det nye årtusenet. Utviklingen mot en verdiskapingstenkning med sammensatte produkter med høyt kunnskapsinnhold nådde aldri en høy modenhetsgrad. Denne siden av reiselivet var derfor ikke tilstrekkelig utviklet til å ha noen betydning når krefter som trakk i en annen retning satte inn, slik som ved kjedehotellenes inntreden.

For å kunne utløse noe av potensialet i det spesielle, slik som ved kulturminnestedet Røros, må det gjennomføres en strategi som nettopp avviker fra den generelle trenden i reiselivet. Når kulturminnesida ikke har tradisjon for å engasjere seg i økonomisk verdiskaping, når reiselivslaget som et fellesapparat har svekkede ressurser i forhold til å målbære fordelene med å skille seg ut, og kjedehotellene ikke lenger vil eller kan framheve det spesielle, blir det som tidligere var ansatser til en «nisjestrategi» nærmest en umulighet.

Produksjon av kunnskap som kan omsettes i reiselivet

Verdensarvstedet Røros er svært rik på kulturminner og Røros har etter hvert opparbeidet en betydelig kunnskap både i vern og pleie av den fysiske kulturarven. Rørosmuseet og andre har også en betydelig kunnskap om menneskers liv og virke og historien som knytter seg til de fysiske kulturminnene.

En forutsetning for å få til et reiseliv som langsiktig baserer seg på kulturminner er at kulturminnene vernes og pleies. Dette arbeidet krever kunnskap om bruken av kulturminnene og den historien som knytter seg til dem. Blir imidlertid hovedfokuset bare lagt på istandsetting, vedlikehold og vern, forblir kulturminnene en råvare og en visuell opplevelse i reiselivet. Det blir ofte de generelle og umiddelbare oppfatninger som de besøkende blir sittende igjen med, det som samtiden gjerne oppfatter som et steds estetiske eller pittoreske karakter.

Skal kulturminnene bli mer enn en råvare i reiselivet, må noen produsere en langt mer omfattende kunnskap om kulturarven. Skal det bli en reiselivsmessig høy økonomisk avkastning basert på kulturminner, må det også legges inn en foredling av produktet i form av kunnskap, det vil si det må i større grad investeres i forskning og produksjon av historiekunnskap. På Røros er det i et visst omfang en slik «kulturell kapital» (Guttormsen og Fageraas 2007). Den er imidlertid langt fra tilstrekkelig sett i forhold til potensialet i reiselivet.

Den lokale kunnskapen knyttet til kulturminner er en ressurs, men genererer i seg selv ikke store økonomisk verdier. Det er også et tredje moment som er vesentlig for å omdanne kulturminnesidas potensielle gullegg til høyforedledede produkter. Det er den kompetansen og evnen som bringer kunnskapen over i attraktiv formidling. Det innebærer å omdanne kulturminnene til kunnskapsopplevelser og gi produktene en verdi fra overfladiske produkter til det vi kan kalle dypere og økonomisk sett mer verdifulle produkter.

Så lenge verken reiselivet eller kulturminnesida prioriterer denne delen, vil kulturminnene eller stedets kulturelle kapital ikke bli tilstrekkelig forstått og respektert. Kulturminnene forblir i beste fall en råvare i reiselivet eller en kulisse omkring annen moro. Blir kulturminnene først identifisert som en kulisse for «tut-og-kjør»-gruppen, vil man heller ikke være interessant for de kundene som kan være med å manifestere kulturminnes verdi.

Referanser

Bowitz, Einar og Karin Ibenholt 2006: <i>Economic Impacts of cultural heritage – research and perspectives</i>. Working Paper 2006-003, ECON Analyse, Oslo Harvey, David 2001: The art of rent, globalization and the commodification of culture. I David Harvey: <i>Spaces of Capital. Towards a critical geography</i>. Edinburgh University Press, Edinburgh. Guttormsen, Torgim Sneve og Knut Fageraas 2007: <i>Kulturarv som kapital. En analyse av kulturarvskapita-</i>	<i>lens diversitet på Røros som et grunnlag for tenkning om verdiskaping. Delprosjekt 5 i forskningsprosjektet «Verdiskaping Røros»</i>. NIKU Rapport nr. 15. NIKU, Oslo. Røros Reiselivslag 1989: <i>Program for Røros som Internasjonal Attraksjon</i>. Strøm, Kristin Lorck, Petter Gullikstad og Johannes Sundt 2001: <i>50 års gjestfrihet. En beretning om Røros Turisthotell (Hotell Røros AS), 1951 – 2001</i>. Hotellet, Røros. Sundt, Johannes 1987: <i>Røros Lufthavn 30 år. Informasjonsavis i anledning offisiell åpning av det nye ekspedisjonsbygget og 30-års jubileet for Røros Lufthavn</i>.

Avisartikler:

Fjeld-Ljom, 18. august 1899
Arbeidets Rett, 12. desember 1979
Arbeidets Rett, 24. juli 1989
Arbeidets Rett, 12. mai 2003
Arbeidets Rett, 14. mai 2003

John A. Bryde har vært direktør ved Rørosmuseet siden 2001.

12. Kulturarv som kapital. Et kulturelt perspektiv på verdiskapingsdiskursen

Torgrim Sneve Guttormsen og Knut Fageraas
Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Verdiskaping har blitt et sentralt begrep innenfor politikk og forvaltning på kulturminnefeltet, slik det i Norge kommer til uttrykk blant annet i Stortingsmelding nr 16 (2004-05) *Leve med kulturminner* og Riksantikvarens veileder *Alle tiders kulturminner* (2001). Til grunn ligger et sterkere fokus på nytteverdier av de satsingene som skjer på dette området og forventninger om at kulturminner og -miljøer kan bidra positivt til samfunnsutviklingen, ikke minst i lokale stedsformingsprosesser.

Kulturminnevernet har gjennom verdiskapingstemaet hovedsakelig blitt sett i relasjon til en eller annen form for avkastning, enten rent økonomisk, eller som ledd i langsiktige miljøpolitiske strategier for bærekraftig utvikling. I mindre grad har det blitt fokusert på kulturarven som ressurs for mer dypereliggende kultur- og samfunnsverdier, det vi vil kalle *kulturell verdiskaping*. Det betyr at kulturminner og -miljøer har tilskrevne verdier som ikke alene er av nytteorientert karakter, men som like fullt er sentrale samfunnsbyggende elementer.

«Kulturarv som kapital» er undertegnede rapport fra forskningsprosjektet *Verdiskaping Røros*, hvor ulike typer verdiskaping er sett i sammenheng. Kulturarven kan ses på som en kunnskapskapital som i samspill med den økonomiske verdiskapingen bidrar til samfunnsutvikling. Selv om begrepsbruken har referanser til økonomifaglig terminologi, er rapporten et bidrag til å definere et kulturelt perspektiv til verdiskapingsdiskursen.

Verdiskaping Røros

Forskningsprosjektet *Verdiskaping Røros* er et treårig samarbeidsprosjekt mellom ECON Analyse AS og NIKU med oppstart i 2005 og finansiert av Forskningsrådet. Formålet er å studere forholdet mellom kulturarv og verdiskaping med utgangspunkt i verdensarvbyen Røros som undersøkelsesområde. Røros er en av Nordens best bevarte trehusbyer, bygget på 17- og 1800-tallet i forbindelse med virksomheten ved Røros kobberverk. Byen ble oppført på UNESCOs verdensarvliste i 1980. I den foreliggende rapporten, som er delprosjekt 5 i det nevnte forskningsprosjektet, har vi ut fra prosjektutformingens målsetning om å kartlegge kunnskapen om kul-

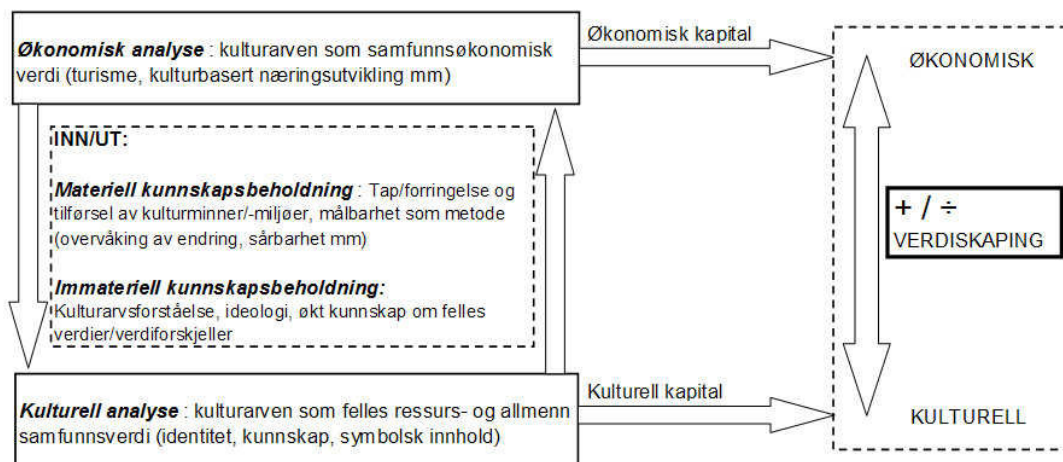
turarven på Røros og de konflikt- og konsensusdannende aspektene ved aktørenes omgang med kulturarven, lagt en betydelig innsats i å utvikle et teoretisk og metodisk forståelsesapparat for verdiskapingstenkning med historiske verdier. Intensjonen har vært å stimulere til en konstruktiv debatt om kulturarvsverdiene som et felles anliggende i dagens samfunn, og å fremme et forskningsbidrag til kulturarvsdiskursen med vekt på det komplekse temaet om forholdet mellom bevaring og utvikling som så markant kommer til uttrykk på Røros.

Det stilles store utfordringer til hvordan verdiskaping på best mulig måte kan foregå ved å ta i bruk de historiske verdiene vi har i dag. Fra et kulturarvsperspektiv rommer verdiskapingstematikken en rekke tverrfaglige forskningsproblemstillinger. I rapporten legges det til grunn at problemstillinger omkring kulturarven som økonomisk ressurs utgjør bare ett aspekt av en større forskningstematikk som handler om samspillet mellom økonomisk og kulturell verdiskaping, et perspektiv som innebærer et fokus på å undersøke hvordan økonomiske og kulturelle prosesser virker tilbake på hverandre. For å kunne belyse dette samspillet må *kunnskapen* om kulturarven på Røros undersøkes nærmere. En kartlegging av forskjellige tilnærminger til kulturarven som kunnskapsressurs vil utgjøre et grunnlag for å forstå argumentasjonen bak ulike aktørers kommunikasjon om verdiskaping og på hvilke måter det finnes felles forståelsesrammer og handlingsrom med hensyn til bruken av kulturarven. Gjennom et aktørperspektiv til kulturarven har vi ønsket å belyse den sosiale diskursen på kulturarvsområdet og sosiale praksiser knyttet til ulike aktørers involvering i stedsformingsprosessene på Røros.

Verdiskaping på kulturminnefeltet handler ikke bare om politiske virkemidler og økonomiske analysemetoder, men retter seg også mot kulturarvsteoretiske problemstillinger. Forskningsprosjektet bygger videre på en rapport om verdiskaping hvor det foretas en differensiering av verdiskapingsbegrepet (Baadsvik og Daugstad 2003). I rapporten skiller de mellom 1) verdiskaping av direkte og indirekte økonomiske verdier gjennom produksjon av varer og tjenester knyttet til kulturminnet/-miljøet. Dette er økonomisk målbare størrelser. For det andre dreier det seg om 2) verdiskaping knyttet til vern, pleie, restaurering og skjøtsel av kulturminnet/-miljøet, altså forvaltning av ressursene som i sin tur igjen legger grunnlag for økonomisk verdiskaping. I tillegg kommer såkalt 3) immateriell verdiskaping, som handler om aktivisering av ulike verdier for mennesker, verdi for identitetskonstruksjon, kunnskapsverdi, opplevelsesverdi, osv. Dette verdibegrepet er vanskelig målbart i økonomisk forstand, men virker gjennom den konkrete involveringen mennesker har med kulturarven tilbake på den økonomiske verdiskapingen. Det er punkt 3 våre analyser ønsker å belyse gjennom en nærmere undersøkelse av den kulturelle dimensjonen til verdiskaping og dens relasjon til økonomisk verdiskaping (dvs. punkt 1 og 2 ovenfor).

Figuren under er en visuell framstilling av hvordan vi analytisk tenker oss sammenhenger mellom økonomisk og kulturell verdiskaping. Det vi kan kalle gjensidig strukturerende dialektiske relasjoner mellom ulike former for verdiskaping har vært ett av utgangspunktene for det forskningsteoretiske og metodiske arbeidet i prosjektet.

KULTURARVSKAPITAL-ANALYSE

Kulturminner/-miljøer og verdiskaping

Temaet verdiskaping på kulturminnefeltet handler ut i fra et humanistisk forskningsperspektiv om både å definere meningsinnholdet som samtiden tillegger fortiden og ulike aktørers rolle i denne meningsdannelsen. Vi tar utgangspunkt i at et sentralt aspekt ved kulturarvens meningsinnhold kan tilskrives ulike kunnskaps- og verdisyn og derav ulike tilnærminger til kulturarven som verdi i dagens samfunn. Prosjektets hypotese har vært at en kartlegging av ulike verdisyn, bruksmåter og visjoner for stedsutviklingen på Røros vil bidra til en mer helhetlig tilnærming til verdiskapingskonseptet. I undersøkelsen har vi satt to påstander eller «myter» om aktørers tilnærming til kulturarven på Røros som innledningsvis provokasjoner for forskningsarbeidet og som kan anses som et andre sentralt utgangspunkt for prosjektet:

- *Utsagn 1:* «Kulturminnevernet setter premissene for dagens bruk av Røros og utgjør gjennom sin praksis et hinder for økonomisk verdiskaping!»
- *Utsagn 2:* «Konsekvensene ved en næringslivsbasert samfunnsutvikling er at verdiene knyttet til kulturarven på Røros blir forringet!»

Slik som utsagnene er formulert kan de oppfattes som motpoler som representerer motstridende interesser og konflikter ved ulike aktørers tilnærming til kulturarven. Spørsmålet er om dette er stigmatiserte syn på Røros, og i så fall, hvilken dynamikk er det mellom aktørene som er representert ved de to utsagnene. For å få en forståelse av dette, har det vært nødvendig å analysere kunnskapsgrunnlag og verdisyn ulike aktører som involverer seg med kulturarven på Røros representerer.

Et sentralt bidrag til vår forståelse av hvordan kulturarv utgjør verdier, har vært Pierre Bourdieus begreper om sosiale felt og ulike kapitalformer. Bourdieu legger vekt på at kapital ikke bare er et økonomisk begrep relatert til sosialt liv, men at det er et komplekst begrep om menneskelige ressurser (Bourdieu 1986, 1995). Ulike former for kapital kan være økonomisk kapital som omfatter kontroll over økonomiske ressurser, sosial kapital som omfatter ressurser basert på sosiale relasjoner og nettverk, kulturell kapital som omfatter ulike former for kunnskap (utdannelse, erfaringer, holdninger, forståelse etc.), samt symbolsk kapital som griper inn i de andre kapitalformene. I hans begrepsverden er kulturell kapital en viktig ressurs i de sosiale relasjonene. Denne oppfatningen om sosiale felt og kunnskap som kapital har vi overført til et perspektiv om kulturarv og verdiskaping. Det har gitt oss et teoretisk grunnlag for å undersøke hvordan kulturarven gjennom konkrete handlinger inngår i sosiale relasjoner i Rørossamfunnet. Vi har således analysert *kulturarvskapitalens* diversitet gjennom et teoretisk rammeverk som viser hvordan ulike (varierte) mønstre for sosial handling samvirker på kulturarvsområdet.

Kulturarvskapitalanalyse: en metode innenfor verdiskapingsfeltet

I en kulturarvskapitalanalyse vil kulturarvsfeltet være det overordnede sosiale feltet, som kan analyseres gjennom underliggende sosiale felt. Ut fra en kartlegging av kunnskaps- og verdisyn knyttet til kulturarven på Røros er det identifisert tre slike underordnede felt, men som i de sosiale praksisene på Røros er dominerende i meningsdannelsen på kulturarvsfeltet. Det dreier seg om et antikvarisk sosialt felt, et praktisk sosialt felt og et konsumbasert sosialt felt, henholdsvis dominert av verneinteresser, planleggingsinteresser og næringslivsinteresser. De sosiale feltene danner forståelses- og handlingsrammer for aktørenes tilnærming og involvering med kulturarven på Røros. Vi vil skissere opp en framgangsmåte i fem trinn for en kulturarvskapitalanalyse ut fra en tredelt hovedinndeling i analysefokus som kan være anvendelig for liknende prosjekter som ønsker å belyse kulturarv som fenomen ut fra et konkret empirisk materiale.

Fortidsstudie:

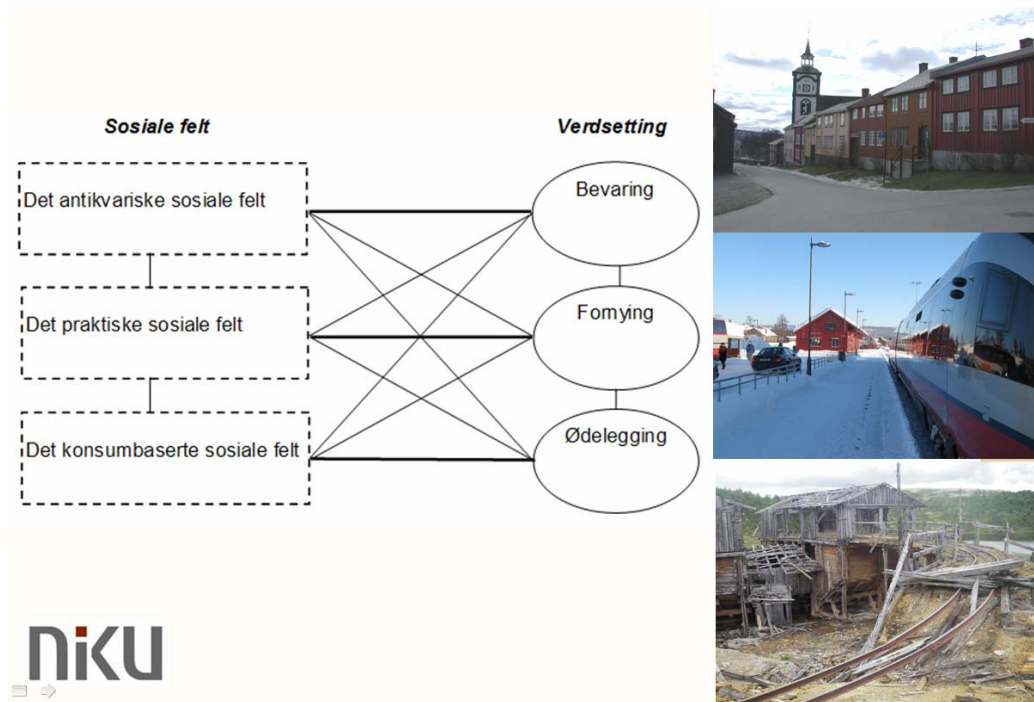
1) *Historisk kulturarvskapitalanalyse:* Fokuset her er å undersøke prosesser som har skapt og skaper det som defineres som kulturarv (og det som ikke gjør det) innenfor en gitt geografisk kontekst. Ved en kartlegging av meningsutsagn om kulturarven i et historisk perspektiv avdekkes de sentrale temaene om kulturarven, de konsensusdannende aspektene omkring verdier og ulike konfliktsaker som har dannet og fortsatt vil kunne danne føringer i kulturarvdiskursen om stedet. Hva slags kunnskap om kulturarven (kulturarvskapital) gjør seg gjeldende? Hvordan har denne kunnskapen bidratt i samfunns- og stedsutviklingen? Sentralt for formingen av kunnskaps- og verdisyn om kulturarv er generelle historiske drivkrefter som kapitalisme og historisme. Konkret kommer dette til uttrykk i vernetanken og utviklingstanken på Røros, men kan identifiseres i de fleste sammenhenger hvor kulturarven tematiseres. En ytterligere operasjonalisering av kunnskapsgrunnlag og verdiorienteringer på kulturarvsområdet er gjort gjennom analyse av ulike binære relasjoner som gjelder aspekter ved fortids- og nåtidsverdier, natur- og kulturverdier og lokale og globale verdier. Vår undersøkelse viser at konflikter i relasjon til kulturarven på Røros berører en eller flere av disse binære relasjonene.

Samtidsstudier:

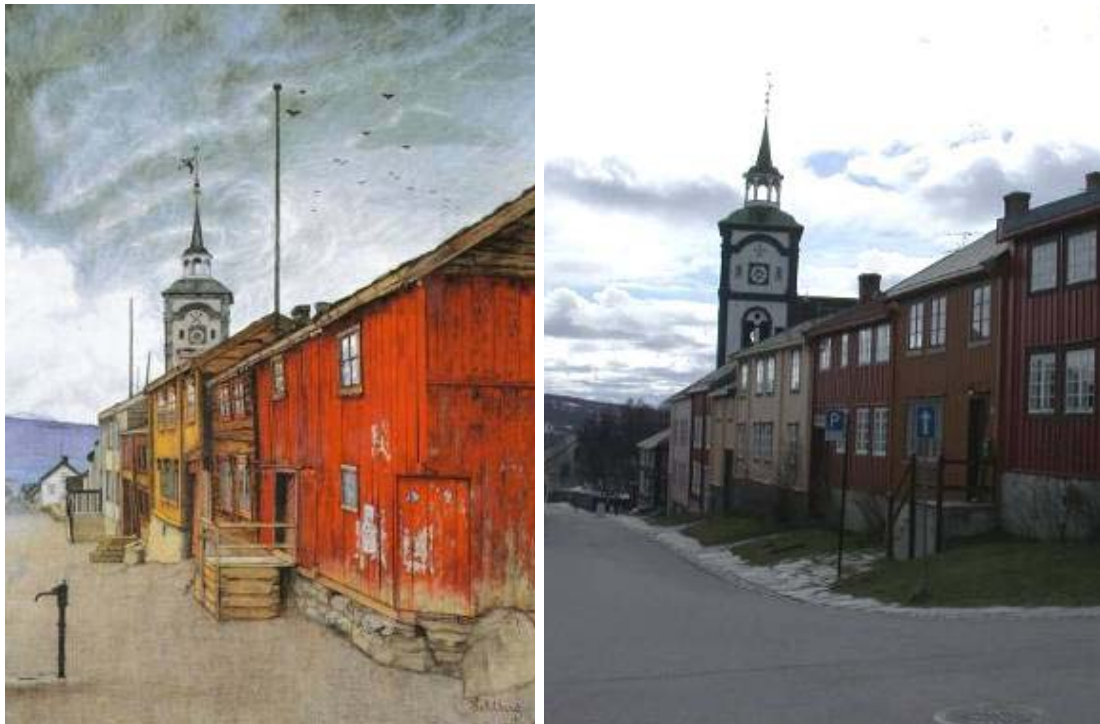
2) *Sosial feltanalyse:* Ved en kartlegging av kunnskapsinnholdet i de konsensusdannende sosiale feltene og relasjonen mellom dem som konstituerer det overordnede kulturarvsfeltet, avdekkes de sosiale rammene for kulturarvdiskurser som ulike aktører/-grupper handler ut i fra. En analyse av de sosiale feltene retter et fokus på hvordan ulike kunnskaps- og verdisyn gir føringer for ulike perspektiver til og praksiser med kulturarven. Hva slags type(r) av kulturarvskapital kommuniseres det med? Hvilke sosiale felt gir sterke og svake føringer for kulturarvspraksisen? Analysen av de sosiale feltene på Røros kan oppstilles i figuren som vist på neste side.

Figuren på neste side viser at de ulike sosiale feltene kan knyttes sterkere til noen sett av verdier framfor andre. Samtidig har vi forsøkt å tydeliggjøre både sterkere og svakere forbindelser mellom de sosiale feltene og temaer for den historiske verdsettingen. Det er ikke slik at det antikvariske sosiale feltet bare baserer seg på og produserer akademisk kunnskap om tradisjoner, historie og kulturarv og utelukkende har bevaring som verdi. Dette feltet tar også opp i seg det praktiske feltets funksjonelle kunnskapsorientering om allmennhetens behov og nødvendigheten av at Rørossamfunnet også blir gjenstand for moderne utvikling hvor bruksfunksjon står sentralt som verdi. Verneinteressenes kunnskapsorientering og verdiprioritering har samtidig en retning som også er aktuell på det konsumbaserte sosiale feltet. Det vi kan kalle den kommersielle kunnskapen på dette feltet, er til en viss grad parallell til kulturminnevernets stadig sterkere vektlegging av verdiskaping som tema. Det har med andre

ord foregått, og fortsatt foregår det, en utveksling av kunnskap, erfaringer og holdninger mellom de ulike sosiale feltene.

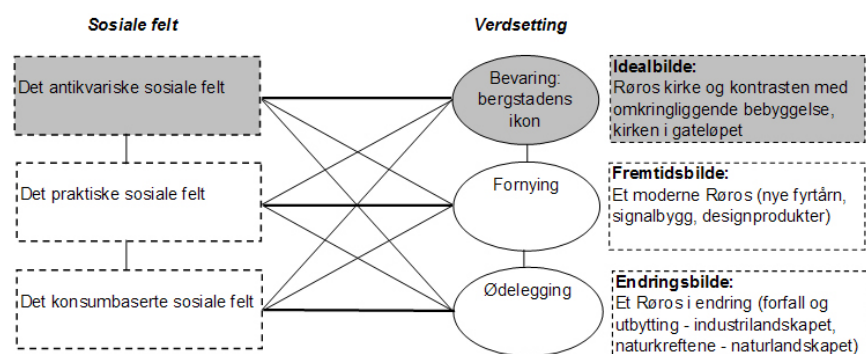
3) *Minnebildeanalyse*: Analysefokuset her er i hvilken grad kulturarven på stedet kan relateres til ulike minnebilder om fortiden og dermed belyser tilnærminger til historisk verdsetting. Minnebildene vil deretter utgjøre et grunnlag for å definere formene for symbolsk kapital som danner basis for en symbolsk økonomi med kulturarven (eller ikke-kulturarven) i fokus. Hvilke bilder har forskjellige aktører/-grupper om stedet, og hvilke får gjennomslag og blir offisielle? Hvilke karakteristika (objekter, landemerker, fenomener, narrativer) fremstår i bildene om stedet? Minnebildeanalysen om Røros har vist at bevaring er en dominerende verdi og det er dermed det antikvariske sosiale feltets verdsetting som har fått gjennomslag i konstitueringen av den symbolske kapitalen på Røros. Dette har ført til et strengt forvaltningsregime som sørger for vern av kulturarven og forming av en fortidsforståelse basert på idealbilder av fortidens Røros. Typisk er det ofte avbildete gatemiljøet med den karakteristiske Røroskirken i bakgrunnen.

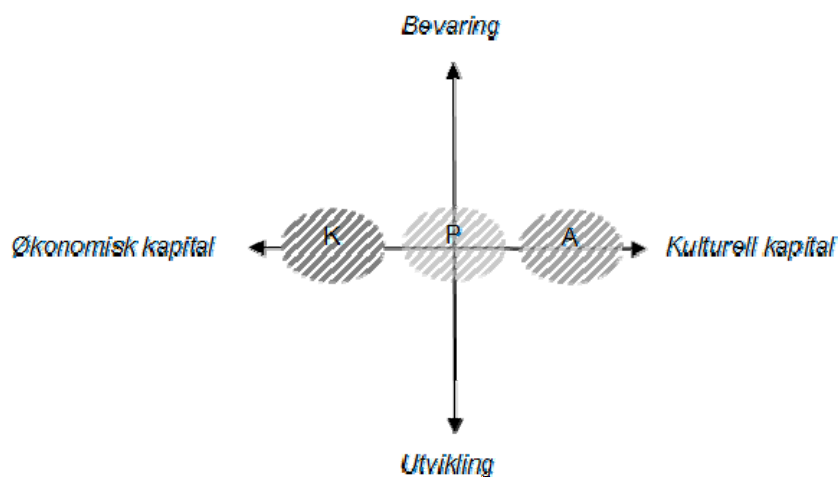
Idealbildet av Røros illustrert ved Harald Sohlbergs kjente oljemaleri fra 1902 sammenliknet med samme perspektiv i 2005. Foto: T. S. Guttormsen, NIKU.

Analysen har imidlertid også vist at repertoaret av historisk verdsetting er variert. Alternativer er det praktiske sosiale feltets verdsetting av fornyelse og det konsumbaserte sosiale feltets verdsetting av ødelegging («øde» = forlate). Med ødelegging menes et fokus som er rettet mot hvordan den materielle kulturen gir uttrykk for det forgjengelige, det som ligger som ruiner eller har forsvunnet, med andre ord, forandring. Det finnes i så måte et differensiert og komplekst minnebilde om Røros.

Figuren under viser den dominerende aksens for kunnskapsproduksjon som definerer den symbolske kapitalen på Røros (grått felt). Samtidig er figuren et uttrykk for at det symbolske minnebildet også henter referanser fra annen verdsetting som har sterkere referanse til de andre sosiale feltene.

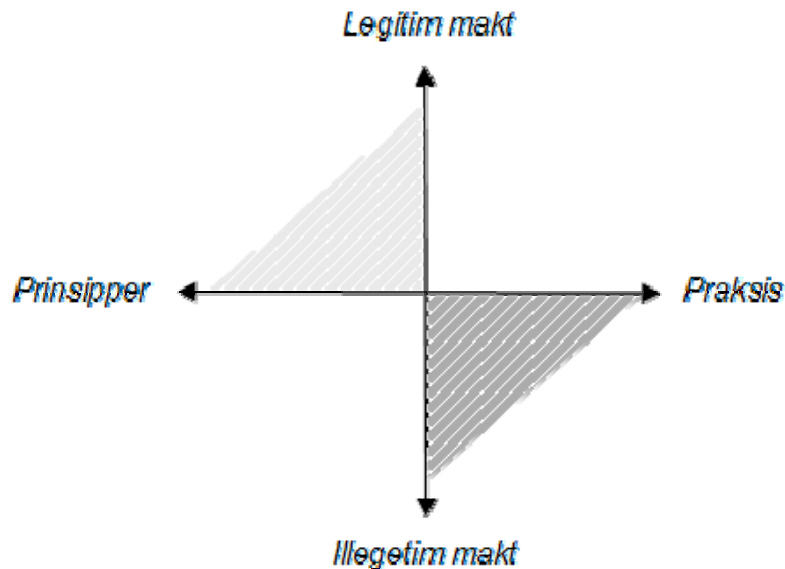

Temaene bevaring, ødelegging og fornying (jfr. fotoene på figuren om sosiale felt) har et meningsinnhold som kan forstås ut fra en tilnærming til kulturarven som henholdsvis et idealbilde, et endringsbilde og et framtidsbilde. De ulike tilnærmingene kan ut fra Bourdieus terminologi relateres til ulike kapitalformer. I så måte innebærer det antikvariske feltets akademiske kunnskapsproduksjon med bevaring som dominerende verdi-orientering en høy kulturell kapital. Nærmest som en motsats framstår det konsumbaserte feltet gjennom sin kommersielle kunnskapsproduksjon i relasjon til turistbasert næringsutvikling med høy økonomisk kapital. Vi kan illustrere dette skjematisk på følgende måte:

Det sosiale rommet for kulturarvsfeltet. Figuren viser forholdet mellom økonomisk og kulturell kapital som en dynamisk akse relatert til verdipolene bevaring og utvikling. De underordnede sosiale feltene – det antikvariske (A), det praktiske (P) og det konsumbaserte (K) sosiale felt – er relatert til hverandre innenfor det sosiale rommet.

Denne analysen har dannet grunnlag for å forstå kulturarvskapitalens symbolske dimensjon, med andre ord kulturarven som symbolsk kapital. Det mer eller mindre stereotype bildet av Røros, som har Bergstaden med kirken som hovedfokus, er hva som definerer innholdet i den symbolske økonomien på Røros. Hvilke utviklingsprosjekter og idékonsepter for stedsformingen på Røros som får oppslutning og hvilke som ikke får det, er således avhengig av hvordan de forholder seg til og supplerer dette etablerte bildet av Røros.

Handlingsrommet for kulturarv feltet er her illustrert ved to akser for henholdsvis prinsipper og praksis samt legitim makt og illegitim makt. Det er forskjell mellom prinsipper for forvaltning og praksis på området. Det samme gjelder hvem som har formell maktposisjon og hvem som har makt i de sosiale praksisene til å påvirke.

4) *Handlingsanalyse:* Gjennom en analyse av de forskjellige aktørenes samhandling med kulturarven i handlingsrommet, avdekkes hvordan kulturarvskapitalen anvendes i praksis. Diskursen i handlingsrommet er et viktig aspekt ved den kunnskap som konstituerer kulturarvskapitalen om et sted. Hva slags type konflikter dominerer? Hvilke aktører får gjennomslag for sine synspunkter og hvilke argumenter benyttes? Hva slags form for symbolsk vold (dominans overfor ikke-akseptable synspunkter, holdninger og verdisyn) utøves? Oppgaven vil kunne bidra med å belyse maktrelasjoner og hva som skaper konflikt, så vel som hva det er fellesforståelser om. Analysen av det diskursive handlingsfeltet på Røros har vist at det er et stort handlingsrom for forskjellige interesser til å påvirke utviklingen på Røros. Dette skyldes i stor grad en vilkårlig og uforutsigbar forvaltningspraksis. En slik praksis på forvaltningsområdet vil kunne være til hinder for at initiativ tas innenfor næringslivet i for eksempel saker som dreier seg om utbygging eller nyskaping, rett og slett fordi det er ressurskrevende å utvikle næringskonsepter fra idé til konkrete planer når det ikke finnes klare retningslinjer å gå etter. I andre saker kan en kulturminneforvaltning med uklart ansvarsforhold gi rom for at aktører tar seg til rette på måter som kan være gunstig i økonomisk verdiskaping, i hvert fall på kort sikt, men til skade for de antikvariske interessene og kulturhistoriske verdiene i Bergstaden. Det vil si verdier som skal være grunnlag for verdiskaping i framtiden. En avklaring av handlingsrommet vil med andre ord gi bedre forutsetninger for både økonomisk og kulturell verdiskaping.

Det lysere skraverte feltet i diagrammet på forrige side markerer det ideelle og formelle sett av organisering av og prinsipper for kulturminneforvaltningen. I mange saker som angår kulturarven på Røros befinner forvaltningspraksis seg mellom punktene praksis og illegitimt makt, illustrert ved det mørkere skraverte feltet. Utviklingen på et sted som Røros vil uten en forutsigbar og prinsipiell forvaltning drives fram av konsensus der de ulike aktørenes interesser sammenfaller og ikke minst av konflikten der maktrelasjoner mellom ulike interesser spiller en betydelig rolle. Aktørers makt gjennom innehav av formelle posisjoner, evne til å tale med tyngde og direkte påvirkningskraft vil i slike sammenhenger ha betydning for utviklingen.

Framtidsstudie:

5) *Visjonsanalyse*: Meningsutsagn om forskjellige aktørers visjoner om samfunns- og stedsutvikling med eller uten kulturarven i fokus, vil i kombinasjon med andre aktørorienterte innfallsvinkler (f.eks. visuell konsekvensanalyse) danne et grunnlag for ulike framtidsanalyser. Visjonsanalysen vil kunne bygge videre på resultatene fra en fortids- og samtidsstudie av kulturarvskapitalen. Sentrale spørsmål vil være: Hvilke og hva slags form for kunnskapsgap er det mellom ulike visjoner? Hvilke visjoner lar seg kombinere og hvilke gjør det ikke i en framtidsrettet samfunns- og stedsutvikling? Visjonene utgjør en selektiv gruppe meningsutsagn som angir retningsbestemte føringer for hva verdiskaping med kulturarven i fokus vil kunne medføre. Som et ledd i scenarioanalyser mer generelt vil en undersøkelse av uttrykte visjoner danne et grunnlag, sammen med andre aktørorienterte perspektiver om kulturarvens betydning i steds- og samfunnsutviklingen, som inkluderer en sosial dimensjon i framtidstenkningen.

Vår undersøkelse av framtidsdiskursen om kulturarven på Røros har avdekket en rekke ulike visjoner for hva Røros bør være, men også hvilke uheldige retninger utviklingen kan ta. På den positive siden finnes de politiske visjonene som vi har kalt:

1. Det kreative Røros: hvor kulturarven både bevares og utvikles i samsvarende med dagens behov knyttet til næringsutvikling, innovasjon etc.
2. Det meningsfulle gode liv på Røros: hvor kulturarven er en ramme for og en stimulans til gode oppvekstvilkår og livsnyttelse, med andre ord et godt sted å bo.
3. Det kulturelle samspillet på Røros: hvor kulturarven forvaltes og utvikles gjennom nettverk av samhandlende aktører.

Som motsats finnes noen «skremmebilder» for den framtidige utviklingen som utsagnene i et kritisk forskningsperspektiv er rettet mot:

1. Det «museale» Røros: hvor stedsutviklingen er dominert av det antikkvariske sosiale feltet, og hvor en restriktiv bevaringspraksis setter føringene.
2. Det «turistifiserte» Røros: hvor stedsutviklingen er dominert av det konsumbaserte sosiale feltet, og hvor konsumerings/kjøpekraftene setter føringene.
3. Det «ordinære» Røros: hvor stedsutviklingen er dominert av det praktiske sosiale feltet, og hvor moderne utviklingsbehov setter føringene.

Avslutning

Den framgangsmåten som vi har valgt i vår analytiske tilnærming til kulturarven og verdiskapingsproblematikken på Røros kan danne et grunnlag for liknende analyser i andre prosjekter. Et aktørperspektiv på kulturarvsfeltet med fokus på å undersøke kulturarv som kapital vil kunne belyse sentrale aspekter om variasjonen av kunnskap som finnes om kulturarven innenfor et geografisk område, samtidig som dette perspektivet tar hensyn til og innlemmer lokale verdisyn i kulturarvsanalysen. Undersøkelser av kulturarvskapitalens innhold, omfang og variasjon innenfor et geografisk område (f. eks. region, kommune eller by) vil kunne utgjøre et viktig grunnlag som beslutningsverktøy i konkrete verdiskapingsprosjekter med kulturarven, og som et strategidokument når verdiskaping på idéplanet skal utføres i praksis. Verdiskapingsprosjekter og -strategier som for eksempel ikke tar hensyn til de etablerte rammene for en symbolsk kapital innenfor en geografisk kontekst, vil kunne risikere å mangle oppslutning blant lokalbefolkningen. Med en kulturarvskapitalanalyse som grunnlagsdokument vil det kunne være lettere å overskue konsekvensene av nye konkrete tiltak over et vidt spennområde, samtidig som det vil utgjøre et grunnlag for å velge de riktige løsningene for satsinger med kulturarven som ressurs i et langsiktig bærekraftperspektiv.

Resultatene av vårt delprosjekt av forskningsprosjektet *Verdiskaping Røros*, som foreligger i rapporten «Kulturarv som kapital», viser at kulturarvskapitalen på Røros er allsidig og variert. I tillegg vitner denne kapitalen om at det foreligger en omfangsrik og initiativrik meningsdannelse om kulturarven. Et viktig formål med analysen har vært å ta skrittet videre fra samfunnskritisk forskning til å inkludere en konstruktiv forskning om kulturarven Røros; et perspektiv som vi mener er nødvendig når en skal forsøke å undersøke kulturminnedimensjonen i et framtidsrettet verdiskapingsperspektiv. En dikotomisering mellom kulturminnevern og næringsutvikling, slik de to utsagnene som ble presentert innledningsvis gir et eksempel på, er således et forenklet syn som bidrar til å stigmatisere verdiskapingsdiskursen framfor å bringe den videre i konstruktive retninger. En undersøkelse av kulturarvskapitalens diversitet gir derimot et mer komplekst bilde av hvordan kunnskapen om kulturarven på Røros

produseres og utvikles gjennom kulturarvfeltets sosiale praksiser og samhandlende aktører. Disse forholdene er belyst både gjennom en fortidsstudie av Røros som moderne konstruksjon, en samtidsstudie av kulturarvfeltets produserende aktører og aktørgrupper, samt en framtidsstudie av kulturarvskapitalens betydning belyst utfra hvordan sosiale aktørers visjoner bør inkluderes i framtidsforskningen generelt og ved scenariomodellering spesielt.

En konklusjon vi kan utlede av vårt analyseperspektiv er at det har muliggjort å avdekke et betydelig kulturelt kunnskapsaspekt ved verdiene knyttet til kulturarven (og dennes relasjon til naturarven) som gjennom en analyse av kulturarvskapitalens diversitet på Røros utgjør et supplement til samfunnsøkonomiske analyser. Sett samlet har et aktørperspektiv på verdiskapingstematikken på kulturarvfeltet åpnet for en bredere og mer overordnet kunnskapsramme som ser økonomisk og kulturell verdiskaping i sammenheng. Dette er viktig fordi det kulturelle perspektivet er underkommunisert i verdiskapingsdiskursen på kulturarvfeltet. Dessuten er det avgjørende for å få forståelse for kompleksiteten i stedsformingsprosesser at vi ikke ser ensidig på bevaring og utvikling som uforenlige motsetninger. Det er ikke forenlig med de utfordringer kulturarvfeltet står overfor, eller verdiskapingstenkning generelt.

Videre forskningsoppgaver og problemstillinger

Forskningsrapporten «Kulturarv som kapital» belyser ikke alle problemstillinger og ideer som framkom underveis i prosjektperioden, samtidig er noen aspekter belyst mer inngående og andre mer generelt. Det har vært nødvendige prioriteringer på bakgrunn av tid og ressurser som har vært til rådighet. Vi skal derfor til slutt skissere noen problemstillinger og forskningsoppgaver som kan være interessant å bygge videre på ut fra den undersøkelsen som er utført:

Samfunn og kulturarvsteori: Studier som legger vekt på å belyse en samfunnsdimensjon til kulturarven vil bidra med å bringe de forskjellige fagdisiplinenes oppgaver mer i samsvar med de felles spørsmål og utfordringer som samtiden er opptatt av, noe som verdiskapingsdiskursen på kulturminnefeltet er et eksempel på. De etisk-filosofiske, politisk-ideologiske og økonomiske aspektene ved vår samtids kulturarv retter seg mot samfunnsdiskurser som griper på tvers av de forskjellige forskningsdisiplinenes ståsted. Prosjekter med fokus på tverrfaglig kunnskapsutvikling om kulturarvens samfunnsbetydning vil derfor kunne gi forskningsresultater som vil bidra vesentlig med å belyse verdiskapingsproblematikken på kulturarvfeltet.

Sosialt liv og kulturarvsforståelse: Studier med fokus på den sosiale dimensjonen i kulturarvsanalyser åpner for mange analytiske innfallsvinkler. Det aktørorienterte perspektivet i denne rapporten vil kunne utvi-

des ved for eksempel å inkludere mer omfattende spørreundersøkelser for å få en bredere kartlegging av ulike aktørers perspektiver på kulturarven. Analyseperspektivet vil i tillegg kunne utvides ved å inkludere flere dimensjoner, ved for eksempel å undersøke kulturarvens sosiale betydning i ulike romlige størrelser (interiør/eksteriør, byrom/landskapsrom osv.).

Framtidsanalyser: Et annet moment er de aktørorienterte analysenes anvendelighet som et grunnlag for andre typer analyser. Det er allerede beskrevet hvordan et aktørperspektiv med vekt på å kartlegge kulturarvskapital vil kunne bidra med scenariomodellering. En slik kunnskapskartlegging vil i tråd med dette kunne danne et grunnlag for prosjekter som har fokus på lokal medvirkning i beslutningsprosesser og – strategitenkning.

Komparativt analysegrunnlag: Komparative studier vil bidra med å belyse kulturarvskapitalens diversitet i et større perspektiv enn det som er vist på Røros. Metoden vil først og fremst kunne ha overføringsverdi til andre verdensarvsteder og dermed bidra med å belyse forskjellige problemstillinger og utfordringer forbundet med verdensarv som samtidsfenomen. Det opprettes stadig nye verdensarvområder (f.eks. Vega i Norge) hvor verdiskaping står i fokus, og hvor en sentral forskningsoppgave vil være å belyse konsekvensene av hva verdensarvstatusen medfører for samfunns- og stedsutviklingen. Metoden vil også kunne ha overføringsverdi til verdiskapingsprosjekter generelt, for eksempel som et ledd i følgeforskningen under verdiskapingsprogrammet som nylig er påbegynt i regi av Riksantikvaren.

Referanser

Bourdieu, Pierre 1986: "The forms of Capital". I John G. Richardson (red.) <i>Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education</i>, s. 241–258. Greenwood Press, New York. Boudieu, Pierre 1995 (1979): <i>Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften</i>. Pax, Oslo. Baadsvik, Karl og Karoline Daugstad 2003: <i>Kulturminner og kulturmiljøer som grunnlag for verdiskaping</i>. NINA oppdragsmelding 783. NINA, Trondheim.	Guttormsen, Torgrim Sneve og Knut Fageraas 2007: <i>Kulturarv som kapital. En analyse av kulturarvskapitalens diversitet på Røros som et grunnlag for tenkning om verdiskaping</i>. Delprosjekt 5 i forskningsprosjektet «Verdiskaping Røros». NIKU Rapport nr. 15. NIKU, Oslo. Riksantikvaren 2001: <i>Alle tiders kulturminner. Hvorfor og hvordan verner vi viktige kulturminner og kulturmiljøer?</i> Riksantikvaren, Oslo Stortingsmelding nr. 16 (2004–2005): <i>Leve med kulturminner</i>.

Torgrim Sneve Guttormsen er arkeolog og Knut Fageraas er etnolog. Begge er ansatt ved Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Oslo.

Vedlegg 1–3

Vedlegg 1: Referat fra avsluttende diskusjoner i grupper og plenum

Workshopen ble avsluttet med gruppearbeid etterfulgt av en plenumssamling med diskusjon. Noen av de momenter og innspill som ble nevnt i gruppene og den avsluttende plenumssamlingen refereres stikkordsmessig i det følgende.

Mulige samarbeidsfelt i Norden innen feltet verdiskaping

Policyer i Norden om verdiskaping

- landene tilnærmer seg tematikken ulikt og det er vanskelig å utarbeide noen felles policyer
- erfaring fra ulikt arbeid kan derimot gi grobunn til videre arbeid mellom myndigheter, men også nordisk nettverk mellom forskere som kan frembringe forskningsbasert kunnskap
- behov for samarbeidsfora for å gjøre opp status, sortere ut problemstillinger og hvordan jobbe med disse

Oppfølgingssystemer og indikatorer for verdiskaping

- alle verdensarvsteder skal ha en periodisk overvåking og evaluering av verdensarverdiene – er det også mulig å lage systemer for å se hva som skjer med bærekraft i forbindelse med verdiskaping?
- kan være vanskelig å få kulturminneforvaltningen til å tenke oppfølging, eksempelvis i form av kvalitativ og kvantitativ måling av kulturminneverdier
- Sverige har kommet lengst og arbeider med indikatorer da det kreves et oppfølgingssystem for alle sektorer i Sverige
- i Norge er følgeforskning et tema i verdiskapingsprogrammet

Forvaltningsplaner for verdensarvsteder og andre kulturminner

- erfaringsutveksling av hvordan forvaltningsplaner brukes i regional utvikling/verdiskaping
- i hvilken grad benyttes forvaltningsplaner som ledd i verdiskaping?
- planene har tradisjonelt tatt utgangspunkt i kulturminner, mens reiseliv har sine egne planer
- reiseliv og turisme må inngå i forvaltningsplaner for kulturminner og ikke kun være ytre variabler

De kulturelle utforskerne

- disse er «kundegruppen» som bruker kulturarven mye
- trenger å forske mer på deres interesser siden disse også skaper holdninger som kanskje også overtas av andre
- bidrar til å stille spørsmål om hvem kulturarven er kapital for
- kulturvaneundersøkelsen i Danmark viste at høyt utdannede bruker kulturarven mye

Annet samarbeid

- hva er det som skaper gode lokalsamfunn? Spørsmålet kan belyses eksempelvis gjennom casestudier i Norden av mindre byer, men også om boplikt langs kysten bidrar til å skape gode lokalsamfunn ved at den beskytter mot markedskreftene eller bidrar til å hindre funksjonstømming
- implementering av landskapskonvensjonen, best practice utgangspunkt
- effekt av ulike former for EU-satsinger

Verdiskaping og verdier

Verdiskapingsstrategien

- verdiskaping kan i noen sammenhenger ses på som målsetning for en strategi – ikke selve strategien
- men verdiskaping er i andre sammenhenger også en strategi for å sikre skjøtsel av kulturminner
- kulturarven kan gis mer legitimitet gjennom verdiskaping som strategi
- forvaltningen har kanskje alltid sett på kulturminner som ressurs, og det foregikk vel tidligere ikke bevaring uten tanke på verdiskaping?
- arkeologien har et stort potensial for verdiskaping, men det er ikke disse kulturminnene som krever størst vedlikehold
- verneverdier ligger nedfelt i lovverket, men lokal identitet forsvinner i konkrete prosjekter, og i det som ligger til grunn for loven blir det «lokale» ikke alltid så viktig

Verdiskaping er mer enn økonomisk vekst

- hva vil man med et sted som har blitt verdensarv eller blir fokus for verdiskaping? Er flere turister viktigst?
- samfunnet i seg selv kan også være bærekraftig, og levedyktighet trenger ikke være det samme som vekst
- det blir fort diskusjon om at man vil ha mer kapital, men lykke er ikke kun flere hotellovernattinger!

Verdiskaping er mer enn utvikling av turisme

- hvordan utvikle andre typer erverv enn turisme i verdiskapingsprosjekter?
- må tenkere bredere enn turisme hvor sesongen er kort og trender skifter, samtidig som klimautfordringer kan føre til færre turister fra utlandet
- viktig også å tenke matvarer, eller gjøre eldre former for industri eller produksjon bærekraftig for en liten gruppe, slik som ærfuglen på Vega
- må også tenke på hvordan man kan få nye erverv som bygger på gamle strukturer
- økosystemet bestemmer likevel om tradisjonelt liv kan fortsette, på Vega har et sårbart system blitt verdensarv

Blir kulturminner kulisser?

- verdiskaping basert på turisme kan føre til kulturminner blir kulisser, noe som kan bli et feil bilde å formidle til besøkende
- hvordan klarer man balansegangen?
- eksempelet Hamningberg i Finnmark: fiskeriene har opphørt, men utviklingen av stedet må bygge videre på kulturminneverdiene med forsiktighet og varsomhet
- utfordring for kulturminner som har gått ut av opprinnelig funksjon, spesielt aktuelt for verdensarvsteder som Røros, men også tildels Vega

Hvilke historier fortelles?

- historieformidling og -produksjon er eksempel på en ressurs eller immateriell kulturarv som har potensial og som er et viktig aspekt ved lokal identitet og identitetskonstruksjon
- kunnskap er sentralt i den lokale identitetskonstruksjon
- reiselivet former endimensjonale bilder, noe man også ofte må i reiselivet
- på Vega kan ærfugldriften blir for framtrædende for å formidle verdensarven
- bruke kulturminner som arsenal for å skape positiv trend og gi insentiv til skaperkraft
- noen savner et større fokus på markedsføring i forhold til tematikken om verdiskaping og kulturminner

Bærekraft og tålegrenser

Et evigvarende perspektiv

- forvaltningen har et perspektiv på at kulturminnene skal være nærmest evigvarende og forvaltningen vil derfor ha en hånd om tilstandsvurderingene

- kulturminner som ikke er egnet for verdiskaping skal også bevares, men det er i noen tilfeller viktig å sette sterkere fokus på visse kulturminner, slik det gjøres gjennom verdiskaping
- tålegrenser vedrører også kulturminner som ikke bevisst brukes til verdiskaping

Kulturminner i endring

- kulturminner er også i endring
- kulturminner forteller historier om slike endringer og er fortsatt autentiske
- aksene mellom frysing av endring og utvikling stiller mange spørsmål

Et steds bæreevne og tålegrense

- komplisert å studere bæreevne og tålegrense
- ikke en gitt tallmessig størrelse, men grunner i faktorer som ulike typer kulturminner, hvem som besøker disse, hvor lenge de besøkende blir på et sted og hva de gjør
- gruppeturister er lett styrbare, følger rutene og går hvor de skal
- de mer individuelle turistene lar seg ikke styre
- turistene kan være forsiktige og kunnskapssøkende, samtidig som hytteeiere kan være en belastning for kulturarven
- tilrettelegging kan redusere skadene turisme eventuelt medfører
- man må ha kontroll på tålegrensen
- eksempelet Vega: utvikling lokalt er svært viktig i verdensarv-problematikken. I dette bildet blir spørsmålet om bærekraft viktig. Hvor mye tåler Vega? Samtidig oppholder mange turister seg ikke i verdensarvområdet, de er der kun på tur, men ferierer på selve Vegaøya og slitasjen innen verdensarvområdet blir ikke så stor. Hvis ressursutnyttelse skal fortsette, trengs det også tilførsel av økonomiske midler.

Lokal forankring

- lokalt eierskap er viktig for bærekraftig utvikling
- lokal forankring er positivt for verdiskapingen i relasjon til bærekraftig bruk av kulturarven, også i forhold til bevisstgjøring av lokalbefolkningen og involvering i lokalsamfunnsutvikling
- næringslivsaktører må også oppfylle kriterier for en bærekraftig forvaltning/bruk av verdenskulturarven
- det vil alltid være en egeninteresse av å ta vare på et sted, for eksempel Røros, og man ønsker ikke å underminere grunnlaget for stedets særpreg

Måling og evaluering av verdiskaping

Utvikling av lokalsamfunn

- økonomisk verdiskaping kan måles og kulturminner skal få bedre bevaring, men verdiskaping omhandler også utvikling av lokalsamfunn
- er det mulig å måle verdiskaping i forhold til lokalsamfunn mer kvalitativt? Eventuelt plukke ut variabler for å måle utvikling generelt?
- gode steder å bo: miljøkvaliteter i nærmiljøet er viktig i strategier for å skape utvikling i lokalsamfunn
- viktigheten av prosjekter for å fremme lokal identitet gjennom å sette fokus på fortiden, historie, spesielle steder
- betydningen av å ha noe å vise fram og være stolt av
- kombinasjonen rundt kultur, kulturarv, industri viktig
- viktig å bygge kompetanse som industrien og arbeidslivet kan være interessert i
- nytt og gammelt kan gjensidig forsterke hverandre

Vedlegg 2: Program

Verdiskaping, verdier og bærekraft

Nordisk workshop om kulturell, økonomisk og sosial verdiskaping basert på kulturminner og kulturmiljøer, NIKU, Oslo, 2. – 3. mai 2007

Program

Onsdag 2. mai – policyer

11.00 – 12.00 Registrering og lunsj

12.00 – 12.30 Velkomst og innledning

- Carsten Paludan-Müller, NIKU
- Atle Omland, NIKU

12.30 – 13.00 Åpningsforedrag

- Arne Bugge Amundsen, Institutt for kulturstudier og orientalske språk (IKOS), Universitetet i Oslo: *Utfordringer med verdiskaping i et kulturarvsperspektiv*

13.00 – 16.00 Policyer i nordiske land om verdiskaping

- 13.00 – 13.30: Jostein Løvdal, Riksantikvaren: *Verdiskapingsprogrammet*
- 13.30 – 14.00: Per-Olof Remmare, Riksantikvarieämbetet: *Kulturarven i regionalt strategisk utviklingsarbeid*
- 14.00 – 14.15: Kaffe
- 14.15 – 14.45: Jan Trane Hansen, Kulturarvsstyrelsen: *Kulturarvskommunene*
- 14.45 – 15.15: Þór Hjaltalín, Fornleifavernd ríkisins/Archaeological Heritage Agency of Iceland: *Várdiskapning og Íslánningsagornas kulturlandskap*
- 15.15 – 16.00: Diskusjon
- 16.00 – 16.15: Kaffe

16.15 – 18.00 Turisme, kulturminner og økonomi

- 16.15 – 16.45 Harald Bauer Bredeesen, Nordic World Heritage Foundation (NWHO): *Bærekraftig turisme og verdensarv*
- 16.45 – 17.15 Ståle Navrud, Universitetet for Miljø og Biovitenskap (UMB): *Samfunnsøkonomiske analyser av kulturminnevern*
- 17.15 – 18.00: Diskusjon og oppsummering

19.00 – Middag (Bens Café i Filmens Hus, Dronningensgt. 16)

tt i Miljøalliansen

vedkontor	NIKU Distriktkontor	NIKU	NIKU	NIKU	NIKU
2	Gamlebyen	Distriktkontor	Distriktkontor	Distriktkontor	Distriktkontor
736 Sentrum	Storgata 2	Nedre Langgate 30 D	Dreggsalm. 3	Kjøpmannsgt. 25	Polarmiljøsenenteret
.O	Postboks 736 Sentrum	Postboks 570 Sentrum	Postboks 4112 Dreggen	7013 TRONDHEIM	9296 TROMSØ
23 35 50 00	0105 OSLO	3101 TØNSBERG	5835 BERGEN	Telefon: 73 59 22 42	Telefon: 77 75 04 00
23 35 50 01	Telefon: 23 35 50 00	Telefon: 33 33 41 60	Telefon: 922 89 252	Telefax: 73 59 21 10	Telefax: 77 75 04 01
	Telefax: 23 35 50 01	Telefax: 33 31 61 86	Telefax: 55 23 05 19		

Torsdag 3. mai – konsekvenser

08.30 – 09.00: Kaffe og registrering for gruppearbeid

09.00 – 09.15: Velkomst

09.15. – 12.30 Lokalsamfunn og verdier som skapes

- 09.15 – 09.45: Rita Johansen, Stiftelsen Vegaøyan Verdensarv: *Turister blant hekkende fugler – er det mulig? Ærfuglens landskap som ny næring*
- 09.45 – 10.15: John A. Bryde, Rørosmuseet: *Reiseliv og kulturminnebevaring i et lokalt perspektiv*
- 10.15 – 10.45: Karin Ibenholt, ECON: *Økonomisk verdiskaping og verdensarvstedet Røros*
- 10.45 – 11.00: Kaffe
- 11.00 – 11.30: Torgrim Sneve Guttormsen og Knut Fageraas, NIKU: *Kulturarv som kapital. Et kulturelt perspektiv til verdiskapingsdiskursen*
- 11.30 – 12.00: Jens Kr. Steen Jacobsen, Transportøkonomisk institutt (TØI): *Kulturminner som turismeattraksjoner: sosiale betydninger og verdier for mottakersamfunnene*
- 12.00 – 12.30: Diskusjon

12.30 – 13.00: Lunsj

13.00 – 14.30: Gruppearbeid (tema for gruppene legges frem på morgenen)

14.30 – 16.00: Plenumssamling og sammenfatninger

Vedlegg 3: Deltakere

Navn	Institusjon	Adresse	Land	E-post
Amundsen, Arne Bugge	Institutt for kulturstudier og orientalske språk (IKOS), Universitetet i Oslo	Boks 1010 Blindern 0315 Oslo	Norge	a.b.amundsen@ikos.uio.no
Berg, Stene	Riksantikvaren	Postboks 8196 Dep 0034 Oslo	Norge	stb@ra.no
Bergsvik, Grethe	Fjell kommune	Postboks 184 5342 Straume	Norge	gre-the.bergsvik@fjell.kommune.no
Bjørge, Jan	Handelshøyskolen BI (studiet Kultur og Ledelse)	0442 Oslo	Norge	
Bredesen, Harald Bauer	Nordic World Heritage Foundation (NWHF)	Fridtjof Nansens Plass 4 0160 Oslo	Norge	Harald.Bredesen@nw hf.no
Bryde, John A.	Rørosmuseet	Rørosmuseet Postboks 224, 7361 Røros	Norge	john.a.bryde@rorosmuseet.no
Brønne, Jon	Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	Pb. 736 Sentrum 0105 Oslo	Norge	jon.brenne@niku.no
Fageraas, Knut	Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	Pb. 736 Sentrum 0105 Oslo	Norge	knut.fageraas@niku.no
Guttormsen, Torgrim Sneve	Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	Pb. 736 Sentrum 0105 Oslo	Norge	torgrim.guttormsen@niku.no
Hansen, Jan Trane	Kulturarvsstyrelsen	H.C. Andersens Boulevard 1553 København V	Danmark	jtrane@kulturarv.dk
Hegard, Tonte	Miljøverndepartementet	Pb. 8013 Dep 0030 Oslo	Norge	tonte.hegard@md.dep.no
Hjaltalin, Thor	Fornleifavernd ríkisins/ Archaeological Heritage Agency of Iceland	Suðurgötu 39 101 Reykjavík	Island	thor@fornleifavernd.is
Høydal, Hallgrim	Høgskolen i Telemark	3800 Bø i Telemark	Norge	hallgrim.hoydal@hit.no
Håbjørg, May Britt	Riksantikvaren	Pb. 8196 Dep 0034 Oslo	Norge	may.britt.habjorg@ra.no
Ibenholt, Karin	Econ Pöyry	Postboks 5 0051 Oslo	Norge	Karin.Ibenholt@econ.no
Jacobsen, Jens Kr. Steen	Transportøkonomisk institutt (TØI)	Gaustadalléen 21 0349 Oslo	Norge	jsj@toi.no
Johansen, Lise-Marie Bye	Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	Pb. 736 Sentrum 0105 Oslo	Norge	lise-marie.bye.johansen@niku.no
Johansen, Rita	Stiftelsen Vegaøyan Verdensarv	8980 Vega	Norge	post@verdensarvvega.no
Lundgren, Lisbeth Dahl	Riksantikvaren	Pb. 8196 Dep 0034 Oslo	Norge	lisbeth.dahl.lundgren@ra.no
Løvdal, Jostein	Riksantikvaren	Pb. 8196 Dep 0034 Oslo	Norge	jostein.lovdal@ra.no
Martinsen, Thomas	Byggningskultur Danmark	Borgergade 111 1300 København K	Danmark	tm@byggningskultur.dk

Navn	Institusjon	Adresse	Land	E-post
Michelsen, Thomas	Handelshøyskolen BI (studiet Kultur og Ledelse)	0442 Oslo	Norge	
Navrud, Ståle	Universitetet for Miljø og Biovitenskap (UMB)	Postboks 5003 1432 Ås	Norge	stale.navrud@umb.no
Nedreberg, Tormod	Handelshøyskolen BI (studiet Kultur og Ledelse)	0442 Oslo	Norge	tormodnedreberg@gmail.com
Nesbakken, Anneli	Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH), Universitetet i Oslo	Postboks 1008 Blindern 0315 Oslo	Norge	annelinesbakken@gmail.com
Omland, Atle	Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	Pb. 736 Sentrum 0105 Oslo	Norge	atle.omland@niku.no
Paludan-Müller, Carsten	Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	Pb. 736 Sentrum 0105 Oslo	Norge	carsten.paludan-muller@niku.no
Pettersen, Hanne Kristin	Nordland fylkeskommune, nærings- og samferdselsavdelingen	Fylkeshuset 8048 Bodø	Norge	hanne.pettersen@nfk.no
Remmare, Per-Olof	Riksantikvarieämbetet	Box 5405 114 84 Stockholm	Sverige	per-olof.remmare@raa.se
Risan, Thomas	Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	Pb. 736 Sentrum 0105 Oslo	Norge	thomas.risan@niku.no
Roll, Lisen	Riksantikvaren	Pb. 8196 Dep 0034 Oslo	Norge	lisen.roll@ra.no
Rygg, Unni	Fjell kommune	Pb. 184 5342 Straume	Norge	unni.rygg@fjell.kommune.no
Skar, Birgitte	Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	Pb. 736 Sentrum 0105 Oslo	Norge	birgitte.skar@niku.no
Skåden, Kristina	Institutt for kulturfag og orientalske språk (IKOS), Universitetet i Oslo	Boks 1010 Blindern 0315 Oslo	Norge	kristina.skaden@ikos.uio.no
Søholt, Petter	Sverresborg, Trøndelag Folkemuseum	Riisers-Larsens v. 16 7020 Trondheim	Norge	petter.soholt@sverresborg.no
Tvedt, Geir	Riksantikvaren	Pb. 8196 Dep 0034 Oslo	Norge	gtv@ra.no
Ulriksen, Eli	Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	Pb. 736 Sentrum 0105 Oslo	Norge	eli.ulriksen@niku.no
Warburg, Anne Mette Rahbæk	Kulturarvsstyrelsen	H.C. Andersens Boulevard 2 1553 København V	Danmark	rahbak@kulturarv.dk
Zipsane, Henrik	Jamtli – Jämtlands läns museum	Box 709 83128 Östersund	Sverige	henrik.zipsane@jamtli.com